

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ ve SANATLARI (TÜRK İSLAM EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI**

**TAYYİB-ZÂDE HÂFİZ MEHMED ZÜHDÎ
HAYATI ESERLERİ ve NEVBÂVE'Sİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yasemin DEMİR

ANKARA 2007

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI (TÜRK-İSLAM EDEBİYATI)
ANA BİLİM DALI

TAYYİB-ZÂDE HÂFİZ MEHMED ZÜHDÎ
HAYATI, ESERLERİ ve NEVBÂVE'Sİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ali YILMAZ

Tez Jürisi Üyeleri

Adı Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınav Tarihi:

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ ve SANATLARI (TÜRK İSLAM EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI**

**TAYYİB-ZÂDE HÂFİZ MEHMED ZÜHDÎ
HAYATI, ESERLERİ ve NEVBÂVE'Sİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yasemin DEMİR

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ali YILMAZ

ANKARA 2007

ÖNSÖZ

Türk edebiyatında, Divan edebiyatının son zamanları ile Servet-i Fünûn edebi hareketinin başlangıcı arasındaki dönemde eser vermiş, çeşitli şekillerde edebi faaliyetlerde bulunmuş bir nesil vardır. Nâbi-zâde Nâzım, İsmail Safa, Menemenli-zâde Tâhir gibi yazar ve şairlerin meydana getirdikleri bu ara nesil, söz konusu geçiş devresinde özellikle gazete ve mecmua gibi süreli yayınlarda edebi faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Çalışmamıza konu olan Tayyib-zâde Hâfız Mehmed Zühdi Efendi de bu ara neslin çalışmalarını devam ettirdiği yıllarda, özellikle dönem itibariyle tam bir kültür merkezi konumunda bulunan Trabzon'da adını duyurmuş bir şahsiyettir. Bir yandan manzum, mensur eserleriyle bu neslin edebi çalışmalarına katılmış, diğer yandan da Temkin, Trabzon gibi bir çok gazete de başyazarlık yapmıştır. Üstelik onun halka hizmetleri bunlarla da sınırlı kalmamıştır. Aynı zamanda hâfız da olan şair, kırk yıla varan memuriyet hayatı boyunca dönem dönem hocalık yapmış, Trabzon mezarlıklarında birçok mezar kitabesi yazmış ve çeşitli sahalarda kamuya faydalı olmayı yegane gaye edinmiştir.

Şair hakkında bugüne kadar neşredilen tek çalışma Murat Yüksel'e aittir. Fakat Mehmed Zühdi'nin Nazmu's-Siyer adlı ismini taşıyan bu eser, şairin hayatı ve sanatı ve diğer eserleri hakkında kapsamlı bir araştırmaya dayanmayan ve kısa bilgiler vermekle yetinen küçük bir kitaptır. Bunun dışında, yakın dostu Muallim İbrahim Cûdi tarafından Genç Anadolu Dergisi'nde yazılan bilgiler de Mehmed Zühdi'yi yakından tanımak için dikkate değerdir. Fakat bu bilgiler de ilmi olmaktan ziyade, dostunu seven bir şairin sohbet havasında kaleme aldığı yazılar niteliğinde kalmaktadır.

Çalışmamız yedi bölümden müteşekkildir. Şair hakkında kaynaklardan elde ettiğimiz kısıtlı bilgiler ışığında oluşturduğumuz ‘Hayatı’ başlığını taşıyan ilk bölüm; Mehmed Zühdfî’nin doğumu, öğrenimi, insani kişiliği, görevleri, vefatı ve eserleriyle ilgili bilgileri kapsar. Şairin manzum, mensur eserlerinin tanıtımının yapıldığı bu bölümde, çalışmamızda transkribini yaptığımız ‘Nevbâve’nin daha iyi anlaşılması amacıyla; eserin muhteva, şekil, vezin, edebi sanatlar gibi açılardan değerlendirilmesi yer alır. II. bölüm şairin ‘Edebi Kişiliği’ hakkında bilgiler verir. Bu bölümde şairin sanatı, nesir ve şiir olarak iki kısımda değerlendirilir. Eserlerinden seçilen şiirler, temalarına göre sınıflandırılarak şairin şiir sanatı irdelenmeye çalışılmıştır. III. bölümde kitabelerden, ebced ve tarih düşürme sanatının genel özellikleri üzerinde durulmuş, Mehmed Zühdfî’nin bir başka yönünden; mezar kitabelerine, tarih düşürme sanatından bahsedilerek bu şiirlerden örnekler verilmiştir. IV. bölümde, Temkin adlı bir de gazete sahibi olan şairin, yazarlığında bulunduğu gazetelerden ve gazeteciliğinden, ayrıca çeşitli konulardaki mülahazalarından bahsedilmiştir. IV bölüm ayrıca şairin eserlerinde yer alan şiirlerden yapılan seçkileri kapsamaktadır. V. bölümde ise Mehmed Zühdfî’nin Nevbâve adlı eserinin Osmanlıca metninin transkribi, ardından da eserin Osmanlıca metni verilmiştir.

Mehmed Zühdfî’nin yazdığı mezar taşlarında ebced hesabıyla târîh düşürerek yazdığı bölümler Osmanlıca yazılışlarıyla birlikte verilmiştir. Yine aynı şekilde şairin Zînetü’l-Efîde adlı eserinden alınan örnek hadislerin metinleri Arapça olarak yazılmış, Türkçe tercümeleri hadislerin alt kısımlarında verilmiştir. Dipnotta, meşhur hadis kitaplarında bulunanların yerleri belirtilmiştir.

Tez konumu belirleme ve kaynaklara ulaşma konusunda fikirlerini paylaşan Murat YÜKSEL'e, teknik anlamda yardımlarını gördüğüm Arş. Gör. Yıldız DEMİR'e ve başta, araştırmalarım sırasında bana yol gösteren, sıkıntıların çözülmesi hususunda hiçbir emeğini esirgemeyen, tez danışmanım, çok değerli hocam Prof. Dr. Ali YILMAZ Bey'e sonsuz teşekkür ve hürmetlerimi sunmayı bir borç bilirim.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.g.m.	: Adı geçen makale.
a.s.	: Aleyhi's-selâm.
A.Ü.	: Atatürk Üniversitesi.
Bakn.	: Bakanlığı.
c.	: Cilt.
Çev.	: Çeviren.
Doç.	: Doçent.
Dr.	: Doktor.
Ef.	: Efendi.
Haz.	: Hazırlayan.
Hız.	: Hazret, Hazret-i.
K.T.Ü.	: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
Ktb.	: Kütüphanesi.
Matb.	: Matbaası.
Prof.	: Profesör.
S.	: Sayı.
s.	: Sayfa.
vb.	: Ve benzeri.
s.a.v.	: Salla'llâhu Aleyhi ve sellem.
Yay.	: Yayınevi.
y.y.	: Yüzyıl.

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا	A, a, E, e	ص	ä, ã
ء	é	ض	Ø, ø
ب	B, b	ط	Ù, ù
پ	P, p	ظ	Ô, ô
ت	T, t	ع	è
ث	æ, å	غ	á, à
ج	C, c	ف	F, f
چ	Ç, ç	ق	Ú, ú
ح	Ó, ó	ك	K, k, G, g, ñ
خ	Ò, ò	گ	G, g
د	D, d	ل	L, l
ذ	Õ, õ	م	M, m
ر	R, r	ن	N, n
ز	Z, z	و	V, v, O, o, Ö, ö
ژ	J, j		U, u, Ü, ü
س	S, s	ھ	H, h, e
ش	Ş, ş	ی	Y, y, I, ı, İ, i

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
KISALTMALAR	IV
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	V
GİRİŞ	1
DİVAN EDEBİYATINA TOPLU BİR BAKIŞ	2
TRABZON'DA SOSYAL VE KÜLTÜREL YAPI	7
I. BÖLÜM	10
TAYYİB-ZÂDE HÂFİZ MEHMED ZÜHDÎ HAYATI ve ESERLERİ	10
A) HAYATI.....	10
a) Ailesi, Doğum Yeri ve Yılı	10
b) Öğrenimi.....	11
c) Görevleri.....	12
d) İnsanî ve Edebî Kişiliği	14
e) Vefatı	15
B) HÂFİZ ZÜHDÎ	23
C) ESERLERİ	26
1- NAZMU'S-SİYER	26
2- MECMÛA-İ ZÜHDÎ	29
3- VATAN HEDİYESİ	35
4- MİR'ÂT'ÜL- MÜLÛK	37
5- ZÎNETÜ'L-EF'ÎDE	42
6- DEFTER-İ ESÂMÎ-İ RİCAL	475
7. TEMKÎN GAZETESİ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.6
8- NEVBÂVE	47
a) Muhteva.....	49
b) Dil ve Üslup Özellikleri	49
c) Edebî Sanatlar.....	51
d) Nazım Şekilleri ve Vezin	55

II. BÖLÜM.....	59
TAYYİB-ZÂDE HÂFİZ MEHMED ZÜHDÎ'NİN EDEBÎ KİŞİLİĞİ.....	59
1) Nesir Yazıcılığı.....	59
2) Şairliği	60
3) Şiirleri ve Şiir Sanatı	61
a) DİDAKTİK ŞİİRLER.....	61
b) FELSEFÎ ve DÎNÎ ŞİİRLER	62
b.1) Allah	62
b.2) Dünya	62
b.3) İnsan	63
c) FERDÎ TEMALAR	65
c.1) Rindlik	65
c.2) Aşk	73
c.3) Talihten Şikayet.....	74
III. BÖLÜM.....	75
1. KİTABELER , TARİH ve EBCED	75
a) Kitabenin Tanımı, Dili ve Üslup Özellikleri	75
b) Ebced Hesabı, Tarih Düşürme ve Çeşitleri	76
b.1) Ebced	76
b.2) Ebced Hesabı	76
b.3) Tarih Düşürme	77
2. MEHMED ZÜHDÎ VE TARİH DÜŞÜRME SANATI	79
a) Târîhin Fâidesi.....	81
b) Târîhin Zararı	82
c) Mehmed Zühdî'nin Tarih Düşürerek Yazdığı Mezar Taşı Örnekleri	85
IV.BÖLÜM	91
1. GAZETECİLİĞİ.....	91
2. ŞAİR, ŞİİR-VEZİN, EDEBİYAT, EĞİTİM-İLİM, LİSAN ve KADINLAR	
HAKKINDAKİ BAZI MÜLÂHAZALARI.....	95
a) Şair.....	95
b) Aruz	96

c) Lisan	96
d) İlim- Eğitim	97
e) Kadın	98
3. ŞİİRLERİNDEN ÖRNEKLER	99
a) Mezar Taşlarına Yazdığı Manzûmelerden Örnekler	99
b) Tarihi Eser Kitabeleri	101
c) Zînet'ül-Efîde Adlı Eserinden Manzum Hadis-i Şerif Tercümeleri.....	102
c) Nazmu's-Siyer Adlı Eserinden Manzum Örnekler	104
SONUÇ	109
BİBLİYOGRAFYA	113
V. BÖLÜM	
Nevbâve'nin Transkribe Edilmiş Metni	117
Nevbâve'nin Osmanlıca Metni	157
ÖZET	xxi
ABSTRACT	xxii

GİRİŞ

Çalışmamızın konusu, XIX. yüzyılın ortalarında yaşamış bir Osmanlı müellifi olan Tayyib-zâde Hâfız Mehmed Zühdi Efendi'nin hayatı, eserleri ve *Nevbâve* isimli eseridir.

Mehmed Zühdi, XIX. yüzyılın önemli ilim ve kültür merkezlerinden biri olan Trabzon'da doğmuş, ilk tahsilini babası Hâfız Tayyib Efendi'den almıştır. Henüz on yaşında iken hafız olan Zühdi, daha sonra medreselerde iyi bir eğitim alarak babasının vefatıyla boşalan din öğretmenliği görevine gelmiştir. Ardından kutsal saydığı ve kırk yıla yakın sürecek olan memuriyet hayatına başlamış, çok genç yaşta Nakşibendi Tarikatı'na intisab ederek tasavvufi bir muhitin içine dahil olmuştur.

Şiirlerini ve şairliğini değerlendirdiğimizde Divan Edebiyatı içerisinde kendisine yer bulduğumuz Mehmed Zühdi'nin eserlerinde didaktik bir üslup hakimdir. **Nazmu's-Siyer** adlı eseri, onun edebiyatımızda yalnızca birkaç örneğine rastladığımız manzum bir siyer kitabıdır. Mehmed Zühdi, sık sık Arapça ve Farsça mülemma örnekleriyle süslediği eseri, edebiyat tarihimiz bakımından bu türün ilk örnekleri arasında yerini almış önemli bir eserdir.

Tayyib-zâde Hâfız Mehmed'in eserlerini ve edebi kişiliğini incelemekten önce, eserlerinde gösterdiği özellikler itibarıyla divan şairine ve şiirine yakın durduğu için önce divan edebiyatının tarihsel sürecini ve şairimizin yaşadığı dönemin ve Trabzon'un mevcut siyasi, edebi, kültürel yapısını kısaca değerlendirmenin yerinde olacağı kanaatindeyiz. Zira şair ve yazarları, yaşadıkları dönemin sosyal ve kültürel yapısından ayrı düşünmek mümkün değildir.

DİVAN EDEBİYATINA TOPLU BİR BAKIŞ

Tayyib-zâde Hâfız Mehmed Zühdi Ef.'nin eserlerini ve edebi kişiliğini incelemeden önce, eserlerinde gösterdiği özellikler itibariyle divan şairlerine ve şiirine yakın durduğu için önce divan edebiyatının tarihsel sürecini daha sonra da şairin yaşadığı dönemin mevcut siyasi ve edebi yapısını değerlendirmek yerinde olacaktır. Zira şair ve yazarları, yaşadıkları dönemin sosyal ve kültürel yapısından ayrı düşünmek mümkün değildir.

Türkler, IX. yüzyılda İslamiyet'i kabullerinden sonra, hayatı, doğayı, aşkı ve bunun gibi edebiyata malzeme olabilecek daha birçok konuyu, bu yeni hayat anlayışıyla oluşmaya başlayan atmosfer dahilinde yorumladıkları bir edebiyat geliştirdiler. Bu edebiyatı geliştirirken de Arap ve Fars edebiyatlarının belirli ölçüde etkisi altında kaldılar. Ortak bir dini inanç nedeniyle bu etkileşim kuvvetli olmuştur. İşte XIII. yy. dan itibaren Anadolu'da gelişmeye başlayan, kendisine özgü kural, kapsam ve sınırları olan bu edebiyata Divan edebiyatı adı verilir. Bugün, "klasik Türk edebiyatı", "eski Türk edebiyatı" gibi çeşitli şekillerde anılan bu edebiyatın divan edebiyatı şeklinde anılmasının sebebi, icra edildiği dönem içindeki önemi ve şairlerinin şiirlerini bir araya getirdikleri kitaplara 'divan' denmesidir. Zira bu edebiyatın, ağırlığını ve merkezini şiir oluşturur. XIII. yüzyılda Anadolu'da gelişmeye başlayan divan edebiyatı, XV. yüzyıla kadar geçen süreç içerisinde Ahmet Paşa, Şeyhî, Necâtî gibi isimlerin eserleriyle kuruluşunu tamamlamış; XVI. yüzyılda özellikle kendilerinden sonra gelen şairleri fazlasıyla etkileyecek olan Fuzûlî, Zâtî, Bâkî ve Hayâlî gibi usta isimlerle zirve dönemini yaşamıştır. Bu yüzyıl, şairlerimiz

için artık, uzun bir süredir etkisinde kaldıkları İran edebiyatıyla boy ölçüştükleri, hatta onu aştıklarını söyleyebildikleri bir dönemdir.

Şiir ağırlıklı olduğunu söylediğimiz divan edebiyatı sahasında elbette nesir alanında da değerli eserler ortaya konmuştur. Sehî Bey ve Latifi'nin şuara tezkireleri, Gelibolulu Âlî, Lütî Paşa ve Mustafa Efendi'nin tarihleri en önemli olanlarıdır. XVII.yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı devletinin artık siyasi ve ekonomik yönden gerilemeye başladığı döneme girilmiştir. Fakat edebiyat alanındaki gelişmeler bundan olumsuz yönde etkilenmiştir. Türk edebiyatının en büyük kaside şairi Nef'î bu dönemde yetişmiştir. Ayrıca edebî bir ekol olarak değerlendirebileceğimiz 'hikemî şiir' in öncülüğünü yapan Nâbî de bu devrin sanatçısıdır. Anlamda derinlik, hayallerde genişlik, dil ve üslupta incelik üzerine kurulan sebk-i hindî tarzı da bu yüzyılda Nâilî ile gelişme imkanı bulmuştur. Aynı zamanda müderrislik ve kadılık görevlerini sürdüren, üslupta yakaladığı mükemmeliyet ve rindâne gazelleriyle dikkat çeken Şeyhülislam Yahya da yüzyıla ismini yazdıranlar arasındadır. Nesir sahasında Kâtip Çelebi, Nâima ve Peçevi tarihleri ünlüdür. XVIII. yüzyıl, büyük isimlerin yetişmesine tanıklık etmiş bir başka yüzyıldır. İnce, duygulu üslubu ve özellikle yazdığı Hüsn ü Aşk ile Mevlevî şair Şeyh Gâlip yüzyıla damgasını vurur. Ayrıca mahallileşme akımının temsilcisi Nedim, kederden uzak, neşeli, coşkun şiirleriyle, kendinden sonra gelecek şairleri de büyük ölçüde etkilemiştir. Öyle ki şiirleri daha sonra 'nedimâne' ismiyle anılan bir şiir tarzının örneklerini oluşturur.

Divan edebiyatında şiirde kullanılan belli başlı konular; aşk, din, tasavvuf, şarap, meyhane ve özellikle kasidelerde yerini bulan övgülerdir. Bir mazmunlar edebiyatı olan Divan edebiyatında "şarap" ın da tıpkı aşk gibi özel bir anlamı vardır. Aşk'ı Allah'a ulaşmada bir yol olarak telakki eden tasavvuf ehli, şarabı da aşkın

coşkunluğunu artıracak bir vasıta olarak değerlendirir. Şarap coşkunluk vasıta olunca bu bağlamda meyhanede coşkunluğu artıran yer olarak tanımlanabilir ki bu da zamanın tekke ve dergahlarını ifade eder.

Arapça-Farsça tamlamalar, özellikle bazı şairlerin eserlerinde sıkça kullanılmış olsa da, dönemi içinde özellikle divan şairlerinin muhitini oluşturan, halkın konuştuğu, anladığı dilden çok uzak olduğu söylenemez. Söyleyişteki ve anlamdaki incelikler, şairlerin vazgeçemediği edebi sanatları ortaya çıkarmış, şiirde sürekli kastedilen anlamlar zamanla ‘mazmunları’ meydana getirmiştir. Şiirde şairin peşinde olduğu şey, daha önce söylenmemiş olana yani kendilerinin deyimiyle ‘bikr-i ma’nâ’ ya ulaşmak olmuştur. Şiirde tercih edilen konular, tevîd, münâcât, na’t, mevlit, medhiye, hicviye ve mersiye olarak isimlerini sıralayabileceğimiz nazım türlerini oluşturmuş, nazım birimi olarak beyit kullanılmıştır. Nazım şekli olarak; padişahlara, sadrazamlara ve devlet büyüklerine yazılan şiirlerde kaside, belli bir konuyu veya hikayeyi anlatan şiirlerde mesnevî, aşk, doğa, tabiat, sevgili gibi genel konularda ise gazel kullanılmıştır.

Klasik edebiyatta nesir, ifade ve üslup bakımından üç kolda devam etmiştir. Bunları, süslü, orta ve sade nesir olarak sıralayabiliriz. Bazı kaynaklarda divan nesri; edebi nesir, tarih nesri ve öğretici nesir şeklinde sınıflandırılmaktadır.¹ Şiir ağırlıklı bir edebiyatın sanatkarları olan yazarlar, nesirde de ahenk unsurlarını bir tarafa atmamış, secî adı verilen iç kafiye kullanmışlardır. Arapça-Farsça kelime ve terkiplerin çok olduğu, ağır ve ağıdalı bir üslubun kullanıldığı secîli nesre “süslü nesir” denir. Çoğu zaman estetik bir sanat kaygısıyla yazılır. Çok fazla secî, ağır terkip ve tamlamalar kullanılmayan nesre ise “orta nesir” denir. Sade nesir ise yabancı kelimelerin ve secinin hemen hemen hiç kullanılmadığı, genelde bir sanat ve

¹ Ahmet Kabaklı, **Türk Edebiyatı**, Türk Edebiyatı Vakfı Yay., İstanbul 2002, c.1, s. 261

estetik kaygısı taşımadan daha çok bilgilendirmeye yönelik yazılır. Her yüzyılda bu üç nesir türünde eserler veren sanatkarlar yetişmiştir.

Divan edebiyatı, Türklerin İslâmiyet’i kabulünden sonraki asırlarda geliştiği için, ortaya konulan eserler de genellikle dînî muhtevalı olmuştur. Dînî muhteva ise şiire çoğu zaman tasavvuf şeklinde yansımıştır. Kendine özgü ifade tarzları ve mazmunlara sahip olan bu edebiyat, tasavvufi terimler ve şairlerin şiir dilinde onlara yüklediği özel anlamlarla, zaman içinde sembolik bir dile sahip olmuş, ona ait eserleri okumak ve anlamak, bu anlamda oluşturulmuş belirli bir alt yapı ve kültürü gerektirmiştir.

Şairimizin yaşadığı dönem olan XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti’nin eski gücünü yitirdiği bir dönemdir. Ülkenin içinde bulunduğu bu durumdan kurtulması için bazı düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. II. Mahmut döneminde Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması, yeni eğitim kurumlarının açılması, Tanzimat öncesinde başlayan yenileşme çabalarının ürünüdür. Dönem siyasi açıdan kısaca değerlendirilecek olursa; bu yüzyılın, gerilemekte ve hatta çökmekte olan bir imparatorluğu kurtarma ve bu girişimlere muarız olanlarla uğraşma çabalarına sahne olduğu söylenebilir. Şairliğiyle, ilme, sanata ve kültüre verdiği önemle tanınan III. Selim, Yeniçeri Ocağı’na karşı Nizâm-ı Cedîd’i kurmuş ve askerlerine hemen tamamıyla Fransız harp bilgileri öğretilmiştir. Fakat yapılan bu çalışmalar Yeniçerilerin isyanıyla ve bu isyan sonucu (Kabakçı Mustafa İhtilali) III.Selim’in ölümüyle sonuçlanmıştır.

Yenileşme adına bir başka hareket, II.Mahmut’tan gelir. II.Mahmut, Osmanlı’da ilk kez ilk tahsili mecburi kılmış, bunun parasız yapılması için fermançıkarmış, Rüştîye Mekteplerini açmış, **Takvîm-i Vekâyi’** adlı ilk gazeteyi

çıkarmıştır.² Bu arada Adlî mahlasıyla ün yapan II.Mahmut'un şairlik yönünü unutmamak gerekir. Sanat ve kültüre değer veren bu Osmanlı padişahı aynı zamanda ressam, hattat ve bestekardı. Bestelediği şarkılar uzun yıllar yaşamıştır.³

XIX.yüzyılı edebî açıdan değerlendirecek olursak, batı uygarlığının etkisi altında kalmaya yüz tutmuş bir toplum yapısına paralel olarak yeni bir edebiyat anlayışının tezahür etmeye başladığını, yüzyıllardır devam etmekte olan divan edebiyatının da eski gücünü yitirmeye, siyasi alanda yapılan yeniliklerle beraber muhteva ve şekil bakımından eski edebiyattan farklı bir edebiyat anlayışının gelişmeye başladığını görürüz. Zira bu yüzyılda divan şiiri artık son demlerini yaşamaktadır. Her ne kadar gerek bu yüzyıl gerekse XX. yüzyıl içinde divan tertip edenler eksik olmamışsa da bunlar daha önceki zamanlarda ortaya konan divanlardan daha öteye gidememiştir. Yani şiire bir yenilik katılamamıştır. Böylece zamanla, daha önce de var olan nazire geleneği ön plana çıkmıştır. Denilebilir ki batı uygarlığı etkisinde oluşmaya başlayan yeni türk edebiyatının ilk verimli yılları ile eski edebiyatın son tutunuşları aynı dönemlere rastlamıştır.

Yüzyıl içinde eskiden kopamayan, klasik şiiri sürdürmek isteyen şairler ve yazarlar da vardır. Bunların en tanınmışları, Leskofçalı Gâlip, Hersekli Ârif Hikmet, Yenişehirli Avni ve Enderunlu Vâsıf'tır.⁴ Bunlar arasında Enderunlu Vâsıf, Nedim'in temsilciliğini yaptığı 'mahallileşme akımı'nı sürdürmeye çalışmışsa da, bayağılaşan bir dil ve zevk sebebiyle başarılı olamamıştır.

Divan edebiyatı henüz çok güçlü bir rakip karşısında değilken bile herhangi ileri bir hamle gösterememiştir. Bu asırda İran tesirinden ziyadesiyle kurtulmuş olması ve daha çok kendi klasiklerinin hayranı bulunması; Divan şiirinin lehine bir

² Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul 1987, c.II, s.808-809.

³ Nihat Sami Banarlı, age., s.810.

⁴ Cemal Kurnaz, **Eski Türk Edebiyatı**, Bizim Büro, Ankara 2003, s.35.

durumdur. Fakat buna rağmen XIX. yüzyıl edebiyatı, eskilerin devamında seyretmekle kalmış, onu ileriye taşımaya muktedir olamamıştır.

Belirtmek gerekir ki divan edebiyatı muhitinde, edebi toplanmaların en yoğunu ve en kalıcı olanı, Nedîm'in etrafında teşekkül edenidir. XVIII. yüzyıl başında üstad tanınan Nâbî, Nedim'in yeni bir sesle ortaya çıkması üzerine önemini yitirmiş ve böylece Nedim, kendisine en çok nazire yazılan şair haline gelmiştir. Elbette Nâbî ekolünü devam ettirenler de yok değildi. Tezimizin konusunu teşkil eden Mehmed Zühdfî'yi de bu gurup içerisinde değerlendirmek yerinde olacaktır.

TRABZON'DA SOSYAL VE KÜLTÜREL YAPI

Trabzon, stratejik konumu itibariyle tarihte oynadığı siyasi ve ekonomik rolü yanında, Fatih Sultan Mehmet tarafından 1461 yılında fethedilmesiyle başlayan ve Yavuz Sultan Selim'in yıllarca süren sancak beyliği ile devam eden kültür ve medeniyet seferberliğine sahne olmuştur.

Trabzon ve çevresindeki sosyo-kültürel yapıyı milattan önce-milattan sonra şeklinde değil, İslamdan önce, İslamdan sonra şeklinde değerlendirmek gerekmektedir. Zira İslamdan önceki dönemlerde halk Türk olmakla birlikte yönetim çeşitli uygarlıkların eline geçmiştir. Bu dönemlerde Trabzon ve çevresinde puta tapanların olduğu bile kaynaklarda yer almaktadır. Hatta öyle ki dönemin en büyük puthanesi de Trabzon'dadır.⁵ Fakat, bu tür inanç ve kültürler beş bin seneden beri Trabzon'un yerli halkı olan Turani kavimlerde veya Trablarda değil, bu işgalci yönetimlerde görülmüştür. Küçük Asya denilen Anadolu'nun Milattan önceki başkenti Trabzon'du. Milattan sonra Doğu Karadeniz'in başkenti yine Trabzon

⁵ Sabahattin Sınır, **Trabzon'un Durumu**, Tökyo Matb., Ankara, s.6.

olmuştur. Bütün bu yönleriyle Trabzon, bir çok medeniyete ev sahipliği yapmış, bir kültür mozaiki kenti olma özelliğine sahiptir.⁶

Trabzon, dînî, ilmî ve sosyal alanda hizmet veren camiler, mescidler, medreseler, kütüphaneler, imaretler, çeşmeler, hanlar, hamamlar gibi Türk-İslam medeniyetinin silinmez damgalarıyla süslenmiştir.

İlim ve kültür kurumları olan medreselerden sayısız ilim ve din adamı, şair yetişmiştir. Trabzon, Osmanlı döneminde olduğu kadar, Cumhuriyet döneminde de ilim, kültür ve edebiyat alanlarında ünlü isimleri bağrından çıkarmıştır.⁷ Bir âlim, şair, aynı zamanda bir müftü ve muallim olan lugat sahibi İbrahim Cûdî⁸, manzum Trabzon tarihini yazarak, Trabzon tarihi hakkındaki ilk tetkik ve tesbiti yapan⁹ ve böylelikle yaşadığı dönemde **Şevket-nâme-i Osmânî**'siyle meşhur olan,¹⁰ Şâkir Şevket; şairliği ve şiir konusundaki kabiliyetiyle birçok övgüye mazhar olan, Muallim Nâci'nin 'Şâir-i Mâder-zâd' unvanını verdiği İsmail Safâ¹¹; bir divan oluşturacak kadar şiir sahibi ve aynı zamanda İsmail Safa'nın babası Mehmet Behcet bu isimlerden yalnızca birkaçıdır. Trabzon'da XIX. yüzyıl edebiyatı içerisinde boy gösteren zirve isimse, Hamâmizâde İhsan'dır. İbnü'l-Emin Mahmut Kemal İnal'ın; "en değerli 'şairlerden ve en hassas nükte-şinâslardan' diyerek bahsettiği, Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan'ın "nükte ve zerâfetin hakîkî mahiyet ve ölçüsüne vâkıftı" diyerek methettiği Hamâmizâde İhsan, ortaya koyduğu elli dört eseriyle kelimenin tam anlamıyla velûd bir şairdir.¹²

⁶ Trabzon ve Çevresinde Sosyo-Kültürel Yapı, **Trabzon Haber Gazetesi Kültür Yayınları I**, Trabzon 2000, s.9-10.

⁷ Murat Yüksel, **Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri**, Yunus Dergisi Yayınları, Trabzon 1993, c.1, s.3.

⁸ İbrahim Alaaddin Gövsa, **Türk Meşhurları**, Yedigün Neşriyat, s.88.

⁹ Kemal Karadenizli, **Trabzon Tarihi**, Trabzon Kalkınma Cemiyeti Neşriyatı, Ankara 1954, s. 15.

¹⁰ Ömer Akbulut, **Trabzon Şairleri**, Trabzon Matbaası, Trabzon Matbaası, Trabzon 1952, s.59.

¹¹ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, **Osmanlı Müellifleri**, Meral Yayınları, İstanbul 1972, c.II, s.388.

¹² Murat Yüksel, age., s.395.

Bunlardan başka, Trabzon, edebî değeri olan mezar taşlarına sahiptir. Cami kapıları, cami kütüphaneleri, mescidler, medreseler, imaretler, muvakkithaneler, hanlar, hamamlar, türbe, tekke ve özellikle mezarlar; çoğu ebced hesabıyla düşürülmüş tarih kıt'alarıyla süslüdür. Bunların birçoğu, aralarında Trabzon'da yetişmiş şair, edip ve kültür adamlarından biri olan Hâfız Mehmed Zühdî'nin de bulunduğu, İbrahim Cûdî, Sa'dî, Zîver, Mûrâdî, Vasfî, Hâfız Zühdî gibi Trabzon'un meşhurlar ve şairler zümresinden olanlara aittir.

I. BÖLÜM

TAYYİB-ZÂDE HÂFİZ MEHMED ZÜHDÎ'NİN HAYATI ve ESERLERİ

A) HAYATI

a) Ailesi, Doğum Yeri ve Yılı

İbrahim Cûdî, Mehmed Zühdi'yi anlatırken “1270 sâl-i hicrîsinde doğmuş olan...” demektedir.¹³ Buradan onun doğum tarihinin hicri 1270 olduğunu anlıyoruz. Buna karşılık **Türk Edip ve Şairleri**'nde şairin doğum tarihi 1853 olarak verilmektedir.¹⁴ Mehmed Zühdi hakkında bilgi veren bir başka kaynakta İbrahim Gövsa bu tarihi 1854 olarak verir.¹⁵ Miladi tarihlerdeki bu fark, günü belli olmayan yılın miladi yıllardaki karşılığından kaynaklanmaktadır. Çünkü hicrî 1270 yılı 4 Ekim 1853 günü başlar ve 22 Eylül 1854'te biter. Mehmed Zühdi'nin doğumu gün olarak belirtilmemiştir. Bilgi olarak sadece 1270 yılı verilmiştir. Onun da yaklaşık üç ayı 1853 yılında, kalan kısmı 1854 yılı içindedir. Kaynaklardan bir kısmı 1853'ü bir kısmı 1854'ü tercih etmiş ve bu fark ortaya çıkmıştır.

Trabzon'un ünlü şairlerinden olan Mehmed Zühdi, şehrin isim yapmış hâfızlarından Tayyib Efendi'nin ikinci çocuğudur.¹⁶ Şehrin ünlü şairlerinden bir diğeri olan Muallim Cûdî, yakın dostu Mehmed Zühdi'nin doğumuyla ilgili **Genç Anadolu Mecmuası**'nda şunları söylemektedir: “Hâfız Zühdi Efendi, işte bir anlı sîmâ, işte bir şanlı nâsiye. Trabzon ufuklarında şimdiye kadar parlayıp sönen

¹³ İbrahim Cûdî, **Tayyib-zâde Hâfız Mehmed Zühdi Efendi**, Genç Anadolu, Trabzon 1337, S.6, s.3.

¹⁴ Murad Uraz, **Türk Edip ve Şairleri**, Numûne Matbaası, İstanbul 1940, c.IV s. 90

¹⁵ İbrahim Alaaddin Gövsa, **Türk Meşhurları**, s.415

¹⁶ İbrahim Alaaddin Gövsa, age.,s.415

nücûm-ı zâhire-i ilm u edeb miyânında âsâr-ı bâhiresiyle en ziyâde temeyyüz eden bu fâzıl-ı müsellemlü'l-fazâil Trabzon'un vaktiyle ser-defter-i huffâz-ı olan Hoca Hâfız Tayyib Efendi merhûmun ikinci mahdûmudur.”¹⁷

b) Öğrenimi

İlk tahsilini, devrin ünlü hafızlarından olan babası Tayyib Efendi'den gören Mehmed Zühdi, aldığı bu eğitimle on yaşında Kuran-ı Kerim'i ezberleyerek hâfız olmuştur. İspirli Hacı Ahmed Efendi'den teallüm ederek çok genç yaşta icazetname almıştır.¹⁸

Zamanının alimlerinden ders alarak kuvvetli bir medrese tahsili gören Mehmed Zühdi, mükemmel bir Farsça bilgisine sahipti.¹⁹ İbrahim Cûdi, Mehmed Zühdi'nin tahsili ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

“1270 sâl-i Hicrîsinde Trabzon'da doğmuş olan bu hayrî'l-halef sinn-i tahsile vusûlünde pederlerinin Dâru't-tâ'limine duhûl ile tahsîl-i ibtidâîsini ikmâlden sonra hıfza başlayıp, nisbeten pek az bir müddet zarfında bi'l-itmâm zümre-i münevvere-i hameletü'l-Kur'ân'a iltihak sûretiyle şeref-yâb olmuşdu. Bundan sonra artık tahsîle koyulup Hacı Pîr Efendi, Kürt Saîd Efendi, Çarşı Müderrisi Hacı Ahmed Efendi, Hoca Derviş merhumlar gibi efâzıl-ı ulemâ-yı belleden 1887 tarihlerine kadar istifâzaya devam etmiştir. Fakat ahz-i icâzeti bu tarihten çok evveldir. Yani 1876 tarihlerindedir. Şöyle ki Çarşı Müderrisi Hacı Ahmed Efendi, bu tarihte vermiş olduğu bir icâzet cemiyet-i mutantanasında merhûmu dahi dahil olmak dolayısıyla

¹⁷ İbrahim Cudi, agm.,s.3.

¹⁸ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri**, Dergah Yayınları, İstanbul 1988, c.IV, 2107.

¹⁹ Murad Uraz, age., c.IV s. 90.

teberrüken mücâzîn sırasına idhâl etmişti. İşte merhûmun ahz-i icâzeti bu sûretle 1876’ da vâki ise de muahharan noksanını ikmâl etmiştir.”²⁰

c) Görevleri

Çok yönlü bir kişiliğe sahip olan Mehmed Zühdi’nin ilk görev yeri, babası Tayyib Efendi’nin memuriyetini sürdürdüğü²¹ ve daha sonra vefatıyla boşalan İslahhâne denilen okulun ulûm-ı dîniyye öğretmenliğidir.²² Daha sonra Trabzon Adliyesi’ne geçmiş ve devletin çeşitli kademe ve kurumlarında kırk yıla yakın süreyle görevlerde bulunmuştur.²³ Zira Mehmed Zühdi için memuriyet çok kutsal bir anlama sahiptir. Hulefâ-yı Râşidîn devirlerinde, Ashâb-ı kirâmın memûriyeti bir nev’i ibadet saydıklarını söyleyen Mehmed Zühdi, aynı makalesinde kutsal addettiği memuriyet için şunları söyler:

“Mahlûkâtına ve be-tahsîs “ahsen-i takvîm” fıtrat ve mazhar-ı tekrîm-i ulûhiyyeti olan insanlara hüsn-i niyetle hidmeti, Hâlık-i Teâlâ hazretlerinin en sevdiği şeylerdendir “Yaradılanı sevdik Yaradandan ötürü” denilir ve nef’-i nâsa çalışanlar nezd-i pâk-i ulûhiyyette de ve nazar-ı umûmiyyede de hayr-ı nâsırlar. Muktezâsı ezber müddet-i adâlet yetmiş senelik ibadetten hayırlıdır. Çünkü ibadetle kişinin sâde nefsi fâide-mend olur. Fakat adaletten hem kendi hem de umum müstefid olur.”²⁴

²⁰ İbrahim Cûdî, agm.,s.3.

²¹ Kudret Emiroğlu, **Trabzon Vilayet Salnamesi**, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, Trabzon 1995, c.V, s.39.

²² Mahmut Kemal İnal, age. s.2107.

²³ Hüseyin Albayrak, **Trabzon Basın Tarihi**, s.365.

²⁴ Mehmed Zühdi, **Vatan Hediyesi**, s.125.

İslahhâne denilen okuldaki din öğretmenliğinden sonra muhtelif tarihlerde Trabzon icra memurluğunda bulunan Mehmed Zühdi,²⁵ Mekteb-i Rüşdiye’de Fârisi ve Kavâid dersleri²⁶ de vermiştir.

Yakın dostu Muallim Cûdî, Mehmed Zühdi’nin memûriyet hayâtı ile ilgili şunları kaydeder:

“Merhûmun pek uzun, hatta kırk seneye yakın bir hayât-ı me’mûriyyeti vardır. Verdiği memuriyyetler ser-â-pâ Trabzon’da olduğu gibi, hem de hafifdi, gâilesizdi. Bu cihetle tahsîline de mâni’ değildi.

Merhûm bir aralık, Matbaa Müdüriyyeti’ni dahi uhde-i kifâyetine almış idi. Aynı zamanda Trabzon Gazetesi muharrirliği dahi uhdesinde bulunmakla gayr-i ez-resmiyyât kendi kalem-i i’câz-ı mahsûlû olmak üzere, ahlâkı tezhîb, ukûlû tenvîr, hissiyyât-ı diniyyeyi tenmiye muhabbet-i vataniyyeyi tenbîh yollu gâyetü’l-gâye selîs ve selîs olduğu kadar da nefîs makâleler derciyle gazeteyi geçekten bir rehber-i yegâne hâline koymuştu. Hâtta yazdığı birçok müşfikâne makâleleri teşebbüsât-ı fi’liyyesiyle de tenvîc ederek memleketimizde bazı âsâr-ı hayriyye de vücûda getirmişti. Nitekim Zeytinlik Mekteb ve Hos ve Soğuksu Câmi’ şerîfleri dahi bu cümledendir.

Merhûmun son me’mûriyyeti Trabzon İstinâf a’zalığı idi. Bu me’mûriyyeti son demlerinde hasbe’t-takdîr Sivas’a tahvîl edilmişdi ki, bu tahvîl kalbinde derin teessürler uyandırmış idi.”²⁷

²⁵ Kudret Emiroğlu, age. c.XIV, s.225.

²⁶ Kudret Emiroğlu, age. c.XIV, s.133.

²⁷ İbrahim Cûdi, agm., s.3-4.

d) İnsanî ve Edebî Kişiliği

İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal'ın bildirdiğine göre, Hamâmizâde İhsan, henüz basılmayan Trabzon Şairleri alı eserinde Mehmed Zühdî hakkında şöyle söyler: “Zühdî Efendi kıymetli bir fâdıl şâir idi. Husûsi dersler de verirdi. Hâfız yetiştirirdi. Halvetiyye-i Şa'bâniye tarîkatına mensûp idi. Kur'ân-ı mübînî pek latîf okurdu. Diğer Hâfız Zühdî'den fark edilmek için manzûmelerinde 'Hâfız' mahlasını kullanırdı.”²⁸

Kısıtlı da olsa hakkında edindiğimiz bilgilere göre döneminin sevilen, saygı duyulan edip ve hocalarından olan Mehmed Zühdî, “Şen şâtır, meclis-ârâ, nükte-pirâ bir edîb-i lebib olmakla sohbetine doyum olmaz”²⁹ bir şairdi. Çeşitli özellikleri yanı sıra hassas ve ince ruhlu bir şair olan Hâfız Zühdî'nin şiirlerinde hakiki insanlığı ifade eden derin ve asil bir eda vardı. Şiirinin yanı sıra nesri de pek üstündü.³⁰

Mehmed Zühdî hakkında birçok malumatı edindiğimiz İbrahim Cûdî, yakın dostuna muhabbetini ve övgülerini de dile getirdiği makalesinde, şairin özelliklerinden şöyle bahseder:

“Merhûmun cümle-i fazâilinden biri de şehrimizde yirmi sekiz sene kadar hatm-i terâvih kıldırmak şerefine bir tecellî-gâh olmasıdır. Sadâsı latîf, edâsı zarîf bir mücevvîd-i yegâne olması hasebiyle halfında yer bulabilmek cemâat-i müslimîn için pek müşkil olurdu. O vecd-engîz nağâmâtı arasında bazen öyle miyânlar yapardı ki gûyâ mele-i a'lâ'dan gûş-ı câna nidâlar aksediyormuş gibi insan gayş derecelerine gelirdi. Merhûmun epeyce de seyr u sülûku vardı. Neş'e-i tevhidden ma'a-ziyâde nasîbe-dâr idi. Tarîkat-i Nakşibendiyye'ye dahi intisâbı olduğu, Tarîkat-i

²⁸ Mahmud Kemal İnal, age, s. 2107.

²⁹ Ömer Akbulut, **Trabzon Şairleri**, Trabzon Matbaası, Trabzon 1952, s.45.

³⁰ Hüseyin Albayrak, age., s.365.

Halvetiye'den müstahlef bir ârif-i dil-âgâh idi. Bununla beraber şen, şâtır meclis-âra nükte-pîrâ bir edîb-i lebib olmakla, sohbetine refâkâta doyulmazdı.”³¹

Muallim Cûdi, Mehmed Zühdi ile olan ilişkilerini ise aynı makalede şöyle anlatır:

“Merhûm ile muârefemiz 1300'den (1883) epeyce evvel uhuvvetimiz de 1310'dan (1893) sonra başlar. Bu uhuvvet samîmiyyetini artırır artırır bir dereceye resîde olmuştu ki bir gün birbirimizi görmesek o gün ruhumuzda bir inkıbâz hissederdik.”³²

Gerek müstakil makalelerde gerekse bibliyografya çalışmalarında, Mehmed Zühdi hakkında yapılan yorumların genelinden anladığımız kadarıyla, şairin ilim ve irfanı, özellikle hafızlığı, sesinin güzelliği öne çıkmaktadır.

Bursalı Mehmed Tahir de Mehmed Zühdi hakkında şunları söyler:

“İlm-i kırâ'ata vâkıf hamele-i Kur'an'dan ve elsine-i selâse edebiyâtına muttalî' fuzalâ-yı şu'arâdan bir zât-ı irfân-simât olup Trabzonlu'dur. İkmâl-i tahsilden sonra mâ-dâ-me'l-hayât tadrîs ve tahrîr ile imrâr-ı evkât eyledi.”³³

e) Vefatı

Son memuriyet yeri Trabzon İstînaf Âzlığı olan Mehmed Zühdi, görev yeri Sivas'a tayin edildiğinde son derece üzölmüştür. Zira uzun yıllar görev yaptığı ve memleketi olan Trabzon'dan ve buradaki görevinden ayrılmak istemeyen şair, Trabzon'da kalabilmek için bir çare bulabilmek üzere harekete geçmiştir.³⁴ Akabinde

³¹ İbrahim Cûdi, agm., s.4.

³² İbrahim Cûdi, agm., s.4.

³³ Bursalı Mehmet Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, s. 220.

³⁴ Mahmut Kemal İnal, age. s.2107.

yaşadıklarını, olaylar sırasında kısmen yanında bulunan yakın dostu Muallim Cûdî Efendi ayrıntılı bir şekilde şöyle anlatır:

“Bu me’mûriyyetin son demlerinde hasbe’t-takdîr Sivas’a tahvîl edilmişdi ki bu tahvîl kalbinde derin teessürler uyandırmış idi. Ta’dîl-i teesürât zımnında Dersâdet’e gitmek mecburiyetinde kaldı. 1332 (1914) Şevvali 1330 Ağustos’u hilallerinde bulunan ma’hûd Gümüşyan vapuruyla azîmete karar verdi. Vapura bineceği gün akşama kadar birbirimizden bir lahza olsun ayrılmadık. Akşama kadar hazînâne hazînâne şurada burada gezdik durduk. Tahsîl-i inşirâha medâr olur diye biraz da deniz görelim dedik. Eksote Kapısı haricindeki mahûd iğde ağacı altına varmak üzere Zağnos mevkiinden Reşâdiye Caddesi’ne tebdîl-i istikâmet ettik. Tam Reşâdiye ortalarında feverân-ı teessürle bir âh-ı medîd çektikten sonra fakîre hitâben “Hacı Efendi birâder. İmâm Buhâri hazretlerinin son demlerinde bâr-gâh-ı ulûhiyyete ref’ etmiş olduğu şu ‘Allahümme inne’l-arda kad dâkat aleyye fakbidnî ileyke: Allah’ım yeryüzü bana çok dar geldi, ruhumu kabzederek beni katına al münâcâtını benim de ref’ edeceğim geliyor. Çünkü müz’icât-ı dehre tahammül kalmadı’ dedi.”³⁵

Mehmed Zühdî, Trabzon’dan ayrılacağına ve Sivas’ta göreve başlayacağına öyle üzölmüşdür ki, bu üzüntüyle ölmek istemiş hatta bunun için dua bile etmiştir. Onun bu duasına bizzat tanık olan yakın arkadaşı Muallim Cûdî Efendi, olayların devamını üzüntüyle şöyle nakleder: “Bu sözden hâsıl ettiğim teessürü mümkün mertebe hissetdirmeyerek makâm-ı tesliyetde epeyce şeyler söyleyebildim. Vapurun ferdâya kalacağı haberi geldi. Akşama bir saat kalmışdı. Ayrıldım eve geldim. Akşam namazından sonra mahall-i ictimâ’mız olan kırâathâneye geldim. Meseleyi değişmiş, yani merhûmu zevcesiyle maan vapura gitmiş buldum. Ferdâsı gün birkaç ahibbâ ile doğru vapura gittik. İki üç saat orada görüştük. Nihâyet âteşin bir vedâ ile

³⁵ İbrahim Cûdî, agm., s.5.

ayrıldık. O gece yattık, sabahleyin evden çıkar çıkmaz Gümüşyan Vapuru'nun Giresun'la Vakfıkebir arasında gark olduğunu işitdik. Fart-ı telâş ile tahkîk-i keyfiyete koyulduk. Giresun'dan telgrafla haber sorduk, cevap alamadık. Bir gün sonra vilâyete gelen resmî bir telgrafta merhûmun dahi zevcesiyle maan mağrûkîn meyânında olduğu haber veriliyordu ki bu kara haberin kulûb-ı asdikâda ne âteşîn teessürler husûle getirdiği nâ-kâbil-i tasvîrdir. Bu kazâu'llah nısfu'l-leyl sularında vukûa gelmişti. Vapurun batmaya yüz tuttuğu sıralarda denize atılarak her biri birer suûretle kurtulup gelenlerin yek- zebân oldukları halde verdikleri mâ'lûmata nazaran vapurun ka'r-ı deryâyâ nüzûlü merhûmun gâyet yüksek ve melekûti bir sedâ ile okuduğu bir ezân-ı Muhammedî akabinde vâki olmuşdur. Rabb-i Kuddûs'üne kavuşmak üzere bulunan yüz bu kadar muvahhidînin gûş-i cânlarını böyle bir lâhûtî ezân-ı rûh-efzâ ile teşnîf ne âlî, ne kudsî bir mazhariyyet. “Zâlike takdîrû'l-Azîzi'l-Hâkim.”³⁶ Radya an-hu Rabbuhu ve erdâhu ve ce'ale mak'ade's-sıdkı me'vâhu ve mesvah. (Allah ondan razı olsun ve kendisinden de onu razı etsin, ahiretteki yerini doğruların yeri kılsın.)”

Bu vefattan sonra İbrahim Cûdî, Mehmed Zühedî'nin kızımdan aldığı mektupta belirtilen istek üzerine, Hâfız Zühedî için târîh düşürerek bir mersiye yazmıştır.

İbrahim Cûdî, kendisine gelen mektubu ve düşürdüğü târîhi şöyle anlatır:

“Bu hâdise-i feci'adan az sonra merhûmun Dersaâdet'de bulunan kerîmesinden bir mektup almış idim. Zavallı mâsûme, pederinin şu gaybûbetinden şekl-i gaybubeti hasebiyle mezarının mefkûdiyyetinden mütehassıl sûzişlerini yana yakıla tasvirden sonra ahyânen ziyaretiyle mütesellî olabilmek için ittihâzına karar verdiği bir levhâya

³⁶ “.....bu, üstün hikmet sahibi Allah'ın takdiridir.” Kur'an-ı Kerim, 36/ Yasin 38.

kitâbe olmak üzere fakîrden mersiye yollu ve târîhini muhtevî bir neşîde istemişdi. Fakîr de âtûdeki neşîdeyi derhâl yazıp göndermiş idim;”³⁷

HÂFİZ ZÜHDÎ MERHÛM İÇİN MERSİYE

Ey hire-çeşm ey bî-basar
At perdeyi kıl bir naôar
Dünyâyı seyr et ser-te-ser
Baú var mı mevte bir siper

Derya derin keşti ôarAb
Zulmet füzýn sAhil serAb
Dehşet taôayyür bî-hisAb
YÂâibî eyne 1-mefer

Áfet muâibet âad-esef
Savlet-nümûn ez-her ûaraf
Her lahza biñ yeése hedef
Bî-çAre ebnÂ-yı beşer

³⁷ İbrahim Cûdî, agm. s.4-6.

Âlem nedir dÂru l-mihen
 Pek anda óandÂn olma sen
 Seyr et, bu dehre her gelen
 GiryÂn gelir giryÂn gider

Bilmez eder her bu l-èaceb
 Tertib-i esbÂb-ı òarÂb
 GÿyÂ edüp tehziz-i leb
 MeydÂn verirsem der kader

Ânsan atar biñ úâra el
 Biñ èazme vermez bir hâlel
 Yekden eder ammâ ecel
 Her âa ÿini zîr ü zeber

Ey úalbi nÿrun hem-demi
 Söyle nihÂyet sen de mi?
 Gördün geçirdin ol demi
 Úldm o mÂberdan güzer

Áh o vedÀ-ı Àe,şın

O Àeş-i òÀr-ni,şın

Dillerde úalsın baèd-ez-in

MÀnende-i dÀà-ı ciger

Ez-cümle ol mâ hûd ezÀn

Ol Tuhfe-i cÀn-dÀde-gÀn

Geldikçe yÀda murg-ı cÀn

Çrpmsın olsun nevha-ger

Ey nefis-i bî-berk ü nevÀ

Dil der-sivÀ, ser der-hevÀ

TÀ-key bu meyl-i nÀ-revÀ

TÀ-key bu fikr-i hÀm-ter

Dest-i úazÀpek éÀşıkÀr

Etmekdedir bir bir şıkÀr

YÀÀnı sayyÀd-ı dÀr

Görmez misin ey bî-òaber

Áh ol enîs-i muóterem

Ol mýnis-i ferruó-şiyem

Kimlerle hem-demdir bu dem

Kimlerle eyler òandeler

Yóu yóu bu gün Bahr-i SiyÀh

Zîrinde tutmuş òÀb-gÀh

Manend-i Yunýs Àh Àh

Der-kÀèr- / ummân m / ş meger

Yaèni o Kerrýbî-likÀ

Rýó- / revÀn- / asd / kÀ

áarúan edip èazm-i bakÀ

Ú / m / ş CinÀn ' / müstekar

Ey Zühdi-i zÀhidhimem

Ey ÓÀf / ô- / muèciz-nagam

Ey ŞÀèir-i iècÀz-dem

Ey äÀhib-i Naômu 's-Siyer

Cÿdî yeter bitdi nefes

Kes nÂle-i dil-sÿzu kes

âad Âh u âad efgÂn bes

TÂriò ise maúsÿd eger 1332

Úaldıça YÂRab ol nebil

DeryÂ-yı raómetde nezil

Ver cümleye âabr-ı cemil

Gösterme âayri bir keder

İbrahim Cûdî³⁸

Müstef'ilün Müstef'ilün

Trabzon'dan İstanbul'a giderken bindikleri vapurun Giresun'la Vakfıkebir arasında batması üzerine eşiyle boğularak hayatını kaybeden³⁹ Mehmed Zühdî'nin vefatına, öğrencisi Trabzonlu şair ve yazar Hamâmi-zâde İhsan da şu tarih kıt'asıyla mücevher tarih düşürmüştür;

³⁸ Hüseyin Albayrak, **Muallim İbrahim Cûdî, Hayatı – Eserleri- Şiirleri**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 1998, s. 204.

³⁹ İbrahim Alaeddin Gövsa, **Türk Meşhurları**, s.415.

Şâir-i Ârifdi Óâfê Zühdi-i deryâ-dil Âh

Eyledi bahr-i felâketde âarîüan irtîóÂl

Mevce-i eşkimle yazdım cevherin târîó

Zühdi Efendi 'ye cÂy oldu yem-i àufrân⁴⁰

زهدى افندى جاى الدى يم غفران

1332 (1914)

B. HÂFIZ ZÜHDÎ

Trabzonlu şairlerle ilgili kaynaklarda, Hâfız Mehmed Zühdi ile aynı dönemde yaşamış ve aynı isme sahip olan bir başka şair daha vardır ki adı Hâfız Zühdi Efendi'dir. Çoğu zaman Tayyib-zâde Hâfız Mehmed Zühdi ile karıştırılmaktadır. Zira söz konusu iki şair; gerek isimleri gerek yaşadıkları yer, gerekse faaliyetleri hususunda birbirlerine oldukça benzemektedirler. Hatta Tayyib-zâde Hâfız Mehmed Zühdi, çağdaşı olan ve 'Zühdi' mahlasını kullanan Trabzonlu Hâfız Zühdi'den ayırt edilebilmek için 'Hâfız' mahlasını kullanmıştır.⁴¹

Hâfız Zühdi Efendi, 1811'de Trabzon'da doğmuş, 1875'de yine Trabzon'da vefat etmiştir. Babası İskefyeli Hacı İsmail Efendi'dir. Medresede tahsil ettikten sonra bir aralık Trabzon divanı temyiz azalığında bulunmuş, sonra ayrılarak bir daha memuriyette bulunmamıştır. Trabzon'un ileri gelen alim ve şairlerinden olan Hâfız Zühdi Efendi'nin yazdığı şiirler daha ziyade tasavvufî mahiyette olmuştur. Bununla beraber, yazdığı şiirler heyecandan tamamıyla mahrum bir halde değildir. Rindâne eda ile yazılmış bazı güzel şiirleri vardır.⁴² Şiir mecmuası, Trabzon Hükümet Konağı yangınında yanan şairin, daha sonra yazdığı şiirlerini topladığı küçük bir mecmuası

⁴⁰ Murat Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri I*, s. 282.

⁴¹ Murat Yüksel, *Trabzon'da Türk İslam Eserleri ve Kitabeler*, c.II, s.367.

⁴² Murad Uraz, age., s. 90.

da bulunmaktadır.⁴³ Şiirlerini ihtiva eden bir divana tesadüf edilmemekle birlikte, Trabzon'daki mezarlıklarda yer alan birçok mezarda, yazdığı tarih manzumelerine rastlamak mümkündür. Aşağıda bunlardan birine örnek verebiliriz.

Hâfız Zühdfî'nin Yazdığı Bir Mezar Kitabesi Örneği

Bu imiş úşmet ezel bezm-i bi-emr-i Zü 1-CelÀl

BÀr-ı úudret úÀmetin бүkdü misÀl-i NihÀl

Böyle nÀzik àoncayı óayfÀki soldurdu felek

Kangı göz görmüş yeni doàmuş güne ermiş zevÀ

Kenz-i tabèı dürr-i hilmiyyetle mÀl-ÀmÀl idi

Óaú ana vermiş cihÀnda hem cemÀ ü hem kemÀ

Bu úadar úardaş ve aúranı bıaúıdı nÀgehÀn

Áh edüp şol “ırcièı ”emrine etdi imtisÀ

DÀr-ı àurbetde anı āayd eyledi dÀm-ı vebÀ

Gel óuu bir FÀtióÀ etme dirrà ey ehl-i óÀl

⁴³ Murat Yüksel, **Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri I**, Yunus Dergisi Yayınları, Trabzon 1993, s.163.

Bu èAziz Aàa Óasan Aàa ñm oàlu gitdi Àh

Úara ÀbrÀhîmli 'de youú idi böyle òòş-óşÀ

ZühdiyÀ tÀrîò-i cevherde dedi isyÀnma

TÀéib oldum tövbe ettim ey Kerîm ü lâ-yezÀl⁴⁴

Sene 1251 Fî 7 R

Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâ'ilün

Kaynaklardan sesinin gayet güzel olduğunu öğrendiğimiz Hâfız Zühdî, bir ara meşhur musiki ustası Dede Efendi'den de dersler almış, yirmi yıl kadar mütemadiyen hatimle teravîh namazlarını kıldırıldığı Hâtuniye camiinde, güzel sedasıyla dinleyenlere doyumsuz manevi zevkler yaşatmıştır.⁴⁵

⁴⁴ Murat Yüksel , **Trabzon'da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeler**, Trabzon Belediyesi Kültür, c.IV, Yayınları, Trabzon 2000, s.136.

⁴⁵ Ömer Akbulut, age., s.46.

II. BÖLÜM

ESERLERİ

1- NAZMU’S-SİYER

Mehmed Zühdfî’nin en önemli eseri olan **Nazmu’s-Siyer**, Hz. Muhammed’in (a.s) hayatını, savaşlarını konu alan manzum bir eserdir. Aruzun hafif bahri olan Feilâtün / Mefâilün / Feilün vezniyle yazılan eser, 4200 beyitten oluşmaktadır. Eseri transkribe çalışması, Murat Yüksel tarafından yapılmış ve eser **Nazmu’s-Siyer** adıyla 1990’da yayımlanmıştır. Murat Yüksel çalışmasında, sözkonusu eserin önce matbu halde elde bulunan nüshasını, ardında da eserin transkripsiyonlu metnini vermiştir. Bu eser, muasırı İbrahim Cûdfî’nin de belirttiği üzere, iyi derecede Farsça bilgisine sahip olan şairin; aynı zamanda Arapça’ya da ne denli vâkıf olduğunu gösterir mahiyettedir. Mehmed Zühdfî’nin kanaatine göre bu eser, daha önce kaleme alınmamış türdendir. Zira eserin önsözünde; “Vakâyi-i nebeviyye alâ sâhibihâ efdalu’s-salavât ve ekmelü’t-tahiyye pek çok kitapta yazılmıştır. Bunların mücmeli de mufasssalı da var. Fakat lisanımızda nazmen yazılmışına tesâdüf etmedim; câiz ki var da ben görmedim.”⁴⁶ Eseri yazma sebebini ise; “Lisanımızda bir de belki birkaç da nazmen yazılmışı neden bulunmasın, bu bir eksikliktir der ve ba’zı kere kendi kendime vilâdetten irtihâle kadar bir nübüvvet-nâme yazmağa acabâ uhde-kâr olabilir miyim diye bazı şeyler karalamağa da heveslenirdim. Sonra zihnimden karar verdim ki ben elimden geleni sarf ederim, ümmetin câlib-i nazar-ı rağbeti olmak şerefine mazhar olursa fe-ni’me’l-matlûb, olmazsa lüzumunu bir muhtıra makamına kaim olur.” diyerek açıklayan Mehmed Zühdfî, eserini tamamlama süresi olarak ise

⁴⁶ Mehmed Zühdfî, **Nazmu’s-Siyer**, Trabzon Serâsi Matbaası, Trabzon 1906, s.1.

“dört bin iki yüz beyitten ibaret olan şu eser, bir hisab ile üç senede bir hisab ile dokuz ayda meydana geldi” şeklinde bir bilgi verir.⁴⁷

Nazmu’s-Siyer’in dili, devrine göre yer yer ağır olup, kimi yerlerde sade bir özellik gösterir. Edebi sanatlar açısından eserin en belirgin özelliği, değişik dillerde söylenilmiş mısraların, yani mülemmâ beyitlerin sıkça kullanılmasıdır.

Arapça mülemmâ beyitlere örnekler;

Herkese oldu zînet-i efvâh

Bâreka llah èaleyke èavnu llah s.20

بارك الله عليك عون الله

O şerefli zamân oulÿl edecek

Leytenî küntü fi l-belâi maèak s.23

ليتنى كنت فى البلاغ معك

Sâbikÿnu uveldir ol uzemâ

Raê ÿya llahu èan-hum ebedÀ s. 24

رضى الله عنهم ابدًا

⁴⁷ Mehmed Zühdfî, age., s.2.

Oldu tenhÀ-rev Aómed-i MuótÀr

Leyse fi 'd-dÀri àayruhÿ deyyÀr s. 51

ليس في الدار غيره ديار

Dedi anı óikÀyet-i SettÀr

SÀniye 'sneyne iz-humÀfi 1-gÀr s. 54

ثاني اثنين اذهمان الفار

Dedi şÀnda óaøret-i MevlÀ

Mescidun ussise èale t-taúvÀ s. 59

مسجد اسس على التقوى

Derdi evlerde kÿdegÀn her-gÀh

CÀée bÿşrÀle-nÀResÿlu 1lÀh s. 60

جاء بشري لنا رسول الله

Farsça mülemmâ beyitlere örnekler;

Şükr ized ki Àn ÒudÀ-yı Raóim

Kerd mÀ-rÀ zi-nesl-i İbrÀhîm s.17

کرد مراز نسل ابراهيم

Diyerek etdi cümlesi tebrik

Bâdet efzân atâ-yı in şeb-i nik s. 50

بادت افزون عطای این شب نیک

2- MECMÛA-İ ZÜHDÎ

Osmanlıca nüshasını Atatürk Üniversitesi kütüphanesi Seyfettin Özege bağış kitaplığı arasında bulduğumuz **Mecmûa-i Zühdi**, çoğunluğu yazarın nesirlerinden oluşmakla beraber, hikmetli sözlerden yaptığı seçmeler, fıkralar, Arapça-Farsça şairlerden yaptığı çeviriler ve küçük hikayelerden meydana gelmiştir. Mehmed Zühdi, eserinin mukaddime bölümünde, “Bir çokları gibi ben de meşgalesiz zamanlarımı mutalaa ile imrâr ederim. Anladıklarımı zabt etmek öteden beri mu’tâdımdır” şeklinde tatdim ettiği üzere bu çalışma, şiir ve daha çok nesir nev’inden çeşitli birikimlerinin yer aldığı bir kitaptır. İlk sayfasından edindiğimiz bilgiye göre **Mecmûa-i Zühdi**, Mahmut Bey Matbaası’nda, 1307 yılında basılmıştır. Şair kitabın içeriği hakkında “İsmi **Mecmûa-i Zühdi** kodum, muhteviyatı çok nisbetim olan Arabî ve Farisî lisanlardan mütercededir.” şeklinde bir açıklama yapar.⁴⁸ Kitapta ayrıca Mehmed Zühdi, tarih düşürme konusundaki bilgi ve düşüncelerine de ayrıntılı olarak yer vermiştir. Yaşadığı şehir olan Trabzon’da birçok mezar ve çeşme kitabesi yazan ve bunlara tarih düşürme konusunda oldukça bilgi ve yetenek sahibi olan şair, ‘Tarih’ başlıklı yazısıyla, tarihle ilgili malumatını, tarih düşürmenin fayda ve zararlarını anlatarak, târîh çeşitlerini örnekleriyle birlikte ayrıntılı şekilde yer vererek ortaya koymuştur.⁴⁹

⁴⁸ Hâfız Mehmed Zühdi, **Mecmûa-i Zühdi**, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul 1307, s.7.

⁴⁹ Mehmed Zühdi, age., s.73-76.

Şairin diğer eserlerini incelediğimizde genellikle şiirlerinde gördüğümüz hikemî tarz ve dinî muhtevadan farklı olarak bu kitapta, örneğini burada vermeyi düşündüğümüz farklı üsluptaki şu gazelle karşılaşırız:

Gözlerin mest-i mey-i sââar-ı şâr-ı úaøÀ

Úaşlar m nîzeler elde iki ùâtâr-ı úaøÀ

Gözlerin daëve-i eaşúa iki bürhân celi

Úaşlar m beyne-i huccet esrâr-ı úaøÀ

Úaşlar m gözlerin ey yar iki öyn-i rehzen

Bu kemîn-gîr ôafâdîr o kemân-dâr úaøÀ

Gözlerin dâme tutulmuş iki âhupeçedir

Úaşlar m iki âayyâd-ı hilekâr úaøÀ

Gözlerin müştere-i kâle-i can Óâfîd

Úaşlar m dîr sebep-i germe-i pâzâr úaøÀ⁵⁰

Bu şiirde Mehmed Zühdî, şiir kaleme alırken kullanmayı tercih ettiği üsluptan belirgin şekilde farklı bir ifade tarzı kullanmıştır. Şair, bu şiiriyle, umumiyetle kullandığı hikemî tarzın dışına çıkmış, nedimâne bir söyleyiş özelliği göstermiştir.

⁵⁰ Mehmed Zühdî, age., s. 54.

Toplumsal faydayı şiirinin merkezine oturtan şair, ilk defa klasik divan şiirine ait “sevgiliye ait unsurları” tam bir divan şairi edasıyla tasvir etmiştir. Zira onun eserlerinde bu anlamı haiz bir başka şiire daha rastlanılmamaktadır.

Diğer yandan Hâfız Mehmed, kimi zaman başka şairlerin şiirlerine tahmiste bulunmuş, kimi zaman da nazîreler yazmıştır. Bilindiği üzere nazîre, beğenilen bir şiirin başka bir şair tarafından aynı vezin, kafiye, redif ve konu ile yazılmış benzerlerine denilmektedir. Asla kuru bir taklitçilik olmayan nazîrecilik, daima daha iyiyi ve daha güzeli söyleme endişesinde olan divan şairi için ayrı bir öneme sahiptir. Hatta öyle ki, zamanla nazîre ile çok ilgilenenler, nazîre mecmuaları oluşturmuşlardır.⁵¹ Mehmed Zühdi de diğer divan şairleri gibi bazı gazelleri tanzîr etmiştir. Şairin nazîrecilik yönüyle, **Mecmûa-i Zühdi**’de yer verdiği iki nazire ile karşılaşırız. Bunlardan ilki; Nazîre-i Cenâb-ı Sırrî Paşa başlığı taşıyan naziredir.

Nazîre-i Cenâb-ı Sırrî Paşa

Ne doğtur ol gece kim ansız ol güzel görünür

Ne bir raûb u ne bir maeni ü hâlel görünür

Nedir şive-i ðulk u óasen rýz u efzûn

Yüzünde feyz-i tecellî-i lem yezel görünür

⁵¹ İskender Pala, **Divan Edebiyatı**, Ötüken, İstanbul 1998, s.77.

Úaza musaóóar- / efsûn- / çeşm-i yÂ olal /

Baña bu mihnet ü àam úşmet-i ezel görünür

Yóu iòtiyâc / libÂs- / neve tecemmüle hiç

Güzel ne kisvede olsa yine güzel görünür

Göñül ne çalúana emn ü yeés ile ÓÂô

Elinde böyle yarışan ne çou àazel görünür

Hünerde bildiğimiz àayli zi 1-yedi t-týlÂ

CenÂb- / Ásaf 'a nisbet yine eşel görünür⁵²

Diğer nazire ise **Nazire-i Li-Nef'î-i Trabzoni** adını taşır.

Naúd-i canm úl metâe- / vuâlat- / cânÂna sarf

Böyle naúdi öyle bir kÂÀya et erzÂna sarf

Srf cÂnildir cefÂy / yârdan şekvÂúlan

Etme Allah èaşkma lafzen ol nÂdÂna sarf

⁵² Mehmed Zühdi, **Mecmûa-i Zühdi**, s.56.

Sırr-ı ifnâ-yı vücuda vâkıf isen var yâ ol

Var mı eyle rıfâ-yı Óağret-i Raómân 'a sarf

Zahidâ benden meâînî muâabbet dersin al

Eyleme naóv ü beyâna eömrünü dîvâna sarf

Dest-i mahtým olamaz mısın neyine muútedir

Aâniyâ sîm ü zerinden edemez bir dâne sarf

Óâfîâ şîeri Cenâb-ı Nef îyi tanzîr için

Eyledim bin fikr-i bârikim yana sarf⁵³

Mecmûa-i Zühdi'nin önemli bir bölümü, şairin çeşitli filozof ve alimlerin hikemî sözlerinden yaptığı seçmelerden oluşur. Burada şairin yaptığı bu seçmelerden bazılarını verebiliriz:

Hükemâ sözlerindendir: Kimseyi kendine düşman etme, zira düşman ya âkil ya câhil olmaktan hâli değildir. Âkilin hilesinden câhilin cehlinden ise hazer lazımdır. (s.14)

Hükemâ sözlerindendir: Âşıkâra işlemekten hayâ ettiğin şeyi gizlice yapanın kendince şahsının hiç değeri yoktur. (s.15)

Eflatun'undur : Bir zaman memnûniyetinde sende olmayan hamîde ile seni senâ eden, kızdığı vakit de sende olmayan zemîme ile seni zem eder. (s.66)

⁵³ Mehmed Zühdi, **Mecmûa-i Zühdi**, s.58.

Sokrad'ındır : Eğer ben bilmem demek bir nev'i bilirim demeği işrâb etmeye idi, ben bilmem der idim. (s.82)

Ebu Hâzım'ındır : Biz tövbe etmedikçe ölmek istemeyiz. Halbuki ölünceye kadar da tövbe etmeyiz. (s.82)

İmam Ali efendimizindir : Mazlûmun zâlim aleyhine kıyâm edeceği gün, zâlimin mazlûm aleyhine kıyâm edeceği günden daha şedîddir. (s.91)

Hükemâ sözlerindendir : Haset, korkaklık erkekler için makdûh, kadınlar için memdûh iki sıfattır. (s.92)

Bazı hükemâ oğluna; “Ey oğlum! İlmini halkın ağzından almağa çalış. Zira onlar işittiklerinin en güzelini yazar, yazdıklarının en güzelini ezberler, ezberlediklerinin en güzelini söylerler,” der imiş. (s.94)

Bu hikemî sözlerden başka kitabın muhteviyatını oluşturan diğer bir kısım, bazı küçük ibret verici hikayelerdir. Ayrıca birkaç fıkra da bu muhteviyata dahildir. Bunlardan birkaç tane örnek vermek, bizi biraz daha Mecmua-i Zühdi'ye yakınlaştıracaktır.

Padişah mukarriblerinden biri, hükemâdan bir zatın ot koparıp yemekte olduğunu gördükte; “selatine hıdmet etsen ot yemeğe muhtaç olmazdın” demiş. “Eğer ot yemeğe kanaat etsen hıdmet ihtiyacından müstağni olurduk” cevabını almıştır. (s.69)

Karısından usanmış bir şahıs ile hâle vâkıf bir kimse arasında ;

- Karın ölürse memnûn olursun ah!

- Hayır ölmesini istemem

- Acaba niçin?

- Sevincimden ya ölür ya çıldırırım da onun için , demiştir. (s.12)

3- VATAN HEDİYESİ

Vatan Hediyesi, Mehmed Zühdfî'nin Trabzon Gazetesi yazarlığı sırasında yazdığı bendleri, kendi çıkardığı gazete olan **Temkîn**'de yayınladığı makaleleri ve daha önce Beyânî imzasıyla **Saadet Gazetesi**'ne yazdığı yazı ve bazı manzumeleri içerir. Osmanlıca nüshasını A.Ü. Seyfettin Özege Bağış kitaplığında bulduğumuz **Vatan Hediyesi**, yazarın kendi ifadesiyle; “**Trabzon Gazetesi** muharrirliğinde yazmış olduğum yazıların bend-i mahsûsa şeklinde olanlarıyla, Muallim Nâci Efendi merhum **Saadet Gazetesi** muharriri iken ‘Beyânî’ imzâ-yı müsteârıyla göndermiş olduğum bir iki mektubu ve bir iki ahvâniyâtı ve i’lân-ı meşrûtiyetten sonra çıkardığım **Temkin Gazetesi**’nin bazı bend-i mahsûsalarını câmi’dir.” Daha önce zaten gazetede neşr ettiği yazıları tekrar bir kitapta toplayarak yayımlamasının gerekçesini ise; “Gazeteyle neşr olunmuş şeyleri tekrar kitap şeklinde tab’ etmekten ‘kendi yazdıklarının kendidir meftûnu’ gibi bir ma’nâ çıkarsa da abd-i âcizi yakından bilen ve tanıyanlar hükm ederler ki hele öyle zevzekliklerinden olsun âzâdeyim. Bu gazetelerin koleksiyon olarak mevcudu ellerde yok denecek kadar azdır.”⁵⁴ diyerek açıklar. 1913’te Trabzon İkbâl Matbaası’nda basılan kitap, 156 sayfadır.

Kitabın muhtevasını genel olarak, okul ve eğitime büyük önem veren yazarın ‘Mektepler’ başlıklı yazıları oluşturur. Öyle ki kitapta bu başlıkla yazılmış ve daha çok gazetelerden derlemiş olduğu makaleler bulunmaktadır. Eğitimde kadınların ve kız çocuklarının da erkeklerle aynı haklara sahip olduğunu anlattığı “Okumak, Yazmak ve Kadınlar” başlıklı makalesinden de anlaşıldığı kadarıyla, Mehmed Zühdfî’yi devrinin aydın yazarlar grubuna dahil etmemiz mümkündür. Kitapta ‘Târîh’ başlıklı yazısıyla Mehmed Zühdfî, tarih düşürme ve tarih düşürmenin çeşitleri

⁵⁴ Mehmed Zühdfî, **Vatan Hediyesi**, İkbâl Matbaası, Trabzon 1913, s.4.

hakkında, örnekleriyle oldukça geniş bilgi verir. Hatta tarih düşürmenin faydaları ve zararları üzerinde de durarak bugüne kadar söylenmiş en güzel tarihlerden seçkiler yapar. Mehmed Zühdi, kitabında Osmanlıca'nın değer ve özelliklerinden de bahsetmektedir. "Lisanımız olan Türkçe, lisanların en güzeli değilse de en güzellerindendir" diyerek methettiği Osmanlıca'nın, Arapça ve Fransızca'daki cem'i tesniye dağdağlarından sâlim, masdar kargaşalıklarından vâreste, müennes müzekker kalabalığından kurtulmuş olduğunu söyler ve özellikle az harfle çok mana ifade etmekte hemen hemen tek olduğunu ifade ederek bu lisanı över. "Fakat Türkçe'mize Arabî ve Fârisî lügatler çok karışmıştır, Arapça, Fârisice değil Rumca, Fransızca ve Îrânice de karışmıştır. Ne be's! Varsın karışsın, hangi lisana diğer lisandan karışmamıştır?"⁵⁵ diyerek devam eder.

Bunlardan başka, uzun bir süre memuriyet hayatı süren Mehmed Zühdi, kitabında memuriyetin gazete ve halkla olan ilişkisini ayrıca bu görevin ne kadar mühim ve mukaddes olduğunu da bazı makalerde ifade eder. Bu düşüncesini, 'Me'muriyet, hayât-ı umûmiyyeye vakf u nefis etmek demektir. Hüsn-i idâre ve isti'mâl şartıyla fevka'l-âde mühimdir. Memûrîn halkı müsterih etmek için kendi rahatlarını feda eden mücâhidîndir. Hatta zamân-ı saâdet ve Hulefâ-yı Râşidîn devirlerinde ashâb-ı kirâm me'mûriyeti bir nev'î ibadet sayar da kabul buyururlar idi.'⁵⁶ şeklindeki yorumuyla açıklar.

Mehmed Zühdi, bir anlamda gazetelerden seçmeler yaparak meydana getirdiği kitabın ismi için "Vatanım için âcizâne beslediğim hissiyât-ı, hâlisâne vü himâyetkârânemi vatanperverâne ahlâfa duyurma arzusu bu tabîata fakîri sevk etti,

⁵⁵ Mehmed Zühdi, age., s.33-35.

⁵⁶ Mehmed Zühdi, age., s.125.

binaenaleyh ismine ‘Vatan Hediyesi’ kodum.” şeklinde bir açıklama yapar.⁵⁷ Vatan Hediyesi için, Mehmed Zühdfî’nin en hacimli kitabıdır, denilebilir.

4- MİR’ÂT’ÜL- MÜLÛK

Trabzonlu tarihçi Şâkir Şevket’in manzum **Şevket-nâme-i Osmânî** adlı şiirinin tahmîsidir. Mehmed Zühdfî, **Mir’at’ül-Mülûk**’la ilgili olarak, bu tahminin ilk sayfasında; “Devlet-i âliyye-i Osmânî’nin bidâyet-i zuhûrundan bu âna kadar erîkepîrây-ı hilâfet olan selâtin-i izâm hazerâtının esâmî-i aliyye ve vukuât-ı celîlelerini mütezammın olan (**Şevket-nâme-i Osmânî**) tam kasîdenin tahmîsidir.” şeklinde bir açıklama yapar. Bilindiği gibi edebi bir terim olarak tahmis, bir gazelin ya da bir kasidenin her beyitinin önüne aynı vezin ve kafiye üç mısra eklenmesi suretiyle meydana getirilen bentlerden oluşan nazım şeklinin adıdır. Yapılan tahmîsin başarılı olabilmesi için, eklenen mısraların tahmîs edilen beyitlerle anlam açısından, kafiye, kalıp ve redif uyuşması gerekir. Şairler, devlet büyüklerinin ya da beğendikleri şairlerin gazellerine ve hatta bazen de kendi gazellerine tahmis söylemişlerdir. Edebiyatımızda en çok tahmisi olan şairler Beylikçi Ârif, Şeyh Gâlip, İzzet Molla, Leylâ Hanım ve Şeref Hanım’dır.⁵⁸

Şairin yalnızca bir tahmîsini ihtiva eden **Mir’atü’l-Mülûk**, Trabzon matbaasında 1877’de basılmıştır. Eserin tamamı 12 sayfadır.

Şiirine tahmiste bulunulan Trabzonlu tarihçi Şâkir Şevket’in muhîtince bilinen özellikleri, gazeteciliği, şairliği, kitabe yazarlığı ve en önemlisi tarihçiliğidir. Ölümünde oğlu henüz yedi yaşında olduğu için şiirlerinin tamamı muhafaza edilememiştir. Trabzon ve tarihini anlatan eseri **Trabzon Tarihi**, yazarın 1877

⁵⁷ Mehmed Zühdfî , age., s.4.

⁵⁸ Muhsin Mâcit -Uğur Soldan, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, Grafiker Yayınları, Ankara 2005, s.193.

yılında kaleme aldığı iki eserinden biridir. Tarih metodu yönünden incelendiğinde bazı eleştirilerle karşılaşabilirse de konusunda yazılmış Türkçe ender kaynaklardan olması bakımından önem taşımaktadır.⁵⁹ **Trabzon Tarihi** için çeşitli takrîzler yazılmıştır. Bunlardan biri de Mehmed Zühdî'ye aittir. Daha önce manzum bir Trabzon tarihinin yazılmadığını ve bunun önemini belirten Mehmed Zühdî, takrîzinde hem **Trabzon Tarihi**'ni, hem de Şâkir Şevket'i metheder;

Mecmaè- / faøl u maèarif faór-i sükkân- / vaian

Nâsir-i dürr-i fazâeil Şevket-i muèciz-edÀ

Úoydu bezl-i himmet ile bir eâer meydÀna kim

Şükrünü ifÀda düşmez èaczden àayri baña

Etmemişken kimse bu àayra sülük ište bu zÀ

Eyledi teşmîr-i sÀk- / iótimÀn en ibtidÀ⁶⁰

Diğeri ise, Hâfız Mehmed Zühdî'nin tahmiste bulunduğu, **Trabzon Tarihi** adlı eserin içinde 280-293 sayfaları arasında yer alan **Şevket-nâme-i Osmâni**'dir. Eserde Osmanlı padişahlarının adlarından özellikle övgülerle bahsedilir.

Osmanlı Devleti, Ertuğrul Gâzi'nin Konya'ya ayak basmasından başlayarak tahkiye metoduyla manzum bir şekilde Abdülhamit'in tahta geçtiği döneme kadar

⁵⁹ Murat Yüksel, **Şâkir Şevket'in Trabzon Tarihi'nden Sayfalar ve Şevketnâme-i Osmâni'si**, Yunus Dergisi Yay., Trabzon 1993, s.6.

⁶⁰ Murat Yüksel, age., s.37.

genel hatlarıyla anlatılır. Osmanlı'nın bazı savaş ve fetihlerinden bahseden eser, 80 beyitten ibaret manzum bir kaside özelliği taşımaktadır.⁶¹

Şevket-nâme-i Osmânî adlı manzûmeden örnekler:

èAceb bir vaút kim bu úlèada ikbÀl-i ÁslÀn 'm

MaúÀm-/ inhidÀna bir ramaú úalmısdı/ bünyÀdı/

Yetiıdı bir èaşıret Mâverâü 'n-nehr 'den derhal

KemÀl-i éizz ile SelçyııyÀn 'm oldu mihmÀnı/

Úadem baålado o dem kim Úonya ýa Ertuàrul-/ á Ài

Tecessüm etti gýyÀol dem istilÀnı imkÀnı/

Sögüd 'den tÀki èOsmÀn á Ài úaldırmııı idi rÀyet

CihÀnı ol zamÀn titretti sÀyt-/ şÀn-/ èOsmÀnı

AlÀi 'd-din 'den vaútÀki bÀtabl ü èalem geldi

Yed-i pür-zýruna bir tià-/ bürrÀnı/ cihÀn-bÀnı

FütýóÀta kemÀl-i ādı u iólÀs ile èazm etdi

Düşüp ardınca fevc-â-fevc o èasrın kahramÀnÀnı/

⁶¹ Murat Yüksel, **Trabzon Şairleri, Osmanlı Dönemi I**, s.131.

Yeni,şehr içre nÂm-/ pÂkine òutbe óúunmuşdu

Bu rütbe saèy ile memnÿn edüp her ehl-i îmÂn⁶²

Şevket-nâme-i Osmânî'nin tâhmisi **Mir'atü'l- Mülûk**'ten örnekler;

MiâÂl-i seyl Âfet kÂr/ ÛÂr Öÿn ÂşÂm

Óuzÿr u rÂóat selb eylemişdi óÂs ve Âmm

ÒarÂb itmışdi zulmü èÂemi Cengîz-i bed- nÂr

èAceb bir vaút kim bir úlèada ikbÂl-i ÂslÂm 'm

MaúÂm-/ inóidÂna bir ramaú úalmışd/ bünyÂn⁶³

Yedinci èasrda ÂslÂm hemân bulmuşdu izmiólÂ

CihÂm her yeri olmuş idi her yeri fetretle mÂ-ÂmÂl

Zuhÿra ser (ile 1-islÂm baâl/) başlayub fi 1-óÂl

Yetmişdi bir èaşîret MâverÂü 'n-nehrden deróÂl

KemÂl-i èizz ile SelçûúiyÂn oldu mihmÂn⁶⁴

⁶² Murat Yüksel, **Şakir Şevket'in Trabzon Tarihi'nden Sayfalar**, s.45.

⁶³ Mehmed Zühdî, **Mir'atü'l – Mülûk**, tahmis 1, s. 2

⁶⁴ Mehmed Zühdî, age., tahmis 2, s. 2

Bu óÀkÀn nice ÀÀr var kim aósen ü maúbýl
 KerÀmetle keremle óüsni-í óulk ile idi mecbýl
 Òulýs-í tÀm ile oldukda àarb-í óaørete mevsýl
 Zuhýr etdi CenÀb-í FÀi-í iklîm-í ÁlÀmbol
 TedÀeuf eyledi aktÀrda èOsmânlí şÀn⁶⁵

BelÀdan neşr-í nýr èadl ü emîniyle úalup pür-nýr
 MaèÀrifle sanÀyièle makarrm eyledi maèmýr
 Zihî sulùÀn ki èilmi rütbesinde èadl ile meftýr
 Zihî óÀiÀn ki fetói nisbetinde èilmile meşhýr
 SezÀolsayd Resto nezd-í pÀkinde sebaú-hÀn⁶⁶

Çakup nice efÀzi 1 mülk-í pür emn ü emÀnda
 Maúarrm sìmdÀdÀü 1-fünýn itdi zamannda
 Bu óáuÀnm sezÀdr faòr- millet dinse şÀnda
 Tecessüm itmiş idi faøl u dÀniş sanki yannda
 èAceb mi kemÀle hÀcesiydi Molla GýrÀn⁶⁷

⁶⁵ Mehmed Zühdi, **Mir'âtü'l – Mülûk**, tahmis 21, s. 4

⁶⁶ Mehmed Zühdi, age., tahmis 22, s. 5

⁶⁷ Mehmed Zühdi, age., s.5.

5- ZÎNETÜ'L-EF'ÎDE

Mevlânâ Abdurrahman Câmî'nin birer Farsça kıt'a ile çevirdiği Mîr Ali Şîr Nevâî'nin de birer Çağatayca kıt'a ilave ettiği Kırk hadis kitabına Mehmed Zühdî'nin de birer Türkçe kıt'a ilave ederek meydana getirdiği eserdir. “Trabzon’da Serâsi Matbaası’nda 1908 yılında basılan **Zînetü’l-Ef’îde**’nin Osmanlıca nüshası da **Vatan Hediyesi** ve **Mecmua-i Zühdî** de olduğu gibi Seyfettin Özege bağış kitaplığında yer almaktadır. Müellifin ifadesiyle, “Hâdimü’l-fukarâi’l-Halvetiyye Trabzon merkez mukâvelât muharriri Hâfız Mehmed Zühdî” tarafından yazılan eser 49 sayfadan oluşmaktadır.

Mehmed Zühdî, bu küçük risalesi hakkında, daha önce **Mecmûa-i Zühdî**’nin mukaddimesinde söylediği gibi “el-yevm 1317’de bulunduğum meşgalesizlik içinde bunun ikmâli bir güzel meşgale olacağı teemmül ve bazı ahibbânın o yoldaki teşvîkâtıyla da hayr ile tefe’ül olunarak başlandı ve birkaç günde bitti, küçük bir risale oldu. Risalem kırk hadis-i şerifi câmi’dir.”⁶⁸ der.

Müellif, kitabı yazma sebebini, daha önce Farsça ve Çağatayca yazılmış olan manzum hadîs-i şerîflerin, zikredilen dillere vakıf olmayanlar tarafından anlaşılabilmesine hizmet etmek olarak açıklar. Zira yine kitabında kendi ifadesiyle “kemâl-i lezzetle okuduğum bu lisânlara intisâbı olmayanların fevâidinden mahrûm olmaması ve bu vesîleyle teksîr etmek mutâlaasıyla Câmî’nin ve Nevâyî’nin kıt’alarına Türkçe birer kıt’a ilâve etmeğe ve hey’et-i mecmûasıyla bir aralık tab’ ettirmeye cür’et edivermişimdir.” Mehmed Zühdî, eserini tanıtırken onu “din ve dünyâyâ âid ahkâmı câmi’ gayet mûciz ve mu’ciz kelimât-ı müfide-i kudsiyyedir, kelimâtı saydım iki yüz râddesindedir. Kur’ân-ı Kerîm’in iki sahîfesi kadar ancak

⁶⁸ Mehmed Zühdî, **Zînetü’l-Efide**, Serasi Matbaası, Trabzon 1906, s.5.

olur ki hıfza çalışan bir küçük efendinin bir günlük vazifesi demektir. Zabt u hıfzı kolaydır.”⁶⁹ şeklinde nitelendirir.

Bu hadis tercümelerinden bazıları daha önce Nâbi tarafından da “**Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn**” adıyla kaleme alınmıştır.⁷⁰ Söyleyişteki güzellik bakımından görülen benzerlik ise dikkat çekicidir;

1. Müslim ol kimsedir hakîkatde

Âmeyüp kesb-i cürm bihyde

Fi 1 ü úavl yed ü lisÂndan

Müslimÿn ola cümle Âsyde

Nâbi

Müslim ol kimsedür óaúúúatde

Diler ümmi dilerse èÀlim ola

Müslimânlar elinden ièzÂndan

Her-dem anm emîn ü sÀim ola⁷¹

Mehmed Zühdi

2. Mevt-i yÂd eyle vaèz ister isen

Eyü lÂkin fenÂm isti,şèr

Her biri bir lisÂn-ı mevèzadr

ÓÀl-i kevni beyÂna seng-i mezÂr

Nâbi

⁶⁹ Mehmed Zühdi, **Zînet’ül-Efide**, s.5.

⁷⁰ Nâbi, **Hadîs-i Erbaîn Tercümesi**, Milli Tettebbular Mecmuası, c.II, s.155-160.

⁷¹ Mehmed Zühdi, **Zînet’ül-Efide**, s.45.

VÀèizi bezm-i vaèz / n 'eylersin

Saňa ihsÀn olunmuş ise naôar

ÂtièÀz ise maúãadın úardaş

Şu muãallâdaki cenÀze yeter⁷²

Mehmed Zühdfî

3. Didi faôr- / rusül degül müémin

O kesÀn kim rÿz- / bî-ãrdú u ãafÀ

Kendi nefsine gördüğün lâıı

Görmeyüp tÀ birÀderine revÀ

Nâbi

Ki,şi imÀn- / kÀmile o zaman

Nezd-i imÀniyÀnda mÀlik olur

O ki,şi isteye birÀderine

Kim aňa kendi daòi sÀliú olur⁷³

Mehmed Zühdfî

Mehmed Zühdfî'nin Farsça ve Çağatayca kıt'alara yaptığı Türkçe eklemelerden birkaçını şöyle sıralayabiliriz;

⁷² Mehmed Zühdfî, *Zînet'ül-Efide*, s. 22.

⁷³ Mehmed Zühdfî, *age.*, s.43.

Birine lu'f edersen anma unut

Böyledir e'âdet-i kirâm-ı nâs

Etme minnetle lu'funu telvîs

Seni aslâ şaşırtmasın dânnâs⁷⁴

Ey olan şîr-ı meclise ma'îrem

Şîr-ı meclis saña emanetdir

Öyle esrâr-ı kimseye açma

Anın ifşası da hıyânedir⁷⁵

3) Malınm dâyrını nef'ini görmek

İster isen atâyî e'âdet ü'l

Ne verirsen bugün kalil ü kesir

Yarın anı yanında ôâzın bil⁷⁶

6. DEFTER-İ ESÂMÎ-İ RİCAL

Erkek isim ve mahlaslarına dair bir eserdir.⁷⁷ Yaptığımız araştırmalarda eseri bulamadığımız gibi, hakkında daha fazla bir bilgiye de ulaşmak mümkün olmamıştır.

⁷⁴ Mehmed Zühdi, *Zînet'ül-Efide*, s.19.

⁷⁵ Mehmed Zühdi, s.39.

⁷⁶ Mehmed Zühdi, s. 41.

⁷⁷ Murat Yüksel, *Trabzonlu Hâfız Mehmed Zühdi- Nazmu's-Siyer*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1990, s. 19.

7- TEMKÎN GAZETESİ

Temkîn, Trabzon’da Hâfız Mehmed Zühdfî’nin 1907’de bir yıl boyunca yayımladığı edebî ve siyasi gazetedir. İlk sayfasında, “Sâhib-i imtiyaz ve ser-muharriri: Hâfız Zühdfî” ve “Müdür-i Mes’ûlü: Fâik” olarak kaydedilen **Temkin**, Mehmed Zühdfî’nin şairliği, din adamlığı ve mezar kitabeciliğinden başka diğer bir özelliği olan gazeteciliğini gün yüzüne çıkarmış olması bakımından önemlidir. Zira **Temkin**, şairin ilk gazete deneyimi değildir. O, **Trabzon** ve **Meşveret** gibi başka gazetelerin yazarlığında da bulunmuştur.

Gazetenin ilk sayfasından edindiğimiz bilgiye göre, **Temkin**; “Haftada bir def’a pazar günleri neşr olunur, edebî, fennî, siyasî, bir Osmanlı gazetesidir.”⁷⁸ Yayınlandığı dönemin genel bir özelliği olarak yazarlığı ve neşri şairin şahsına aittir. Düzen itibariyle, sayfalar üç sütuna ayrılmıştır. Gazetenin Ankara Milli Kütüphane’den elde ettiğimiz, mevcut olan ikinci ve üçüncü sayılarına bakarak bir genelleme yapmak güç olsa da, şair, bir gazeteci olarak öncelikle günün gelişmeleriyle ilgili birtakım haberlere ver vermiş, daha sonra çeşitli şairlerden aldığı Arapça ve Farsça beyitlere tercümeler yapmıştır. Yine bu iki sayıdan anladığımız kadarıyla Hâfız Mehmed, okuyucusuyla gazete sayfaları boyunca sohbet havası içinde olmuş, gerekli gördüğü mevzularda halkla iletişim içinde olmayı tercih etmiştir. Daha çok devletin ve milletin gelişmesi, ilerleyebilmesi için göstermesi gereken fedakarlık, çocukların zamanın gereklerine uygun şekilde eğitim alması gibi sosyal içerikli konular üzerinde yoğunlaşmıştır.

Mehmed Zühdfî’nin yakın dostu İbrahim Cûdfî, bir seneden daha fazla yayınlanamadığını söylediği **Temkîn Gazetesi** hakkında; “Merhûm, Meşrûtiyyetin

⁷⁸ **Temkin Gazetesi**, Trabzon 1907, s. 1.

ilk senelerinde **Temkîn** isminde mekîn, vakûr, mutedil bir gazete dahi çıkarır olmuşdu.” der.⁷⁹

Mehmed Zühdi, kendi gazetesindeki yazılara attığı değeri **Nevbâve**’de şu şekilde ifadeye açar: “Gazetemiz edebiyat sütunu açıldığından beri, bir hayli şeyler tab’ etti. İçinde sahîhan beğenilecek eserler de var. Bunlar bir gazeteye tab’ olunuvermekle iktifâ olunsun mu, tercümân-ı hakikat-i fennî, edebî tab’ ettiği parçaların müntehablarını haftada bir de ayrıca “müntehabât-ı tercümân-ı hakikat” nâmıyla risâle şeklinde tab ediyor. Matbaamızın müsâdesi var ise biz de haftada bir olmaz ise de ayda yahut iki ayda bir kere ‘Müntehabât-ı Trabzon’ nâmıyla bir risâle çıkarsak fena bir şey olmaz sanırım.”⁸⁰ diyerek, yazılan bazı edebî ve fennî yazıların değerine binaen müstakil olarak yeniden yayına çıkarılmasını düşünmüş ve bu düşüncesini, daha sonra **Vatan Hediyesi** adlı kitabında gerçekleştirmiştir. Zira, söz konusu kitabında sıkça gazetede yayınlanan yazılara tesadüf etmekteyiz. Bu tutum, nesri halka seslenmenin bir yolu olarak kullanan sanatkarın doğal tavrıdır.

8- NEVBÂVE

Kitaba ad olarak seçilen ‘nevbâve’; taze, yeşillik, hediye, armağan gibi anlamlara gelir. Şairin, ilk gençlik yıllarında yazdığı şiirleri ihtiva ettiği için kitabına bu ismi koymuş olması muhtemeldir. Kendi ifadesiyle, “Gençlik zamanı eyyâm-ı hayatın mevsim-i bahâridir. İşte bu risâle, bahâr-ı ömrümün gâh mağmûm hevâlara tesâdüfle girye-bâr-ı teessür olan evkâtı hüzn-âmîzinin ve gâh güşâyîş-i seheriyle

⁷⁹ İbrahim Cûdî, agm., s.4

⁸⁰ Mehmed Zühdi, **Nevbâve**, s.28.

neşve-yâb-ı inşirâh olan ezmân-ı şevk-engîzinin yetiştirdiği mahsûldür. Anın için ismini ‘Nevbâve’ kodum.” der.⁸¹

Trabzon Vilayet Matbaası’nda 1292/1875 yılında basılan eser, genel itibarıyla Mehmed Zühdi’nin aruz vezniyle yazdığı şiirlerden müteşekkildir. Nesir anlamında ise eserin küçük bir bölümünü, **Trabzon Gazetesi** yazarı iken yazılıp Vilâyet gazetesiyle neşrolunan bir mektup oluşturur. Mektup, Mehmed Zühdi’nin “İmâmü’l-meşârik ve’l-meğârib Cenâb-ı Âlî ibn Ebî Tâlib radiyallahu anh efendimizin matbû’ divânındandır, hakîkaten büyüklerin sözü sözlerin büyüğüdür.” diyerek medh ü senada bulunduğu Hz.Ali’nin bin iki yüz yıl önce söylediği Arapça sözlerin tercümesi mâhiyetindedir. Mehmed Zühdi tercümesinde bulunacağı sözlerin mükemmeliyetini, “Bugün her kâmil için bir düstûr-ı hikmet olabilmek şerefini hâizdir. Dîvân sahîhan edebîyyât-ı garbiyye meraklılarını bile meftûn edecek hikemiyât ile mâlâmaldır.”⁸² cümleleriyle anlatmaktadır.

Mehmed Zühdi, Arapça’dan yaptığı tercümeleri, meâlen yapmıştır. Tercümenin harfiyen ve me’âlen olmak üzere iki çeşit yapıldığını, kendisinin ise meâlen tercüme yapmayı tercih ettiğini söylemiştir. Bunun sebebini ise; “Harfiyan edilen tercüme ekserî şîvesini gâ’ib ediyor”⁸³ şeklinde açıklamıştır.

Müellifin edebî kişiliğini değerlendirmek için, diğer eserlerine oranla daha çok malzeme sunan **Nevbâve**’de, şairin kaleminde yer bulan ve diğer eserlerinde de tesadüf ettiğimiz tahmîs, müseddes, mesnevî gibi nazım şekli örnekleriyle karşılaşmak mümkündür.

Mehmed Zühdi’nin, **Nevbâve** içinde en çok göze çarpan şiirlerinden biri Münif Paşa’nın Bülbül Gazeli’ne yaptığı tahmîstir. Mehmed Zühdi’nin bu tahmîsi

⁸¹ Mehmed Zühdi, **Nevbâve**, Trabzon Vilâyet Matbaası , Trabzon 1875, s.1.

⁸² Mehmed Zühdi, age., s.27.

⁸³ Mehmed Zühdi, age., s.28.

yazarken henüz 18 yaşında olduğu düşünülürse, şiire olan istîdâdını müşahade etmemiz kolaylaşacaktır. 18.yy. şairlerinden olan ve daha çok kasideleriyle dikkat çeken Münif Paşa'nın asıl adı Mustafa olmakla birlikte şiirlerinde Münif mahlasını kullanmış ve bu isimle şöhret kazanmıştır. Divanı basılı olan şairin, şiirlerinde Nâbi'yi taklid ettiği ve hatta geçtiği anlatılır.⁸⁴

Mehmed Zühdfî'nin bir yıl boyunca baş yazarlığını yaptığı **Temkin Gazetesi**'ndeki nesirlerinde gözlemlediğimiz hikemî ve didaktik tavra; şiir tarzında örnek teşkil edebilecek türden beyitlerle **Nevbâve** 'de de sıkça karşılaşılmaktadır.

a) Muhteva

Nevbâve, yani müellifinin gençlik döneminde muhtelif zamanlarda yazdığı şiirlerinin bir araya gelmesinden müteşekkil olan eser, genel olarak hikemi edayla yazılmış şiirleri muhtevidir. Gençlik döneminde yazılmış olmalarına rağmen, şairin genç yaşta sahip olduğu rûhi olgunluğun göstergesi konumundaki bu 'nev-heveslik' şiirleri, aynı zamanda onun şiire olan hakimiyetinin de bir işareti durumundadır. Dünyanın gelip geçiciliği, Allah'ın büyüklüğü, insanın O'nun karşısındaki acziyeti, kul olma bilinci, ilim, irfan ve öğrenmenin önemi, merhamet, zamanın değeri, riyakarlık onun bu eserdeki şiirlerinin başlıca konularıdır.

b) Dil ve Uslûp Özellikleri

Nev-bâve'nin dili, Mehmed Zühdfî'nin diğer eserlerinde olduğu gibi sade ve açıktır. Bunun yegane sebebi; şairin halkı bilgilendirmek ve eğitmek amacıyla oluşudur. Bu yönüyle şiiri ve şairliği ile divan şiirine yakın bulduğumuz Mehmed

⁸⁴ İbrahim Alaaddin Gövsa, age., s.266.

Zühdi'nin şiirleri, Nâbi ekolünün devamı niteliği gösterir. Bahsi geçen bu şiirler yer yer;

Úadr-i insân degil úıyafet ile

Ne menâsıbladır ne servet ile ⁸⁵

dizelerinde olduğu kadar sade, fakat bununla birlikte bir o kadar hakimâne, yer yer de;

Güft ü gıyy-ı óalúa baúma inzivâet sâkin ol

Bir güzel meslek bir aêlâ èâdet istersen èaziz ⁸⁶

beyitinde olduğu gibi gayet açık ve şâirânedir. Mehmed Zühdi'nin kaleminden çıkan şiirler kimi zaman;

Óayr-òâânı vaân bin óüzn ü biñ şıyyun görür

Bilmeyen kÿteh-naôarlar her yeri meémen görür ⁸⁷

Şüphesiz óâ-âşinâyı èaâr olan erbâb-ı rüşd

Óâkim olmaúdansa maóúým olmayı ehven görür

beyitlerinde olduğu gibi bir divan şairi edasıyla boy gösterirken, kimi zaman da

⁸⁵ Mehmed Zühdi, **Nevbâve**, s.26.

⁸⁶ Mehmed Zühdi, age., s.16.

⁸⁷ Mehmed Zühdi, age., s.20.

Bu úóúozluúdan óalÀs/ özlerim
 Bir kerem ss/ efendi gözlerim
 Hep züàürtlükden şıkÀyet sözlerim
 Bir beşi bir yerde gözler gözlerim⁸⁸

şeklindeki dörtlükleriyle gerek konu gerekse tavır ve şekil olarak bir halk şâiri edasına bürünür. Ayrıca şiirde üslup olarak gâyet akıcı ve rahat bir dil dikkat çeker:

Geldi çatd/ işte nÀm şehr-i s/ yÀm
 Düşdü youlukla telÀşa óÀs u Àm
 Cümleye iósan ede Rabbü 1-enÀm
 Bir beşi bir yerde gözler gözlerim

c) Edebî Sanatlar

Bilindiği gibi Divan şiiri kendine has kuralları olan bir edebiyattır. Bunların büyük bir bölümünü de edebî sanatlar meydana getirir. Klasik edebiyatta sık kullanılan istiâre, telmîh, tenâsüb, iktibas sanatlarına Mehmed Zühdfî'nin şiirlerinde sıkça tesadüf etmek mümkündür. Hazret-i İbrahim'i ateşe attırdığı için, zalimliğiyle meşhur olan Nemrud 'u;

Olmuş biri küfr içinde gÀib
 Bir diğeri zelledinde tÀib

⁸⁸ Mehmed Zühdfî, *Nevbâve*, s.13.

èAdliyle meóÀsiniyle bir şaós

Müstecmiè aósenü 1-menÀııb

Bir digeri de mezÀlimiyle

Nemrud-ı lÀè-ine oldu nÀéib⁸⁹

diyerek hatırlatan mısralar, ayrıca rivayete göre 120.000 kişiyi öldürttüğü için edebiyatta zalimliyle anılan Haccâc'ın zulmüne,

Zulmüyle muóauúar oldu ÓaccÀc

èAdliyle muvaúúar oldu Fârû⁹⁰

beyitiyle üstelik karşılaştırmalı olarak yapılan hatırlatmalar, telmih için ilk akla gelen örneklerdir.

Beyit içerisinde başkasına ait bir cümle veya mısrayı kullanma sanatı olan iktibas sanatının asıl malzemesini umumiyetle âyet, hadis ve şairlerin meşhur sözleri oluşturur. Gerek hocalığı, gerekse hâfızlığı ile âyet ve hadislere yakından âşinâ olan Mehmed Zühdi, bu bilgiyi şiirle birleştirmeyi bilmiş, böylece iktibas şiirinde kolaylıkla uygulayabilmiştir;

NÀdÀn sözüne úanma

Râóat yaşar m sanma

⁸⁹ Mehmed Zühdi, **Nevbâve**, s. 6.

⁹⁰ Mehmed Zühdi, age., s. 6.

İnsan olamaz bi-âam

Lâ'âate fi 'd-dünyâ⁹¹

Hemîşe çekdiğim Ââm / aókÂm- / úaøÂdandπ

NevÂl-i sofra-i 'haónü úasemnÂ"y / ÒudÂ'dandπ⁹²

Ayrıca edebi sanatlardan, birbirine zıt olan kelimeleri bir arada kullanarak yapılan tezat sanatını da şiirlerinde sıklıkla ve ustalıkla kullanmıştır. Bedî terimlerinden olan tezat sanatında, divan şairi birbirine zıt olan kelimeleri bir arada kullanarak, okuyucunun zihninde bu kelimelerin çarpışmasını sağlar. Amaçsa heyecanı diri, anlamı kabarık ve süslü tutmaktır.

“Sen taóarrüz eyleme maéyyb olmadan heróalde

Dostan setr etse görmezlense de düşmen görür”⁹³

“Meróamet eyleme zÂimlere aâla úaù'Â

Olmaú isterseñ eger ãÂíbi mazlýmıların”⁹⁴

“Tevéem yanında nýr u zulm şýr u âam anm

Her kande ãúbóh olsa ider anda şÂm şeyò”⁹⁵

⁹¹ İnsana dünyada rahat yoktur. (Hadis kaynaklarında bulunamamıştır.)

⁹² “Onların dünya hayatındaki geçimliklerini aralarında biz taksim ettik” Kuran-ı Kerim, 43/ Zuhruf, 32

⁹³ Mehmed Zühdi, **Nevbâve**, s.21.

⁹⁴ Mehmed Zühdi, **Nevbâve**,s. 19.

Birinci beyitteki dost-düşman, ikinci beyitte yer alan zalim-mazlum, diğer beyitte ise sûr-gam, subh-şam kelimeleriyle tezaat sanatı yapılmıştır.

Bunların yanı sıra, divan şairleri, birbiriyle ilgisi bulunan kelimeleri bir beyitte yoğunlaştırmaya fazla rağbet etmişler ve tenâsüp yaygın bir sanat haline gelmiştir. Mehmed Zühdi'nin de bu gelenekten gelen bir üslupla yazdığı ;

‘Bâ‘rev oldu ah ciger-söz derk derk

Râsa getirdi tâ‘ir-i Kudsî terânemiz⁹⁶

beyiti, tenasüp için verilebilecek örnekler arasındadır.

Mehmed Zühdi'nin şiirlerinde en çok kullandığı edebi sanat ise; **Nazmu's-Siyer**'de örneklerine sıkça tesadüf ettiğimiz mülemmâ sanatıdır. Divan şiirinin sanatkarâne şekillerinden olan mülemmâ daha çok gazel nazım şeklinde tercih edilmiştir. Buna göre iki dizeden biri Türkçe ise diğeri Arapça veya Farsça olarak düzenlenir. Edebiyatımızda Mevlana'nın, Molla Câmi ve Hâfız Şirâzi'nin yazdıkları mülemmâlar meşhurdur.⁹⁷ **Nevbâve**'de ise az olmakla birlikte mülemma örneklerine rastlamak mümkündür:

“Reng-i ruôsâr-ı yâre baúduça

Vâlió-i mâ-lehu ‘n-nuúûş olurum⁹⁸

⁹⁵ Mehmed Zühdi, **Nevbâve**, s.16.

⁹⁶ Mehmed Zühdi, age., s. 20.

⁹⁷ İskender Pala, age., s.352.

⁹⁸ Mehmed Zühdi, **Nevbâve**, s.18.

Onun şiirlerinde örneklerine rastladığımız bir başka edebi sanat ise istifhamdır. Ortaya konmak istenen düşünce, soru şeklinde yöneltilerek vurgu yapılmak istenen anlama dikkat çekmek ve çekicilik kazandırılmak istenir. Amaç, merak edilen bir soruya cevap aramak değildir. Mehmed Zühdi'nin şiirlerinde de yer yer istifhama rastlamaktayız.

“Óaddi mi düşman óudýd-ı mülke pây-endâz ola

Cebhesinde ordularca merd-i şîr efgen görür”⁹⁹

“Mensî mi yanında emr-i maèbyd

Bî-nâm u nişân olur gidersin”¹⁰⁰

d) Nazım Şekilleri ve Vezin

Mehmed Zühdi, **Nevbâve**'de divan şairlerinin kullandığı muhtelif nazım şekillerini ustalıkla kullanmıştır. Bunlar arasında beyit esasına dayalı olan gazeller, bütün bir divan edebiyatı sahasında olduğu üzere çoğunlukta, hikaye anlatımında en sık tercih edilen mesnevî de şairin kullandığı nazım şekilleri arasındadır. Bunlardan başka, bent esasına dayalı şekillerden tahmis ve müseddeslere de yer vermiştir. Tahmiste, asıl beyitle eklenen beyitler arasında bulunması gereken mutlak uyum; Mehmed Zühdi'nin tahmislerinde zirveye ulaşır. Münif Paşa'nın Bülbül Gazeli'ne yaptığı tahmiste bunu rahatlıkla görmek mümkündür:

⁹⁹ Mehmed Zühdi, age.,s.21.

¹⁰⁰ Mehmed Zühdi, age.,s.7.

“Nihâl-i âoncada lâne yapılsa saña revâ
 Çemensitân-ı úudýmunla eyledin ihyâ
 æebât-ı éaşıda beñzersin ey fütâde baña
 ðderdi berg-i gül-i ferşî ÂşinÂsaña
 Olaydı baâda bir úadr-dân ey bülbül”¹⁰¹

Bir diğerk nazım şekli olan müseddesi ise klasik edebiyat bünyesinde düşünöldüğünde en çok uygulayan Şeref Hanım’dır.¹⁰² Mürettep divanlarda en az bir tane bulunan müseddes, kimi zaman, özellikle Enderunlu Vâsıf’ın örneklerini verdiği şarkı nazım şekline uygulanır. Eğitime ve okula olağanüstü önem veren, kızların okula gitmesinin gerekliliğini gazetesinde her fırsatta dile getiren Mehmed Zühdi’nin **Nevbâve**’sinde yer verdiği müseddes, “Mekteplerde okunmak üzere nazm olunan milli bir şarkı” niteliğı göstermektedir:

“Neşr-i èilm ü maèrifetdir emr-i zibâl-i vaüan
 èîlme èarø-ı iòtiyac etmekde aóvâl-i vaüan
 Diúúat et hergün digerk-gÿn olmada aóvâl-i vaüan
 Muòtasar etfâl-i mülke şimdi Ânâl-i vaüan
 Kesb-i feyz etdikçe mekteplerde etfâl-i vaüan
 Gün-be-gün eyler teraúúî şân u iúbâl-i vaüan”¹⁰³

¹⁰¹ Mehmed Zühdi, **Nevbâve**, s.11.

¹⁰² İskender Pala, **Divan Edebiyatı**, s.94.

¹⁰³ Mehmed Zühdi, **Nevbâve**, s. 9.

Nevbâve'de kullanılan nazım şekillerini ayrıntısıyla şu şekilde sıralamak mümkündür. Eserde;

- 1- 7 bentlik bir terkib-i bend
- 2- 5 bentlik bir tahmis
- 3- 5 bendlik bir müseddes
- 4- Münif Paşa'nın Bülbül Gazeli'nin 12 bentlik tahmisi
- 5- 7 bendlik mütekerrir bir murabba
- 6- 12 adet gazel
- 7- Kıt'a
 - Arapça bir kıt'a ve tercümesi
 - Türkçe bir kıt'a
- 8- 19 beyitlik hikaye başlığı ile bir mesnevi
- 9- 38 Ya görüldüğü gibi ol ya olduğun gibi görün başlığıyla ile bir mesnevi
10. Hz.Ali divanından 9 beyitlik bir tercüme
11. İbn-i Gıyâseddin'den Emsâl-i Hikemiyye tercümeleri

Vezin açısından değerlendirildiğinde Mehmed Zühdi **Nevbâve**'de, muhtelif nazım şekillerini kullanarak yazdığı nazımlarda aruzun;

- 1) Mef 'ûlü Mefâ 'îlü Fe'ûlün
- 2) Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün
- 3) Fâ 'ilâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün
- 4) Mefâ'îlün Fe'îlâtün
- 5) Mef 'ûlü Fâ'îlâtü Mefâ'îlü Fâ'îlün

6) Feilâtün (Fâilâtün) / Feilâtün / Feilâtün / feilün (Fa'lün)

şeklinde sayabileceğimiz, divan şairlerinin en sık kullandığı kalıpları, aruz kusurlarının az rastlandığı şekilde başarıyla uygulamıştır.

III. BÖLÜM

TAYYİB-ZÂDE HÂFİZ MEHMED ZÜHDÎ'NİN EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1) Nesir Yazıcılığı

Mehmed Zühdi'nin nesir yazıcılığıyla ilgili özelliklere, baş yazarlığını yaptığı **Temkin Gazetesi**'nde, zaman zaman yazarlığında bulunduğu **Trabzon Gazetesi**'nde ayrıca Beyânî imzasıyla makaleler yazdığı **Saadet Gazetesi**'nde karşılaşıyoruz. Şairin, varlığından haberdar olduğumuz yedi çalışmasından sadece **Vatan Hediyesi** adlı kitabı nesir ağırlıklıdır. Diğerleri ya tamamen nazım ya da nazım ağırlıklı olmak üzere nazım-nesir karışık bir yapı arzeder. Bu yazılar genellikle sosyal fayda içeriklidir. **Nazmu's-Siyer**, **Nevbâve**, **Zînetü'l-Efide**, **Mir'atü'l-Mülûk** adlı eserlerine ve özellikle tarih düşürme sanatını uygulayarak yazdığı kitabelere bakarak söylemek mümkündür ki; Mehmed Zühdi'nin şairlik yönü, nesir yazıcılığından daha çok gelişmiştir. Şair düz yazıyı, edebi bir nesir ortaya koyma kaygılarından uzak, halka özellikle eğitimin önemi konusunda bilgi vermek amacıyla yazmıştır. Hatta mekteplerden öyle sık bahseder ki, başlıklar 'Yine Mektepler' şeklindedir. **Trabzon Gazetesi**'nde neşrederek **Vatan Hediyesi** 'ne dahil ettiği 21 Mart tarihli bir yazının ilk cümlesinde; "Yine mekteplerden bahsedeceğiz, çünkü ihtiyâcât-ı asra göre en mühim işimiz mekteplerdir."der.¹⁰⁴ Bu durum uzun yıllar memuriyet hayatı devam eden ve halka hizmet etmeyi kutsal bir görev hatta ibadet etmek olarak değerlendiren şairin kalemine yansımış bir tezahür olarak tasavvur edilebilir.

¹⁰⁴ Mehmed Zühdi, **Vatan Hediyesi**, s.54.

2) Şairliği

Hâfız Mehmed Zühdî'nin edebi kişiliği ve şairliği hakkında, kendisi de dönemin tanınan şair ve din adamı olan Trabzonlu Muallim İbrahim Cûdî şunları söylemektedir;

“Merhum memleketimizde en mühim bir Fârisî-dân idi. Fârisidanlıkta dahi müşârun bi'l-benân idi. Tedrisât-ı Fârisiyyesi yalnız mekteplere münhasır değildi. Teşne-gân-ı edeb ü irfâna **Gülistân**'dan, **Bostân** 'dan, **Bahâristân** 'dan, Hâfız'dan **Mesnevî**'den hususi dersler ara sıra verirdi. Merhûmun şiir ve inşası da pek yüksekti, pek üstadâne idi. Çünkü funûn-ı edebiyyeye, esâlîb-i nazm u nesre ittılâ-ı tâmmı olduğu gibi vâsı' ve sağlam bir karîhaya da mâlikti. Epeyce âsâr-ı kalemiyyesi vardır.”

“Âsâr-ı kalemiyyesinin nesir kısmı, gazetelere münderic makalelerinden ibarettir ki bunları son zamanlarında toplayıp ayrıca basdırmış idi. Nazım kısmına gelince, bunların da kezâlik kısm-ı a'zâmı gazete sütunlarına dâhildir. Bundan takriben otuz sene evvel basdırıp '**Nevbâve**' ismini verdiği mecmuâ-ı eş'ârı nev-heveslik zamanlarına ait gazellerini kâmilten ihtivâ eder. Merhûmun cevdet-i karîhası, asâlet-i şi'riyyesi derecelerini ta'yîn için yirmi yaşlarında iken söylemiş olduğu bir gazelin şu matlâmı görmek kâfidir:

“Gözlerin mi mest-i mey-i sâàar-ı şâir-ı üaøà

Üaşların nizeler elde iki üàà-ı üaøà”¹⁰⁵

Mahmut Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri** adlı eserinde; Zühdî'nin çağdaşı olan Hamâmizâde İhsan'ın henüz basıma hazırlanmamış eseri **Trabzon**

¹⁰⁵ İbrahim Cûdî, agm., s.3.

Şairleri adlı kitabından yaptığı alıntıyla; Zühdfî Efendi'nin, kıymetli bir fâdıl ve şair olduğunu kaydeder.¹⁰⁶

Mehmed Zühdfî'nin şairliğini en iyi müşahede edebildiğimiz eseri **Nazmus-Siyer**'dir. Mülemmâ beyitlerle süslediği eseri, eski Türk edebiyatı sahasında yazılmış sayılı manzum siyer kitaplarından.

3) Şiirleri ve Şiir Sanatı

Mehmed Zühdfî'nin şiirleri, işlediği temalar açısından; “Didaktik şiirler”, “Felsefi ve dini şiirler: Allah, Dünya, İnsan”, “Ferdî temaları işleyen şiirler: Rindlik, Aşk, Talihten Şikayet” olmak üzere gruplandırılabilir.

a) DİDAKTİK ŞİİRLER

Mehmed Zühdfî'nin şiirleri, genel olarak didaktik bir karaktere sahiptir. Edebiyatımızda Ziyâ Paşa'nın ve 17.yy.da Nâbî'nin öncülüğünü yaptığı hikemî , bir anlamda didaktik şiir örneklerine onun kitaplarında sıkça rastlamak mümkündür. Onun didaktik şiirleri, çoğu zaman Divan edebiyatındaki nasihat-nâmeleri anımsatır. Din, ahlak, eğitim ve felsefe, Mehmed Zühdfî'nin şiirlerinin genel konusudur. Bu, uzun yıllar din hocalığı ve memuriyette bulunmuş, makalelerinden anladığımız kadarıyla çağına göre oldukça aydın bir kişiliğin, şiire yansıyan yüzüdür. Yaşadığımız hayata ve içinde bulunduğumuz durumlara dair çeşitli öğütler, onun şiirlerinin en belirgin özelliğidir.

‘Sen insân ol da taksîr eyleme aslâ mürüvvette

Devâm etmekde olsun varsın alçaklar denâ inde”¹⁰⁷

¹⁰⁶ Mahmut Kemal İnal , age., c.IV, s.2107.

diyen Mehmed Zühdi, bir başka gazelinde ;

“Himmet erbâından ol ger himmet istersen èazîz

èîzzet-i nefsin gözet ger èizzet istersen èazîz”¹⁰⁸

beyitini söyleyerek okuyucusuna öğütte bulunur.

b) FELSEFÎ ve DÎNÎ ŞİİRLER

b.1) Allah

Mehmed Zühdi’nin şiirlerinde Allah, müstakil şekilde ele alınmamakla beraber, şiirlerinin çoğunda, sığınılan, isminden övgüyle bahsedilen, af ve mağfiret dilenilen, kendisine duada bulunulan Yaratıcı olarak sürekli anılmıştır. Kainattaki güzellik ve fevkalediklerle yüz yüze gelen şair, Allah tarafından inşa edilen bu mükemmel nizam karşısında zaman zaman şaşırır, hayrete düşer;

“Ey sunèuna èaûl erişmez Allâh

Eyle bizi ôikmetinden Âgâh”¹⁰⁹

b.2) Dünya

Mehmed Zühdi’nin şiirlerinde dünya ve yaşadığımız hayattan çıkarılacak ibret dolu hikayeler geniş yer kaplamaktadır. Ona göre dünya, gelip geçici, elem dolu, insanı gaflete aynı zamanda her hâleti hayrete düşüren garip bir yerdir. İnsan eğer îmânî bir gözle bakarsa; dünyanın çehresini bambaşka açılardan görebilecektir:

¹⁰⁷ Mehmed Zühdi, **Mecmua-i Zühdi**, s.54.

¹⁰⁸ Mehmed Zühdi, **Nevbâve**, s. 16.

¹⁰⁹ Mehmed Zühdi, age., s. 5.

“Dünyâki meşîme-i kederdir

èbretgeh-i cümle zî-baâardır

Mâzisine óÂline baúarsan

Bir fÂciâ-gÂh-ı pür eîberdir

İmÂn-ı naôarla ger baúarsan

Her óÂleti cÂlib-i naôardır¹¹⁰

Dünya için, bir hadîs-i şeriften yaptığı iktibasla süslediği şiirinde, gam ve elem yüklü, vefadan ve safâdan uzak bir yerin tanımını yapar. Zira onun için mü'mine dünyada rahat yoktur:

èAhdinde vefÂ yoúdur

èAyşında safÂyoúdur

Her kÂr-ı âam-ender hem

LÂrÂóate fi 'dünyâ"¹¹¹

b.3) İnsan

Mehmed Zühdi'nin şiirlerinde bahsi geçen bu garip dünyada yaşayan insan da daha büyük sırlara sahiptir. Şair, gözlemlediği bu gerçeği Ziya Paşa'nın;

¹¹⁰ Mehmed Zühdi, age., s. 4.

¹¹¹ Mehmed Zühdi, age, s.15.

“İnsân ne âarîb-i can-Âverdir

èÁúil görünür cünÿn-eserdir”¹¹²

beyitini mısralarının arasında örnek göstererek manzum şekilde ifade ederken, insanın bitmek tükenmek bilmeyen ihtiyaçlarından bahseder;

İnsân ne âarîb serra maôhar

Maúâÿduna uymaz ekser

ÓÀÀm/ artππ da her-dem

Dünyâda râóat ve óuzûr ister

Hürriyyetin iddièÀ eder de

Tezyîd-i kuyÿda hem emekler ¹¹³

Onun şiirlerinde dikkat çeken bir başka hususiyet, hikemi beyitlerin yer yer sehl-i mümtenî özelliği göstermesidir. Kolay ve sade görüldüğü halde söylenmesi zor söz ve yazı sanatı olan sehl-i mümtenînin edebiyatımızdaki en güzel örneklerinden biri Süleyman Çelebi’nin **Mevlid**’idir. Sehl-i mümtenîde esas olan, ifadedeki sadelik ve orijinalliktir. Mehmed Zühdfî’nin;

¹¹² Mehmed Zühdfî, age. s.4.

¹¹³ Mehmed Zühdfî, age. s.4.

“Kendi kendin yer olan srr semÀnaóvet ile

Naôar-ı eibret ile óâline baú mymlar m ”¹¹⁴

beyiti bu sanata örnek olabilecek niteliktedir. Yine ayrıca;

“AmmÀ ki olur mu doàru eàri

Mümkün mi ki olsun eàri doàru ”¹¹⁵

beyiti de verilebilecek örnekler arasındadır.

c) FERDÎ TEMALAR

c.1) Rindlik

Mehmed Zühdfî'nin şairliği ile ilgili, divan şiirinde bir üslup, bir tavır olarak beliren rindâne eda dikkatimizi çeker. Şairliğinin yanı sıra , aynı zamanda bir hâfız olan ve uzun süre din hizmeti yapan Mehmed Zühdfî, divan şairlerinin birçoğu gibi, şiirlerinde bir rind taraftarı olarak karşımıza çıkar. Rind en genel mânâsıyla, dünya işlerini hoş gören, nezdinde iyi-kötü, acı-tatlı, üzüntü-neşe olan, bunları önemsemeyen, davranışlarını ona göre düzenlemeyen kişidir.¹¹⁶ Bir başka tarifte rind, halkın hakkında söylediklerine aldırmadan gönlünce hareket eden, keyfince davranan, içi irfanla süslü, ilimle dolu olduğu halde halktan biri gibi sade yaşayan hâkim, bilge kişi, rıza mertebesine erdiği için her şeyin ilahi takdire göre meydana geldiğini bilen, bunun şuur ve idrakine eren kâmil insandır.¹¹⁷ Yahya Kemal de, rindlerin en belirgin vasıflarını samimi ve hakikat ehli olmaları olarak açıklar.¹¹⁸

¹¹⁴ Mehmed Zühdfî, age. s.19.

¹¹⁵ Mehmed Zühdfî, age. s.24.

¹¹⁶ İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Ötüken, İstanbul 1999, s.330 .

¹¹⁷ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Marifet Yayınları, İstanbul 1995, s.437.

¹¹⁸ Harun Tolasa, **Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası**, Akçağ, Ankara 2001, s.75.

Divan şairleri, rinde yüklenen anlamlar sebebiyle, kendilerini rind olarak tanıtmak istemişler ve hayatın tezâhürlerini lâkaydî karşılayanları rindlerden saymışlardır. Buna karşılık; İsmail Habib Sevük; “Divan şairleri uzun asırlar hep rindliği terennüm edip kendilerini birer rind gibi görerek övündükleri halde, eski yeni bütün edebiyat nazariyatı kitaplarında, rindliğin ne olduğunu anlatmak değil, böyle bir şeye temas bile edilmediğini”¹¹⁹ düşünür. Rindin karşısında olan tip ise zâhiddir. Kelime olarak “zühd ve takva sahibi olan kişi” anlamına gelen bu kavram zamanla şiir dilinde ‘zâhir-perest’ dindarlar vafında kullanılmaya başlanmıştır. Rind tarafından en çok yerilen özellikleri ise; ‘aşk’ tan bî-haber, kaba sofu olmalarıdır ki bu tanım ‘zâhid-i bâri’ tamlamasıyla varlık kazanır. Yunus Emre’nin anlayışına göre zâhid, ilmi olan fakat ameli olmayan, kendisi gibi olmayanları hakir gören, kalles, arzusu Allah’a ve O’nun aşkına ulaşmak değil cennete gitmek olan bir kişiliktir.¹²⁰

Rind olsun olmasın, kendini rind olarak değerlendiren divan şairlerinin, perhiz-kâr, dide-i kejbîn, kuru kap, şeyh gibi çeşitli şekillerde seslendikleri zahidlere yönelik eleştirileri en fazla riyakarlıkları üzerinde birleşir. Şiirlerindeki rindâne tavra,

“Vermez selâm olâula itmez kelâm şeyò

Deşt-i riyâya eyledi regz-i ôryâm şeyò”¹²¹

beyitiyle karşılaştığımız Mehmed Zühdfî’nin de zahidlere ilk eleştirisi riyakarlıkları yönüyle gelir. Kendisini halktan üstün gören, kimseye selam vermeyen ve burada şeyh adıyla anılan zâhid, halkı etrafında toplamak için, kimi zaman “Teshîr için o âfet-i hem-vâre hû çeker” kimi zaman da “Gönlüm civândır ne kadar pîr isem”

¹¹⁹ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Maarif Basımevi, İstanbul 1954, s.48.

¹²⁰ Mustafa Tatçı, **Yunus Emre Divanı İnceleme**, Kültür Bakn.Yay., Ankara 1990, s.43.

¹²¹ Mehmed Zühdfî, **Nevbâve**, s. 15.

diyerek gençleri çeşitli şekillerde etkilemeye çalışır. Şeyhin, diğer bir deyişle zâhidin gençleri hankâha çağırışı, Mehmed Zühdi'ye göre;

“Bu òankÀn pîr ocaà dîr gelin diyü

EmvÀl-i óalú / itmededir iltiúÀn şeyò ”

beyitiyle de vurguladığı üzere, halkı ‘yutmaya’ çalışmaktadır. Zira kendisinin fikirleri köhne ve kabadır. Zâhid, divan şairi için, aşkı yakalayamadığı, dini dış görünüş itibariyle değerlendirdiği için kaba sofudur. Dini zâhiri unsurlarla değerlendiren zâhidin, yegane malzemesi ise; sakalı, hırkası ve âsâsıdır. Mehmed Zühdi de;

‘Óâf.ò easÀvü órúa-i peşmînesi ile

Deşt-i riyÀya eyledi regz-i óryÀn şeyò ”

diyerek, aynı unsurları sıralar. Ayrıca yine dinin görüntüden ibaret olmadığını, hırkayla, tesbihle gerçek ârif olunamadığını, yazdığı bir hikaye ile şöyle tasvir eder:

Giydigi cübbesi easÀs / yeşil

Sarà / sübóa-i riyÀs / yeşil

TaylasÀn / uzatd / tÀbeline

Biñli tesbihini ald / hem eline

Muttasıl aâzı durmayıb oynar

Èlm ü faøl / fılı fılı úaynar

Başa uygun düşürdü pek ayaâ /

Böyleye óüsñ ü zan olur bayaâ /

Anı bî-çÂre úuşcaâız görücek

â andı insÂn kılÂfetinde melek

Dedi böyle mübÂrek adamlar

Eylemez ferdi nÂledÂr-ı zarar

Tmmadı hiç yerinde etdi âebÂt

â Âfil aldandı sýrete heyhÂt

O efendi yavaş yavaş gelerek

Geldi tÂol úuşun hizÂma dek

Úuşeti istedi görüp anı

O müşekkil efendinin cÂnı

Úu,şu âayd eylemek hevâsı ile

Urdu óayfâyeşil asâsı ile

Úrdı bî-çârenin zaêif ayaâ m

Riúúat erbâ m m eritdi yaâ m ¹²²

Anlattığı hikayede Mehmed Zühdi, zâhidin dış görünüş itibariyle bir portresini çizer ve insanları bu görünüşüyle mânevî anlamda etkilemeyi başardığını, Allah’a yakın gibi görüldüğü halde merhametten çok uzak olduğunu ifade etmeye çalışır. Oysa Allah’a kurbiyet, asâ ve hırka ile değil, şairlere göre ancak aşk ile mümkündür. Aşıklığın şiârı da Nev’înin dediği üzere ‘kabâ-yı cismin çâk’ edilmesidir:

“èÂşrú úabâyı cismini çâk itdi Nevèiyâ

Zâhid riyâ vü zerk ile girdi abâlara ”¹²³

Hatta Nev’î, zâhidin elindeki asâyı, âmâ bastonuna teşbih etmekten de çekinmemiştir;

“Zâhidâyıma asâyı zühde aemâlar gibi

İç şarâbı aç gözün cÿş eyle deryalar gibi ” ¹²⁴

¹²² Mehmed Zühdi, **Nevbâve**, s. 25.

¹²³ Nejat Sefercioğlu, **Nev’î Divanı’nın Tahlili**, Ankara 1990, 54.

¹²⁴ Nejat Sefercioğlu, age., s.309.

Mehmed Zühdi bir başka gazelinde bu kez özellikle divan şiirinde zâhidin tam karşısında yer alan bir ‘tip’ ten rind’den bahseder. Rind redifli gazelinde, rindin genel özelliklerini sıralarken onun; cihanda ‘var ile yok’ un içine dahil edilebilecek bütün kayıtlardan âzâde olduğunu anlatır:

“Vâreste-i úayd bÿd u nebÿd-ı cihândan
Genc-i ferââ mey-gede-i müstaûim rind”¹²⁵

Onun bu beyiti bize, gazellerinde zahidin karşısında yer alan 16.yy. şairi Yahya Bey’in şu beyitini anımsatır;

“Óarââ ehline birdür reh-i mescidle meyòÂne
Aúar su gibi rind olan yürür geh doàru geh eàri”¹²⁶

Dert, gam, elem rindden oldukça uzak kavramlardır. Zira nezdinde neşe ile hüznün müsavi olan rindin, dünyanın gamından kurtulabileceği yegane bir mekanı ve bir de içkisi vardır.

“áam-nâú olur mu óÂdise-i dehr-i dünyâ
Pîr-i mugân ve sÂkiye yÂr-i úadim rind”¹²⁷

diyen Mehmed Zühdi, rindin; sâki-pîr-i mugân ikilisine olan âşinalığını ortaya koyar. Başta Şeyhülislam Yahya olmak üzere birçok şair için eleştiri konusu olan bu mekan ve içkiden asıl murad ise Allah aşkı ve mey-i vahdettir. Bu yüzden rind için ‘mey’

¹²⁵ Mehmed Zühdi, **Mecmua-i Zühdi**, s.55.

¹²⁶ Mehmed Çavuşoğlu, **Yahya Bey ve Divanından Örnekler**, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 1983, 50.

¹²⁷ Mehmed Zühdi, **Mecmua-i Zühdi**, s. 55.

Mehmed Zühdfî'ye göre bir rind için “Hürmet eder müdâm ile üstünde gezdirir” denilecek kadar önemi hâizdir.

Divan edebiyatı gazellerinde, isminden bahsetmek adeta şairler için bir gelenek haline gelen ve genellikle gül-gûn, gül-fâm, sad-sâle gibi ifadelerle kullanılan bâde; rindin vazgeçilmez dostları arasındadır. Şairlerin çoğu zaman “ câm'ı ” ilâhî neşveye vâsıta olan bir ruh coşkunu anlamında mı yoksa kelime anlamıyla lâl renkli bir kadeh olarak mı kullandıkları belli değildir. Fakat tasavvuf ehli bir şairin elindeki bâdeden kastı ortadadır. Rindin bu vazgeçilmez dostu, Mehmed Zühdfî'ye de âşinâdır:

“Bir müsâib bulamam bâde-i gül-fâm gibi

Övkin anlar göremem kendimi âşâm gibi”¹²⁸

Tıpkı bâde gibi kullanımı ortak terminoloji içerisinde yer alan ve rindin vazgeçilmez mekanı olarak terennüm edilen mey-gede diğer bir şekliyle mey-hâne Mehmed Zühdfî'nin kaleminde de hak ettiği övgüye ulaşır. Tasavvufi anlamıyla düşünüldüğünde mutasavvıflar, meyhane yani harâbâtı, bir tekke olarak ele alırlar ve orada ilâhî aşk şarabının içilip sarhoş olunduğunu söylerler. Böylelikle harâbât bir neş'e ve aynı zamanda feyz kaynağı, gerçeğe ulaşılan bir yer olur ki, tekke mukâbili olarak kullanılır. Şeyhülislam Yahya'nın:

“Ôarâ-ı egerçi görmedik ammâ görenlerden

İşitdik bir neşâ-efzâ mâuâm-ı dil-güşâderler”¹²⁹

¹²⁸ Mehmed Zühdfî, age., s. 64.

¹²⁹ İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.204.

diyerek methettiği meyhâne; Mehmed Zühdi'de ise şöyle bir yansıma ve dua bulur:

“Dergâh-ı pîr-i meykede dârü l-emânr

YâRab şen eyle dâim o pîrin ocaâ mı”¹³⁰

Hatta zaman zaman meyhaneyle aşinalık kurmuş, mey'in ve meyhanenin neş'esini herkesten önce fark etmiş, tam bir rind edasıyla;

“Bilmezdi halk neşveyi ben mey-perest iken

Meyhâne-i safâda piyale bedest iken”¹³¹

“Âlem degildi vârf-ı keyfiyet-i şarap

Biñ şevk-i câm-ı eâşûla keyfimce mest iken”

diyerek karşımıza çıkar. Onun zevk ve neş'esine çok evvelden vardığı meyden, sûfî diyerek seslendiği zâhidin haberi bile yoktur. Zira aynı gazelin bir başka beytinde şöyle söyler:

“Bilmezdi şîfi meséele-i öürmeti henüz

Ben bezm-i meyde rind-i piyâle-perest iken”

¹³⁰ Mehmed Zühdi, **Mecmua-i Zühdi**, s.64.

¹³¹ Mehmed Zühdi, age. s. 60.

c.2) Aşk

Mehmed Zühdi'nin eserlerinde işlediği bir başka tema, 'aşk' tır. Özellikle aşığı ve sevgilinin tavrını tasvir eden birkaç gazeli, anlam itibariyle Divan şiirinden izler taşır. Zühdi bu manzumelerinde aşkı, acı ve ızdırap veren kaçınılmaz, aynı zamanda katlanılması gereken bir bela olarak ele almaktadır.

Bilindiği üzere Divan şairinin tasvir ettiği sevgili, aşığa eziyet etmekten adeta zevk duyar. Üstelik bu eziyet, bu cevri u cefa ne kadar çok olsa da ona gayet yakışmaktadır:

“Nazda cevride ifrâd ediyorsun ammâ

Yaraşır nâz u cefâda ma'imâh saña”¹³²

Fakat aşık da bu eziyetten gâyet memnûndur. Zîrâ âşık için sevgiliden gelen eziyetler bile bir lütuftur. Bu yüzden, eziyetten şikayet eden hoş karşılanmaz. Mehmed Zühdi de aynı tavır içindedir:

“Sırf câhildir cefâyı yârdan şekvâúlan

Etme Allah eâşúma lafômı ol nâdâna sarf”¹³³

Divan şairinin şiirlerinde sevgilinin karşısında duran ve bu yüzden en az zâhid kadar eleştirilere maruz kalan, çoğu zaman 'ağyâr' olarak da anılan 'rakîb' de Mehmed Zühdi'nin eleştirilerinden nasibini alır:

‘Bir gün Óaú uâratır seni elbette ey raúib

Bî-çâre Óâfê eyledigi bedduêâlara”¹³⁴

¹³² Mehmed Zühdi, **Vatan Hediyesi**, s. 90.

¹³³ Mehmed Zühdi, **Mecmua-i Zühdi**, s. 58.

c.3) Talihten Şikayet

Mehmed Zühdfî'nin şiirlerinde sıklıkla tesadüf ettiğimiz bir başka tema, bir çok divan şairinde olduğu üzere, talihinden, bahtından duyduğu şikayettir. Bu şikayeti;

‘Hiç güldürmedin ey tÂiè-i bed-òÀh beni

Bir èazÀb-/ ebedide úodun eyvÀh beni ’¹³⁵

‘TÂièimden gördüğüm ÀÀr òarmÀndπ baña

Çaròπ ibrÀz edtiği âlâm u aózÀndπ baña ’¹³⁶

diyerek ortaya koyan şair, daha birçok beyitle aynı duyguyu dile getirir. Talihten duyduğu şikayetin sebebinin zaman zaman maddî ihtiyaçlar olması muhtemeldir. Zira; yarı mizahi bir üslupla kaleme aldığı;

‘Çok zaman zenginlige etdim emek

Neyleyim yÀr olmad/ baòt u felek

Geçdik ondan şimdi elde olsa tek

Bir beşi bir yerde gözler gözlerim ’¹³⁷

şiirinde bu duyguyu görmek mümkündür.

¹³⁴ Mehmed Zühdfî, age, s.62.

¹³⁵ Mehmed Zühdfî, **Nevbâve**, s. 18.

¹³⁶ Mehmed Zühdfî, **Vatan Hediyesi**, s. 85.

¹³⁷ Mehmed Zühdfî, **Nevbâve**, s.13.

III. BÖLÜM

1. KİTÂBELER , TARİH ve EBCED

a) Kitabenin Tanımı, Dili ve Üslup Özellikleri

Hâfız Mehmed Zühdi'nin çalışmalarının bir bölümünü de kitâbelere yazdığı manzumeler oluşturur. Sözlük anlamı olarak kitâbe; Arapça 'ketebe' 'yazdı' çekimli fiilinden türeyen ve "yazmak" anlamına gelen bir mastardır. Üzerinde duracağımız anlamıyla ise kitâbe, binaların iç ve dış duvarlarında mermer, taş, ahşap, çini, maden gibi maddeler üzerine oymak veya kabartmak sûretiyle işlenmiş yazı veya manzumelerdir. Genellikle dîni, sivil veya askeri binaların belirli yerlerine özenle işlenen kitabe, verdiği bilgilerle ve yapının estetiğini tamamlamasıyla önemli bir mimari unsurdur. Dil, edebiyat, coğrafya, sanat tarihi, etnografya gibi bilim dallarıyla ilgili olarak incelenmeye değer, zengin muhtevaya sahip olan kitabelerle ilgili ilk ilmî çalışmaları batılı bilim adamları paleografya ilminin metotlarıyla yapmışlardır. Daha sonra bu alandaki çalışmalar, 'epigrafi' adıyla müstakil bir bilim dalı olarak gelişme göstermiştir.¹³⁸

Kitâbelerin mensur olanlarının her devirde Arapça, manzum olanlarının ise Türkçe olduğunu görüyoruz. Abbasî ve Selçuklu dönemlerine ait kitabelerinde manzum örnek yok gibidir. Osmanlı kitabelerinde mensur olanlarında dil yine çoğunlukla Arapça, manzum olanlarında Türkçe olup Farsça kitabeler de epeyce sayıdadır. Kitabeler üzerindeki metinlerin yazarları genellikle edip ve ilim sahibi şairler olsa da bu metinleri taş üzerine kazıyanlar başkaları olduğu için birçok imla hatası yapmışlardır. Mensur kitabelerde metinler genellikle kalıplaşmış ifadeler

¹³⁸ Türk Diyanet Vakfı, **İslam Ansiklopedisi**, Ankara 2002, c.XXVI, s.76.

halindedir. Metne önce Besmele ile başlanır. Sırasıyla eserin adı, inşa veya tamir ettirenin adı ve sonda tarih yer alır. Eser ve hükümdar adlarından sonra ise dualar bulunmaktadır.¹³⁹

b) Ebced Hesabı, Tarih Düşürme ve Çeşitleri

b.1) Ebced

Ebced kelimesi, Arap alfabesindeki harflerin kolaylıkla ezberlenebilmesi için harflerin birleştirilmesiyle meydana getirilmiş sekiz manasız kelimenin ilkidir. Ebced, ilk kelimenin adı olduğu gibi aynı zamanda diğer kelimelerin tümünün de adıdır. Bir başka ifadeyle ebced aynı zamanda eski alfabeye verilen isimdir. ‘Abcad, ebicad, ebiced, abucad’ gibi isimler verilse de günümüze kadar tutunmuş şekli ebced olmuştur.¹⁴⁰

b.2) Ebced Hesabı

Toplam yirmi sekiz harften meydana gelen, elifbanın kolay ezberlenmesine ve rakamla ifadesine yarayan söz konusu sekiz kelimenin her harfine aritmetik birer karşılık gösterilmiştir. Sırasıyla birden ona kadar birer birer, ondan yüze kadar onar onar ve yüzden bine kadar yüzer yüzer sayılarak her bir harf yeni bir rakam ile karşılanmıştır. Böylece harflerin ses değeri yanında rakam değerleri ortaya çıkmış ve harflerle ebced hesabı yapılmaya başlanmıştır.¹⁴¹ ‘Tarih düşürme’ sanatının da temelini oluşturan ebced hesabı, Hisâb-ı Cümel veya Cümel Hesabı olarak da anıla

¹³⁹ Murat Yüksel, **Trabzon’da Türk İslam Eserleri ve Kitabeler**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon 2000, c.I, s.29.

¹⁴⁰ İsmail Yakıt, **Türk- İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme**, Ötüken, İstanbul 1992, s.23.

¹⁴¹ İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s. 272.

gelmiştir. Ebced alfabesi, harflerin kullanılışı ve harflere verilen rakam değeri itibariyle çeşitlere ayrılır.

- 1) Asıl Ebced Hesabı
- 2) En Küçük Ebced Hesabı
- 3) Büyük Ebced Hesabı
- 4) En Büyük Ebced Hesabı

b.3) Tarih Düşürme

Ebced alfabesindeki her harfin bir sayıya karşılık olması özelliğinden istifade edilerek herhangi bir hadiseye, hesaplandığında o hadisenin meydana geldiği yılı verecek şekilde bir kelime, bir cümle, bir mısra veya bir beyit söylemeye divan edebiyatımızda “tarih düşürmek”, “tarih koymak”, “tarih çekmek” veya “tarihlemek” gibi adlar verilmiştir. Tarih düşüren kişiye müverrih veya tarihçi ismi veriler. Ebced hesabının en çok kullanıldığı yer tarih düşürmede olmuştur. Hatta denilebilir ki ebced hesabı denildiğinde ilk akla gelen tarih düşürme sanatı veya bir olaya düşürülen tarihtir.¹⁴²

Yüzyıllar boyunca divan şairini meşgul eden, bir göreve atanmadan bir evliliğe, bir ölümden sakal bırakmaya kadar hayatın birçok evresinde düşürülmek üzere kendisiyle uğraştıran tarih düşürme sanatına şairlerin bu kadar ilgi ve iltifatının bir sebebi de Kuran-ı Kerim’de ‘Beldetün Tayyibetün’ (Güzel şehir) ibâresidir. Bu ibarenin harfleri ebced hesabıyla toplandığında 857 sayısı elde edilir. Bu sayı miladi olarak İstanbul’un fethedildiği tarih olan 1453’ ü karşılamaktadır.

¹⁴² İsmail Yakıt, age. s.62.

Şairler ebced ile söyledikleri beyitlerde çoğunlukla kelime oyunları yapar ve sanat gösterirlerdi. Edebiyatımızda ebcedi en çok kullananlardan biri Sürûî'dir. Eski kültürümüzün fantezileri arasında yer alan ebced hesabı özellikle mezar taşları ve yapı kitabelerinde çok kullanılmıştır. Eskiler ebced'den günlük hayatta da faydalanmışlar, özellikle Bektâşi ve külhanbeyi argosunda şakalar, küfürler, gizli sırlar vs. sözcükler yerine rakamlar kullanılarak ifade edilmiştir. Mesela Allah sözcüğündeki harflerin rakam olarak toplamı 66 eder. "İşimiz altmış altıya bağlandı" deyimi "İş Allah'a kaldı, o işten hayır yok" gibi anlamlar yerine kullanılmıştır.¹⁴³

Târîh düşürme sanatı, tarih düşürürken kullanılan harflerin noktalı olup olmayışı dikkate alınarak çeşitlere ayrılmıştır. Bunları tam tarih, mû'cem, muhmel, ta'miyeli ve manen-lafzen târih olmak üzere sıralayabiliriz.

XIV.yy. sonlarında ortaya çıktığını gözlemlediğimiz ve önceleri mensur ibareler şeklinde bir kelime veya tamlama olarak söylenen tarihler, Fatih'ten itibaren manzum şeklinde söylenmeye başlanmıştır.

Eski edebiyatımızın özellikle şairler ve tarihçiler arasında çok tutunan tarih düşürme sanatı, Surûî ile altın çağını yaşamıştır. Her ne kadar Surûî'den sonra tarih düşürenler olsa da hiç biri onun seviyesine ulaşamamıştır. Zaten Surûî'nin ismini günümüze kadar ulaştıran da, okuyanda şaşkınlık uyandıracak kadar ustalıkla düşürdüğü tarihler olmuştur. Üstelik onun tarih düşürme konusundaki yeteneğini göstermesi için önemli bir olayın, çevresiyle veya kendi tanıdıklarıyla ilgili sayılı bir günün bulunması şart değildir. Önemli önemsiz her şey Surûî'ye başarılı bir tarih mısraı esinlemiştir. Hayatın çeşitli evreleri için düşürdüğü tarihlerden çağımıza kadar

¹⁴³ İskender Pala, age. s.273.

gelenler, sağlam ve oldukça ayrıntılı bir Surûrî biyografyasının yazılmasını mümkün kılacak çokluktur. Örneğin, İstanbul’a gelişi dolayısıyla düşürdüğü bir tarih;

“İnce menzil-i maûâda kendim söyledim

Surÿri oldu İslambola luîf-/ Óaúú ile reh-yÂb” (1193)

şeklindedir. “Seyyid Osman Surûrî isminin sözcükleri ebced hesabı ile 1211’dir. Tarih sözcüğünün de 1211 oluşu Surûrî’nin gözünden kaçmamış ve bunu ilginç bir karşılaşma sayarak 1211 hicret yılı girince: “bu yılın tarihi ‘tarih’ tir ve benim adıma uygundur. 1211 yılında tarih söylemek bana düşer.” dermiş. Gerçekten 1211 yılındaki olaylar için çok sayıda ve güzel tarihler düşürmüştür.¹⁴⁴

“ÓarÂret úalbi istîèÂb eder fikr etse tÂrîðin

Ser-ÂpÂèa,şú ile şÿzÂn iken mahvoldu Yan Molla ” (1211)

“Şöyle keşfeyleti tÂrîðini erbÂb-/ nefes

Òayflar göz yumup EsrÂ Dede sır oldu ” (1211)

2. MEHMED ZÜHDÎ VE TARİH DÜŞÜRME SANATI

Trabzon’da birçok kişinin mezar taşına, ölüm tarihini ebced hesabıyla düşüren Mehmed Zühdî, **Mecmûa-i Zühdî** ve daha sonra **Vatan Hediyesi**’nde,

¹⁴⁴ Muharrem Mercanlıgil, age., s.46-47.

‘tarih düşürme’ ile ilgili olarak, konuyu örnekleriyle birlikte geniş şekilde anlatır.

Mecmûa- i Zühdi adlı kitabında, ‘Târîh’ başlıklı yazısında tarih için şöyle der:

“Târîh denince fenn-i celîl târîhinden bahs etmek istediğimiz anlaşılmasın. Ser-levhadaki târihten murad, târih-i edebîdir. Onun da mahiyetini daha ziyade udebâ-yı Osmâniye ta’rif etmişlerdir. Biz yalnız fâide ve lüzûmuna dâir, mahsûl-i tecrübe olan bir iki sözü arz etmek istiyoruz. Maksada girmeden mukaddim-i târih zuhûr u şuyuûna dâir Cevdet Paşa hazretlerinin **Belâgat-ı Osmaniye**’de îrâd ve beyân buyurdıkları bahsi icmâlen beyân etmek fâideden hâlî değildir.”

Ebced ile Târîh düşürme geleneğinin başlangıcını h.800 tarihlerine dayandıran Mehmed Zühdi, ilk zamanlar târîhin önemsiz durumlar için bile düşürüldüğünü, bunun yanı sıra özellikle fetihler için güzel târîhlerin bulunduğunu söyler ve işin ustası olarak Türk edebiyatının büyük târihçisi Surûrî’yi diğer adıyla Hüznî’yi gösterir:

“Târîh, sekizyüz târîh-i hicrîsine kadar yok gibiydi. Sonraları bir kelime ve fukarâ-i mensûreden bir vak’a-i mühimmeye târîh bulmak âdet olmuştur. Meselâ Timur’un Sivas’ı tahribine “Harâb (خراب) 603”, Fâtih’in İstanbul’u fethine “Beldetün tayyibetün 657” (بلدة طيبة) ve Yavuz’un Mısır’ı fethine “Fâtih memâlik-i Arabî 923” ve Molla Câminin irtihâline (898) kelime ve ibareleri o târihin güzîdelerindendir. İşte ibtidâ bu yolla söylenmeğe başlanmıştı. Sonra Fâtih hazretleri zamanı ulemâ ve üdebâsından meşhur Hızır Beğ meşâril-ileyhin yaptırdığı bir câmia;

Câmi’ Zeyd Ömer b. Ammâra (650)

جامع زيد عمر بن عمر

mısrarını ibtidâ târih bulmuştur. Mevzûn târih bulmak andan sonra şuarâya bir sermaye-i cedîd oldu. O tarihin beynel-şuarâ terkîsi ve güzel tarihler söylenmeğe başlanması dokuz yüz tarihinden sonradır. Mevzûn târihin mûcidi meşâril-ileyh Hızır Beğ ise müzeyyini onuncu asr-ı ricâlinden Bursalı Hâşimî ve mütemmim ve mükemmeli dahi müverrih meşhur Adanalı Surûrî Efendiler olmuştur. Lîsân-i Osmânî'nin kısm-ı edebîsine Bâkî, Nef'î, Nâbî ne kadar hizmet etmiş ise sanat tarihinin dahi tezyîn ve ikmâline bu Hâşimî ve Surûrî Efendiler o kadar hizmet etmişlerdir.”¹⁴⁵

Târîh düşürerek bir çok mezar ve tarihi eser kitabesi yazan Mehmed Zühdi, düşürdüğü târîhlerde, târîhin bahsettiği tam, mu'cem ve mühmel çeşitlerini sıkça kullanmıştır. Bu şiirlerde açık ve sade bir dil kullanan Mehmed Zühdi, söylediği târîhin çeşidini bir mısra öncesinde belirtmiştir. “*Esef-künân dedi târîh-i tâminî Hâfız,*” “*Yazıldı hüznile Hâfız bu gevherîn târîh,*” “*Târîh-i gevherdârını leb-teşne yazdım Hâfızâ*” gibi beyitlerin mısralarını buna örnek verebiliriz.

a) Târîhin Fâidesi

“Haşviyâtta ârî olmak şartıyla umûm veya husûs için mühim olan vakâyî câmi' târîh fâidelidir. Çünkü zabtını teshîl eder. Bir vâkıa-i mühimmenin zamân-ı zuhûruna veya ricâl târîhinden birinin bir hâline dâir manzûm ve mensûr söylenen tevârih o vak'a ve hâlin hâfızalarda kalmasına pek büyük yardım eder. Binâen aleyh edebiyatın kısm-ı muhdisi olan sanat târîhi fenn-i celîl nazarında da bir mevki' mühim tutsa gerektir. Meselâ bâlâda muharrer tevârih ile zeyne'l-ümme ve fahru'l-eimme sâhib-i esahha'l-kütüb ba'de'l-Kur'an Muhammed b. İsmâil Buhârî aleyhi'r-rahmete ve'l-gufrân hazretleri hakkında “vülide sıddîk 194 ve mâret fî nûr 256”

¹⁴⁵ Mehmed Zühdi, **Mecmûa-i Zühdi**, s.73-74.

denilmiş, eâzım-ı ümmetten böyle bir zât-ı âli-kadrin yüz doksan dört tarihinde doğup iki yüz elli altıda irtihâl ettiğini ve altmış iki sene muammer olduğunu anlatacak bundan sade bir ibâre, hafızalarda kalmak için bundan basit bundan bir ta’bir bulunabilir mi?”

b) Târîhin Zararı

“Her fâideli şey hadd-i ifrâda varınca muzırr olabilir. Anın gibi târihin şuyuyla mezar taşlarına kadar ta’mîminden ba’zı mertebe zarar görebilir. Meselâ irtihâl eden bir zâtın kabrine rekz edilen taşın kitâbesi merhûmun muhtasaran tercüme-i hâlini muhtevî olmalıdır ki ekser sahibinden ziyâde muammer olamayan meyyitin o metnin son meta’-ı dünyevîsini durdukça okuyanlar haline vâkıf olabilsinler.

Manzûm tarihlerde ise merhûmun tercüme-i hâlini ihâta güçtür. Çünkü vezin ile tarih ile kafiye ile sanat ve selâset gözetmekle mukayyed bulunan şairin kalemi, tercüme-i hâli pek gözleyemez, gözlese de şumullü düşüremez.

Rekz-i hacerden maksad-ı aslî ise, birinci derecede fâtihâ okumak, ikinci derecede dest-keş-i alâik olan merhûmun ahvâl-i dünyevîsini manzûmede müteassirdir. Binâen aleyh öyle tarih yazılmaktan ise mensûren bir tercüme-i hâl yazılmak elbette hayırlıdır.¹⁴⁶

Târîh, müahharan birçok aksâma munkasım olmuş ise de kesretle isti’mâl olunan tam, mu’cem, mühmel’dır. Sanat tarihine dair yazmak azminde olduğumuz

¹⁴⁶ Mehmed Zühdi, **Vatan Hediyesi**, s. 16.

bir risalede aksâm-ı sâiresi mufasssalan beyân olunacaktır. Şimdilik kesîrû'l-isti'mâl olan aksâm-ı selâse ma'ruzadan birkaç numûne gösterelim.”¹⁴⁷

TAM TÂRÎH

Surûrî sene 1225

بارك الله جلوس ايلدى سلطان اورخان

Cülûs

Nazîm sene 1106

دهره سلطان مصطفى عدليه اولدى پادشاه

Cülûs

MU'CEM TEVÂRÎH

Surûrî sene 1221

زينت صدر ايتدى ابراهيم پادشا اله

Tebrik

Hilmî-i Trabzonî sene 1282

مالك اولدوم شو ايكي تلدن عبارت صقله

Lihye

¹⁴⁷ Mehmed Zühdi, **Mecmua-i Zühdi**, s.76-81.

MÜHMEL TÂRÎH

Surûri sene 1192

بكر اغا قوروب سور تزوج بر مراد اولدى

İzdivâc

Tam tarihlerde birkaç ziyâde veya noksan bulunursa hâle muvâfık bir şey ile ta'miye edilerek tezyîd veya tenzîl edilir. Eğer ta'miye güzel düşerse tam tarihten makbul olur. Seyyid Vehbî'nin;

“Şâh-ı Âlem alınca Behmen in tÂc m dedim tÂrîd

èAcemden geldi miftÂd-ı Revân Bâb-ı Hümayuna ”

عجمدن كلدى مفتاح روان باب همايونه .

sene 1337

Tarihin en makbulü Surûrî'nin;

تزوج ايلدى عاصم بك

gibi mısır'a-ı târîhinde ma'nâ-yı maksûd mevzûhan ta'yin eyleyendir. Mevzûn olmayarak cümle veya kelime suretinde hâle münasip düşen tarihler de makbûldür. O da nâm u cem' olarak müstâ'meldir.

Târih şi'rin bir kısm-ı dîğedir. En belîğ bir şâirin tabîatı, târîhe müsaid olmayınca en bayağı bir sûrette söyleyebilir. Nef'î, Gâlip gibi şuarâ-yı Osmâniyye içinde birer mevki'-i münferid tutunmuş olan iki belîğ ateş-zebân şi'rin aksâm-ı sâiresinde kendilerinin devrinde bulunan Surûrî'ye tekârüb edememişlerdir bile.¹⁴⁸

¹⁴⁸ Mehmed Zühdi, **Mecmûa-i Zühdi**, s. 81.

c) Mehmed Zühdfî'nin Tarih Düşürerek Yazdığı Mezar Taşı Örnekleri

TÜCCÂRDAN MELEK-ZÂDE HÜSEYİN EFENDİ

FenÂ-yı èÂleme her şey güvÂhdır muâlaú

Bu gîrudÂr-ı cihÂn u bu germi-yi bÂzÂr

Öuseyn Efendi melek-zÂde-i melek-şime

NigÂh-ı eibretile bir baúın eulü 1-ebşâr

O da bizim gibi yerdi içerdî söyledî

Ne oldu netdi felek nerde úaldı Âîr-i kÂr

Bizim de èÂûbet-i óÂimiz odur şeksiz

HemÂn tedÂrik-i mâ-fÂte etmeli şırÂr

Úusýr-i cennet ile müjdelensin ol meróým

Úusýru var ise èafv ede Óaøret-i áaffâr

Esef-künÂn dedi târîð-i tâmmın ÓÂê

Hüseyin Efendi bu yıl kıldır azm-i dâr-ı karâr

حسین افندی بوییل قیلدی عزم دار قرار

*Altmış sekiz yaşlarında irtihâl-i dâr-ı nâ'im eden Tüccârdan Melek-zâde
Hüseyin Efendi merhûmun Rûhuna rızâen lillâhi 'l- Fâtîha. Sene 1308* ¹⁴⁹

Mefâ'ilün / Fe'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün

ESKİ BELEDİYE REİSİ ÂLİ RİŞA EFENDİ'NİN ÜZİ ve SAÜİZ
MEYDAN CAMİİ ÂTİBİ ÂFİÖ ZÜHDİ EFENDİ'NİN EŞİ NEZİRE ÂNİM

Cihânda her müteneffis ölümle ma'ûymdur

Bunuñla t'ze olanlar yazılınır ammâ

Nezire Ânım o ma'ûymlar m acıl sılır

Kim oldu genç iken Âğeste-i türâb-ı fenâ

Yigirmi beş yaşma varmadan tutuldu dirâ

Zavallı bir maraz-ı mühlike muhâ-i rehâ

Sabır idi âsenü l-ölü idi sa'îyye idi

Benâ nevî içinde tek idi dense sezâ

Be-öevü-ı Âa'et-i Zehrâ be-fa'ıl-ı Sıddıâ

Üsÿru var ise âafv ede öât-ı p'âk-i Öudâ

¹⁴⁹ Murat Yüksel, *Trabzon'da Türk İslam Eserleri ve Kitabeler*, c.IV, s.56.

Yazıldı hüznile ÓÂrô bu gevherîn târîò

Nezîre cenneti genc idi eyledi me vâ

نذیره جنتی کنج ایدی ایلدی مأوی

Beledî reîs-i esbâkı müteveffâ Ali Rıza Efendi 'nin kızı ve Sakız Meydan

Câmi-i şerîfi hatibi Hâfız Zühdî Efendi 'nin halîlesi Nâzîre Hanım 'ın Rûhuna rızâen

lillâhi Fatiha ¹⁵⁰. Sene 1316

Mefâ'ilün / Fe'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün

TRABZON BELEDİYE MECLİSİ REİSİ HACI ALİ RIZA EFENDİ

Huve'l-Hayyu Lâ-yemût

Ümmîd-i mahz-ı fevz u necâtı bu ümmetin

Fazl-ı Hudâ şefa 'at-i kübrâ-yı Mustafâ

Etdi bu zâtı işte bu iki ümîd-i mahz

Bir derd-i bî-devâ ile reh-bürde-i bekâ

Pek çok umûr-ı hayra muvaffak olur idi

Nef î vatan yolunda huzûrun edüp fedâ

¹⁵⁰ Murat Yüksel, *Trabzon'da Türk İslam Eserleri ve Kitabeler*, c.IV, s. 336.

Olmuşdu Meclis-i Beledî 'de reîs o zât

Tezyîn-i mülke himmet eder idi dâimâ

Elli üçünde el yudu her bir umûrdan

Var ise cürmü afv ede Hak celle ve alâ

Hâfız budur vefâtına târîh-i gevherîn

Gitdi bu yıl Selâm 'a Cenâb-ı Ali Rızâ

کندی بو ییل سلامه جناب علی رضا

Rütbe-i sâniye sınıf-ı mütemâyizînini hâiz olan Sâbık Meclis-i Beledî Reisi

HacıAli Rızâ Efendi 'nin rûhuna rızâen lillâhi 'l-Fâtihâ Sene 1297¹⁵¹

Mefûlû / Fâ'ilâtü / Mefâ'ilü / Fâilün

FETVÂ MÜSEVVİDİ NAKŞİBENDİ İBRAHİM ŞÜKRÜ EFENDİ

Ârifândan sâlihînden inkıyâd

Âkâbet oldu o da âlûde-i hâk-i fenâ

Afv ede var ise cürmü Hazret-i Hayy-ı Velûd

Muttasıl kırk yıl Müsevvidlik edüp bu beldede

¹⁵¹ Murat Yüksel, age., c.V, s. 366.

Hidmet-i şer ile etdi mahv-ı fetvâ-yı vücûd

Hâfız-ı re ş-i hidâyetle dedim târîhini

Oldu İbrâhîm Efendi âzim-i mülk-i hulûd

اولدى ابراهيم افندى عازم ملك خلود

Ulemâdan ve müntesibîn-i tarîkât-ı aliye-i Nakşibendiyyeden Müsevvid-i fetvâ

İbrâhim Şükrü Efendi 'nin rûhuna rızâen lillâhi 'l-Fâtîha. Sene 1308¹⁵²

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün

KAVAKLI-ZÂDE HACI SÜLEYMAN EFENDİ'NİN OĞLU TEVFİK EFENDİ

Ah mine'l-mevt

Nâgehân bâd-ı ecel esdi nihâl-i ömrüne

Genc iken kıldı Kavaklı-zâde yi vakf-ı mihen

Kıldı tam askerliğin Bahriyyede Tersânede

Sâdıkâne hizmetiyle olmuş idi ser-dümen

Sa yi ile himmetle hüsn-i hulkla mümtâz idi

Dâimâ akrân içinde dururdu şüh u şen

¹⁵² Murat Yüksel, age., c.II, s.147.

Eyledi bir dâ-i mübremle şehîden irtihâl

Var ise taksîri afv ede Hudâ-yı zi l-minen

Eşk-rîz-i hüzn olur târîhine Hâfız cihân

Rahl-i cennet eyledi Tevfîk Efendi genc iken

رحل جنت ایلدی توفیق افندی کنج ایکن

Kavaklı-zâde Hacı Süleyman Efendi 'nin mahdûmu yirmi yedi yaşında irtihâl-i dâr-ı

Na'îm eden Tevfîk Efendi 'nin ruhuna rızâen lillâhi 'l-Fâtihâ Sene 1316¹⁵³

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

¹⁵³ Murat Yüksel, age., c.III, s.64.

IV.BÖLÜM

1. GAZETECİLİĞİ

Anadolu’da XVIII. yüzyıl sonları ile XIX. yüzyıl başlarında gazetecilik, genel anlamda millet iradesini ayakta tutmaya, milli savunmayı desteklemeye ve mevcut siyasi durumdan kaynaklanan gelişmeleri halka duyurmaya yönelik olmuştur. Bunun yanı sıra elbette edebiyat ve bir yandan yazılmaya devam eden tarih de gazete içeriğinde kendine ait yerini almıştır.

Özellikle Anadolu şehirlerinde çıkanlar başta olmak üzere dönem gazeteleri, genellikle tek insan tarafından yayımlanmıştır. Yazarlığı, muhabirliği, mürettepliği, sayfa düzenlemesi, baskısı, dağıtımı tek insan tarafından yürütülürdü.¹⁵⁴ Gazeteler genelde haftalık veya haftanın belirli günlerinde yayımlanırdı. Zaman içerisinde ulaşım imkanlarının artması, modern basım ve dağıtım imkanlarının kullanılmaya başlanması, kültürel gelişmenin hızlanması gibi sebeplerin etkisiyle büyük gazetelerde içerik yönünden ve daha fazla yayın günü bakımından zenginleşme görülmüş, bu ise mahalli gazeteleri etkilemiştir. Diğer yayın organlarından alınan haber ve yazıların hem çevre ile ilgili olmaması, hem de büyük gazetelerde okunmuş olması nedeniyle mahallî gazeteleri de olan ilgi nisbeten azalmıştır. Bu durum gazeteleri daha orijinal biçimde çıkmaya zorlamış, buna ayak uyduramayanlar ya kapanmış yahut ilanların desteği sayesinde ayakta kalabilmiştir.¹⁵⁵

Anadolu’daki basın hareketi içerisinde zikredilmesi gereken isimler arasında, muhâtinde şairliği, din adamlığı ve mezar kitabeciliği ile sesini duyuran Hâfız Mehmed Zühdi’nin önemli bir yeri vardır. Trabzon’da şahsi çalışmaları neticesinde

¹⁵⁴ İsa Kayacan, **Basımımızın Anadolu Cephesi**, Ece Yayınları, Ankara 1996, s.77.

¹⁵⁵ İsa Kayacan, age. s.61.

ortaya çıkardığı **Temkin Gazetesi**, haftada bir defa olmak suretiyle bir yıl boyunca yayımlanmaya devam etmiştir.

“Mehmed Zühdi’nin gazeteciliği sadece **Temkin** ile sınırlı değildir. ‘Fikr-i hürriyete hadim Osmanlı gazetesi’ **Trabzon’da Meşveret** adlı gazetede¹⁵⁶ de bir süre yazıları neşredilmiştir. İki yüz iki sayı olarak çıkan ve Jöntürkler’in siyasi gazetesi konumunda bulunan **Meşveret**, Meşveretçi Nâci olarak tanınan Nâci Bey tarafından çıkartılmıştır. Naci Bey Meşrutiyet döneminin önemli bir siması olup, gazetesi **Meşveret** İttihat Terakki Cemiyeti taraftarı olarak bilinirdi.¹⁵⁷ Gazete, yayın hayatı süresince İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin fikir sözcülüğünü yapmış, zamanında çok büyük ilgi ve alaka uyandırmıştır. Haftada iki kere Perşembe ve Cumartesi günlerinde çıktığı anlaşılan gazetenin, zamanına göre en güzel baskı örneği ile çıktığına bakılırsa, büyük emek ve özen gösterildiği ilk bakışta anlaşılmaktadır.¹⁵⁸ Sözlük anlamı olarak Arapça ‘fikir alışverişi’ anlamına gelen **Meşveret** için, bir başka kaynakta ise yayın periyoduyla ilgili olarak, “1895-1908 yılları arasında yayın hayatına devam eden, on beş günlük bir Türkçe-Fransızca gazetesi olup yazarları II. Abdülhamid’e ağır saldırılarda bulunduğu için kapatılmıştır.”¹⁵⁹ denilmektedir.

Mehmed Zühdi’nin muharrirliğinde bulunduğu bir başka gazete ise, haftada bir defa perşembe günleri yayınlanan ‘**Trabzon**’ gazetesidir. “Gazetenin başyazarlığını üzerine alan Mehmed Zühdi, güzel yazılar yazmış, nefis makaleler yazarak gazeteyi hakikaten güzel ortaya koymuştur.”¹⁶⁰ Bahsi geçen bu gazete, 1869

¹⁵⁶ Hasan Duman, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri**, (1828- 1928), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara 2000, c.II, s. 862.

¹⁵⁷ Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, **Trabzon’un Yakın Tarihi**, K.T.Ü Matbaası, Trabzon 1986, s. 36-37.

¹⁵⁸ Hüseyin Albayrak, **Trabzon Basın Tarihi**, Diyanet Vakfı Yayın Matbaası, Ankara 1994, s.50.

¹⁵⁹ M. Orhan Bayrak, **Türkiye’de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü** (1831-1993), Küll Yayınları, İstanbul 1994, s.90.

¹⁶⁰ Ömer Akbulut, **Trabzon Meşhurları Bibliyografyası**, s.92, Ankara 1970.

yılında Trabzon’da, Es’ad Muhlis Paşa’nın valiliği sırasında vilayet gazetesi olarak¹⁶¹ Cemal Rıza Osmanpaşaoğlu tarafından çıkartılmaya başlanmıştır.

Kültür tarihimiz açısından çok büyük önem taşıyan bu gazetenin ilk sayısı yanı sıra 47 yıllık koleksiyonu elde olmadığı için kaynaklarda gazete ile ilgili değerlendirmeler, mevcut sayılar esas alınarak yapılmıştır. Zira o dönem savaşlar ve göçler sebebiyle Trabzon gazetesinin bir çok nüshası da dahil olmak üzere Trabzon’da çıkmış olan pek çok gazete ve risale kaybolmuş, daha sonra ise bunları toplayıp bir koleksiyon oluşturma imkanı oluşmamıştır. Gazetenin en önemli özelliği Trabzon’da basılan ilk Türk gazetesi olmasıdır¹⁶². “Her türlü havâdis-i nâfiayı şâmil olan gazete”¹⁶³ Birinci Dünya Savaşı’nda Trabzon’un Ruslar tarafından 18 Nisan 1916 da işgali üzerine yayına son vermiş, matbaa ve buna bağlı bütün tesisler işgal kuvvetlerinin eline geçmiş ve kırk yedi yıldır yayını aralıksız sürdüren **Trabzon Gazetesi**¹⁶⁴ 1916 yılında Trapezunsky Vivenlistok (Trabzon Askeri İşgal Gazetesi) nin çıkartılmaya başlanmasıyla faaliyeti tatil edilmiştir.¹⁶⁵ İbrahim Cûdî, **Genç Anadolu Mecmuası**’nda Tayyib-zâde Hâfız Mehmed Zühdî’nin gazeteye katkılarıyla ilgili olarak; “Merhum Tayyib-zâde Hâfız Mehmed Zühdî Efendi, bir aralık Matbaa-yı Vilâyet Müdiriyyeti’ni dahi uhde-i kiyafetine almış idi. Aynı zamanda **Trabzon Gazetesi** muharrirliği dahi uhdesinde bulunmakla beraber kendi kalem-i i’caz-ı mahsulü olmak üzere ahlâk-ı tehzîb, ukûlü tenvîr, hissiyât-ı dîniyyeyi tenmiye, muhabbet-i vataniyyeyi tenbîh yollu nefis makâleler derci ile gazeteyi gerçekten bir rehber-i yegâne hâline koymuştu. Hatta birçok müşfik-âne makaleleri

¹⁶¹ İsa Kayacan, age, s.210.

¹⁶² Sebahattin Sınır, **Trabzon’un Durumu**, Tokyö Matbaası, Ankara, s.55.

¹⁶³ Eski Harfli, **Türkçe Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu**, Milli Ktp. Yay., Ankara 1963, mad.1563.

¹⁶⁴ Hüseyin Albayrak, age., s. 37-39.

¹⁶⁵ İsa Karacan, age., s.211.

teşebbüsât-ı fi'liyyesiyle de vücûda getirmiş idi. Nitekim Zeytinlik Mektebi ile Hos ve Soğuksu Camii Şerifleri bu cümledendir.”¹⁶⁶ der.

Mehmed Zühdi'nin muharrirliğinde bulunduğu bir başka gazete, 1886-1896 yılları arasında yayınlanan **Saadet Gazetesi**'dir. 3187 sayı olarak çıkan günlük gazete, Mehmet Nuri tarafından yayımlanmıştır.¹⁶⁷ İstanbul Ma'rifet Matbaası'nda 1312'de basılmaya başlanan gazetede Mehmed Zühdi, Beyânî mahlasını kullanarak yazı ve şiirler yazmıştır.

Şairin yaşadığı şehir olan Trabzon, gazetecilik yönünden Anadolu'nun diğer illerine göre zengin bir tarihe sahiptir. Yayın hayatı kısa süreli olsa da 1967 yılına kadar Trabzon'da tespit edebildiğimiz altmış kadar gazete ve derginin kurucusu genellikle öğretmen ve doktor zümresindendir.

Anladığımız kadarıyla, bir bölümü de şair ve yazarlardan oluşan Trabzon'da halkın eğitilmiş kesimi, gazete ve gazeteciliğe önem vermektedir. Bu eğitilmiş zümre içinde gerek şairliği gerek yazarlığı gerekse din bilgisi öğretmenliğiyle yerini alan Mehmed Zühdi, gazetecilik ve gazetecinin sorumluluğu hakkında, yine kendi gazetesi olan **Temkin**'de; “Gazeteci, yazdığı zaman düşündüğü şudur: Bu gazeteyi köylü de şehirli de okur. Bunun içinde hiç gazete okumamış da bulunabilir. Gazetemi öyle yazayım ki hiç gazete görmeyen bir adam vilayetin, memalik-i Osmaniyye'nin, memâlik-i ecnebînin külliyyât-ı vakayiinden bir ilm-i icmâl hâsıl edebilsin. İşte bu düşünce gazeteciyi İstanbul evrâk-ı havâdisinde vesâire de görülen mühimce vâkıayı hulâsa vecihle gazetesine nakl etmeye mecbûr eder. Bir de gazeteci vukûât-ı âlemi yazmağla müşterilerine bildirmekle mükelleftir. İstanbul gazetelerinde görülenler de ekseren Avrupa gazetelerinden nakl veya tercüme sûretiyle alınmış da derc

¹⁶⁶ İbrahim Cudi, agm., s.3 .

¹⁶⁷ M.Orhan Bayrak, age., s.116.

edilmiştir.”¹⁶⁸ diyerek, yerel gazetecilerin, İstanbul gazetelerindeki haberlere sayfalarında yer vererek yinelemiş olma sebeplerini îzâh etmeye çalışmıştır.

2. ŞAİR, ŞİİR-VEZİN, EDEBİYAT, EĞİTİM-İLİM, LİSAN ve KADINLAR HAKKINDAKİ BAZI MÜLÂHAZALARI

Türk edebiyatında, özellikle Tanzimat devrine gelinceye kadar sanat, edebiyat ve dil konusunda pek fazla eser veya makale kaleme alınmamıştır. Fakat Tanzimat’tan sonra edebi bilgileri ve edebiyat nazariyelerini ihtiva eden eserler yazılmaya başlanmıştır. Bu tür kitaplara **Ta’lîm-i Edebiyat, Belâgat-ı Osmaniyye, Osmanlı Edebiyatı Numûneleri** adlı eserleri örnek olarak gösterebiliriz.

Mehmed Zühdi Efendi’nin de sanat, edebiyat, sanatçı, eğitim, ilim, kadının eğitimi hakkındaki fikirlerini, kendi çıkardığı **Temkin Gazetesi**’nde yayınladığı yazılardan öğrenebiliyoruz. Mehmed Zühdi, daha sonra bu yazıları bir kısım şiirleri ile birlikte **Mecmua-i Zühdi** ve **Vatan Hediyesi** adlı isimlerle birer müstakil çalışma olarak bir araya getirmiştir.

a) Şair

Mehmed Zühdi, şiirin iyisi kötüsü olduğu gibi şairin de iyisinin kötüsünün olduğunu düşünür. Şairliğin sonradan değil, doğuştan gelen bir yetenek olduğunu söyleyen şair, bu düşüncesiyle ilgili olarak da, bir şairin;

“Şâir şâir doğar aından

Ââı görünür ibtidâdan ”

¹⁶⁸ Hâfız Mehmed Zühdi, **Temkin Gazetesi**, S.2, s.2 .

mısralarını düşüncesine örnek gösterir. Ona göre, ‘selîka-i mâder-zâda malik olan, yani doğuştan şairliğe istidâdı olan şairler, bilgileri sınırlı olsa da zaten tabiatları gereği şairdirler.¹⁶⁹

b) Aruz

Mehmed Zühdi, şiirlerini her ne kadar aruz vezniyle yazmış ve bu yönüyle divan şiirinin yanında bulunmuş olsa da, aruz karşısındaki duruşu divan şairininkinden farklıdır. Zira o, aruzu şiir için bir zaruret olarak telakki etmez. Aruz İmam Halil tarafından icad edilmeden çok önceki şairlerin yazdığı şiirlerinin değeri husûsunu gündeme getirerek bu vezinle yazılmadıkları için değersiz addedilmemeleri gerektiğini irdeler. “İki bin sekiz yüz kaside-i tavîleyi okumak hârikasını gösteren râviyânın okuduğu kasâid-e mülâhaza-i fâil ü tefâil girmemiştir. Cahiliye, Muhadramîn İslam’ın aruzun tedvîninden mukaddem bunca şuarâsının aruza bîgânelikleri şiirlerine şairliklerine zarar verebilmiş mi? Ve’l-hâsıl demek isterim ki aruz şiirin değil şiir aruzun müvellididir.”¹⁷⁰

Ayrıca bununla birlikte, aruzun şiir için bir zaruret olmadığını anlatmak isteyen Mehmed Zühdi, “ Yazdığımız kıt’ayı arûz ihâta etmese idi atıp yırtmak mı iktizâ ederdi.”¹⁷¹ der ve Mevlânâ, Molla Câmî gibi ünlü isimlerin aruz veznine uymadan kaleme aldıkları şiirlere örnekler verir.

c) Lisan

Mehmed Zühdi’ye göre lisanımız olan Türkçe, lisanların en güzeli değilse de en güzellerindendir. O, Türkçe’nin niteliklerini; tarz-ı ta’birindeki tatlılık, terkîbin

¹⁶⁹ Mehmed Zühdi, **Vatan Hediyesi**, s. 74.

¹⁷⁰ Mehmed Zühdi, age., s. 70-71.

¹⁷¹ Mehmed Zühdi, age., s. 71.

verdiği ahenk, ifadesindeki ukdesizlik olarak sıralarken, bir yandan da Türkçe'nin Arapça ve Farsça'dan üstünlüklerini ise şöyle sıralar: “Lisanımız, Arapça'nın i'rab gürültülerinden âzâde, Arapça'nın Farsça'nın cemi' tesniyelerinden sâlim, masdar kargaşalıklarından vâreste, ayrıca Türkçe'nin müennes müzekker galebeliğinden de kurtulmuş bir dil özelliği taşır.” Ardından dilimizin, bilhassa az harfle çok mana ifade etmekte hemen hemen münferid olduğunu söyler.¹⁷²

d) İlim- Eğitim

Mehmed Zühdi'nin yaşadığı çağ içinde değerlendirdiğinde fikirleriyle tam bir aydın portresi çizmesinde en etkili olan unsur; onun eğitim ve ilme verdiği önemdir. Gerek gazete sütunlarında gerekse diğer çalışmalarında sürekli olarak bu konuyu işler. Ona göre insan, dini ilimler tahsil ettiği kadar fenni ilimleri de öğrenmek için çaba harcamalıdır. İlmin; din ve dünyaya müteallik olmak üzere ikiye ayrıldığını söyleyen Mehmed Zühdi, dünyaya ait ilimlerin tahsili hususunun gerekliliğini, “Biz, mensûb olduğumuz dînin ahkâmını bilmeğe dînen bilmeğe borçlu olduğumuz gibi Vahhâb-ı Kerîm'in ahsen-i takvîm fıtratı olan insanlıkla dünyâyâ geldiğimiz cihetle devre-i hayâtımızı da insanlığa lâayık bir surette ikmâl mecbûr bulunduğumuzdan dünyaya müteallik bir çok ma'lûmâta da muhtâcız.” şeklinde açıklar.

Bilmek ile bilmemenin farkını, hayatla memât, nur ile zulmet arasındaki farka teşbih eden Mehmed Zühdi,¹⁷³ ilim elde etmenin yegane yeri olarak mektepleri gösterir. Bu yüzden makalelerinin çoğu ‘Mektepler’ başlığını taşımaktadır; Sebebini ise “Yine mekteplerden bahsedeceğiz. Çünkü ihtiyacât-ı asra göre en mühim işimiz

¹⁷² Mehmed Zühdi, age., s. 33-34-35.

¹⁷³ Mehmed Zühdi, age.,s. 5.

mekteplerdir.” diyerek ifade eder. İlim Mehmed Zühdfi için o kadar önemlidir ki bir şiirinde:

“Laènet aña kim cehl ile èilmi ide taóúir

Úaòr olsun o melèyna mehìn-i èulemÀdr”¹⁷⁴

diyerek ilmin karşısında yer alanlara adeta savaş açar.

Onun için, iki ikinin dört ettiği gibi eğitim ve ilim yerleri, yani maarifler, “her kavmin yegane medâr-ı saadet ü selâmiyyetidir.”¹⁷⁵ Bunun için her eli kalem tutan, ondan, öneminden muhakkak bahsetmelidir.¹⁷⁶

e) Kadın

Mehmed Zühdfi’ye göre kadının toplum hayatındaki yeri tartışılmaz derecede önemlidir. ‘Kadın denilen mahluku ehemmiyetsiz görmek nadanlıktır’ diyen Mehmed Zühdfi, aynı yazısında kadınları, insanlık aleminin şefkatli hâdimeleri olarak vasıflandırır. Ona göre kadınların eğitimi çok önemlidir. Zira, “Kadınlar, evlatlarımızın birinci mürebbiyesidir. Çocuklar ilk fikri ilk ta’lîm ve terbiyeyi onlardan alırlar. Onlar ne kadar mâlûmatlı olursa çocuklar da o nisbette perverişlerince müstefid olurlar.” Kadınlara okumayı yazmayı, ilim tahsil etmeyi câiz görmeyen çevreleri eleştiren şair, insanları kadın-erkek şeklinde bölerek onların ilimden uzak kalmasına razı olmanın, ilmin faydasını anlamamaktan kaynaklandığını ve bunun affedilmez bir hata olduğunu söyler.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Mehmed Zühdfi, **Mecmua-i Zühdfi**, s. 21.

¹⁷⁵ Mehmed Zühdfi, **Vatan Hediyesi**, s.54.

¹⁷⁶ Mehmed Zühdfi, age. s. 106.

¹⁷⁷ Mehmed Zühdfi, age. s.29.

3. ŞİİRLERİNDEN ÖRNEKLER

a) Mezar Taşlarına Yazdığı Manzûmelerden Örnekler

BOZ-ZÂDE HACI ÂMİŞ AĞA

Óaú r⁰Às ma óayÀ- / müsteèÀm sarf eden

Ölmez eyler belki dünyÀdan bekÀya intiúÀl

Bildiginden böyle hem-vÀre Óac / Âmiş Aàa

Sarf- / èömr etdi r⁰Ày / Óaú 'da rÿzÀn u leyÀl

Sarf- / naúd ile nice ÀÀÀ úoymuşdur gerü

NÀm / ibúâya ÀÀÀ / olur elbette dÀl

Müémin-i pÀk-iètiúÀd u sÀiú 1-aèmÀâl idi

Var ise èafv ede cürmün Rabb-i Óayy-i LÀ-yezÀl

ÓÀô elbet dÀèiyÀn / ser verir tÀròine

Óac / Âmiş eyledi mülk-i bakÀya intiúÀl

حجى عامش ايلدى ملك بقايا انتقال

Trabzon tüccârından Boz-zâde Hacı Âmiş Ağa merhûmun ruhûna rızâen

*lillâhi 'l-Fâtiha*¹⁷⁸ Sene 1310 / 1892

¹⁷⁸ Murat Yüksel, *Trabzon'da Türk İslam Eserleri ve Kitabeler*, c.III., s.61.

Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâ'ilün

Şatır-zâde Behram Bey'in Kızı ve Murâd Hân-zâde

Hasan Bey'in Eşi ÂSİYE HANIM

Duòter-i pÀkizesi BehrÀm Bey in òayfÀbu ył

On dokuz yaşmda iken gitdi dÀr-ı raómete

Kim gelirse bu belÀ-ÀbÀda kim dünyÀ denür

SÀbir olsun derd ü àamma óÀzr olsun mihnete

Hecr ile feryÀd u àamda dÀderile mÀderi

Áh-i cÀn-sýzile úatlanmaúda zevci firúate

Ròleti tÀròin etdim lafzan inşÀÓÀf.òÀ

Âsiye üç yüz sekizde vÀıl oldu cennete

Şatır-zâde Behrâm Bey'in kerîme ve Murâd Hân-zâde Hasan Bey'in zevcesi

olup genç irtihâl eden Âsiye Hanım'ın ruhuna rızâen¹⁷⁹

Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâ'ilün

¹⁷⁹ Murat Yüksel, age., *Trabzon'da Türk İslam Eserleri ve Kitabeler*, c.III, s.43.

b) Tarihi Eser Kitabeleri

Trabzon Askerî Çeşme Kitâbesi

Óüsni- niyyetle kim eylerse bir emre ÂgÂz

Şüphesiz maózar-ı tevfikî olur Mevlâ'nı

Himmetin úalè-i cibÂl etdigin eyler taâdiú

Eski óÂlini bilen bu cebel ü saòrÂnı

İşte bu çeşme daòî himmet-i naúdiyyesidir

Görünen bu úadar Ârı yapan dÂnÂnı

Yazdı ÓÂfî suyu bî-gÂye görünce tÂrîò

Bu güzel tuófe úumandÂn Óasan Paşa'nı

بو كوزل تحفه قوماندان حسن ياشان

Nemekahû Mehmed Emin Es'ad¹⁸⁰, Sene 1302

Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün

¹⁸⁰ Murat Yüksel, *Trabzon'da Türk İslam Eserleri ve Kitabeler*, c.I, s.208.

Ûrabzon Rÿşen Aàa Çeşmesi Kitabesi

SÂibu'l-òayr

MÀnend-i úalb-i dil-şüde iken bu çeşme òayf

Etdi Rÿşen Aàa anı atşÀna bir dÀtü 's-sürÿr

TÀrìò-i gevherdÀmı leb-teşne yazdım ÓÀfıòÀ

ŞÀh-ı şehidÀn àaşúma gel iç bu āudan úl èubÿr

شاه شهیدان عشقنا کل ایچ بو صودن قیل عبور

Nemmekahu Mısırî, Sene 1881¹⁸¹

Müstef'ilün / Müstef'ilün / Müstef'ilün / Müstef'ilün

c) Zînet'ül-Efîde Adlı Eserinden Manzum Hadis-i Şerif Tercümeleri

1) لا یؤمن احدکم حتی یحب لایه لنفسه

“Sizden birisi kendisi için istediğini müslüman kardeşi için de istemedikçe gerçekten iman etmiş olmaz.”¹⁸²

Kişi imÀn-ı kÀmile o zaman

Nezd-i imÀniyÀnda mÀlik olur

O kişi isteye birÀderine

Kim aña kendi daòı sÀlik olur .¹⁸³

¹⁸¹ Murat Yüksel, **Trabzon'da Türk İslam Eserleri ve Kitabeler**, c.I, s.203.

¹⁸² Buhâri, **Sahîh**, İman 6, Müslim, **Sahîh**, İman, 71 (45), Nesâî, **Sünen**, İman 19 (3,115), Tirmizî, **Sünen**, Sıfatu'l- Kıyâmet 60 (3517), Râvi Enes , Hadis No: 0029.

¹⁸³ Mehmed Zühdfî, **Zînetü'l-Efîde**, s.43.

2) لايشبع المؤمن دون جاره

“Komşusu açken bir mü'min tok olamaz.”¹⁸⁴

Óamdu li 1lÀn degildürür mÀik

Müslimânlar cihÀnda öyle óuya

Kim bile komşusu aç olduàunu

Kendisi touí ola yata uyuya ¹⁸⁵

3) من لا يرحم الناس لا يرحمه الله

“İnsanlara merhamet etmeyene Allah da merhamet etmez.”¹⁸⁶

Úulunuñ raóm ile muèÀmelesin

Eróamu ñ- rÀóimîn sever muùlaú

Kim ki ebnÀ-y/ cinsine acmaz

Olamaz müsteóáuú-/ raómet-i Óáu ¹⁸⁷

4) الجنة تحت اقدام امهاتكم

“Cennet analarınızın ayakları altındadır.”¹⁸⁸

¹⁸⁴ Abdullah Parlıyan, **Açıklamalı Tam Riyâzu's-Sâlihîn Tercümesi**, s.117.

¹⁸⁵ Mehmed Zühdi, **Zînetü'l-Efide**, s.48.

¹⁸⁶ Buhâri, **Sahîh**, Tevhid 2, Edeb 27, Müslim, **Sahîh**, Fedâil 66 (2319); Tirmizi, Birr 16 (1923), Râvi: Cerir.

¹⁸⁷ Mehmed Zühdi, **Zînetü'l-Efide**, s. 33

¹⁸⁸ Nesâi, **Sünen**, Cihad 6 (6,11), Muâviye İbn u Cahime.

Añalar vâcibü r-riâyedürür

Úl óusýl-i rîâsma himmet

Úahl-i çeşm eyle óâk-i aúdâm

Aç gözün andadır gözüm Cennet ¹⁸⁹

5) *نظر الى المرأة الأجنبية سهم مسموم من سهام ابليس*

“Bir erkeğin yabancı bir kadına bakması İblis’in oklarından zehirli bir oktur.”¹⁹⁰

Ecnebî dilberin beni zülfü

Úurula dâm u dâne-i telbîs

Aña baúmaú zehirli bir óudur

Atar añ kemîneden İblis ¹⁹¹

c) **Nazmu’s-Siyer Adlı Eserinden Manzum Örnekler**

Zâbitân-ı vaúâyi u ââr

Oldular hep şu resme gevher-bâr

Beş yüz altmış dokuz idi

Mâh-ı Ördî-biş hişt-i şevk-âbâd

¹⁸⁹ Mehmed Zühdi, *Zînetü’l-Efide*, s.29.

¹⁹⁰ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebir*, 10/ 173

¹⁹¹ Mehmed Zühdi, *age*, s.47.

Şehr-i pÂk-i Rebîu 1-evvel idi

Vaúèa-ı Fîl az andan evvel idi

èÁlem olmuşdu başúa bir èÀlem

Ancaú oldu benî beşer Àdem

Bir gice çarò úldı şehr-Àyın

Kürre-i earøı etdi nÿr-Àğın

Her cihetden olup şihÀb-efşÀn

Bir èazım emri eyledi ièlÀn

ÓÁú-dÀnileri şeb-i tÀrîú

Etdi göyÀfişeng ile tebrîk

O gice èÀlem oldu èÀlemi nÿr

Her ùaraftan yaàar sanki sürÿr

Úapladı cevıv-i ÀsmÀn-ı sürÿş

Canlanup òevú u şevú úldı òurÿş

Bang-i şevú u ìarabla doldu semÀ

Ùutdu kevni nidÀ-yı yÀ buşrÀ

O şeb asnÀn ser-nigÿn oldu

Óaúúı bÀıı görüp zebÿn oldu

Söndü biñ yıllı âteş-i GebrÀn

Döndü buz dÀnna o ateş-dÀn

Yere batdı o gice SÀve gölü

Her nedense o şeb şaşrdı yolu

Sular aksen SemÀve 'de taşdı

Sanki SÀve SemÀve 'ye aşdı

Düşdü ÎrÀn-zemine velveleler

Tak-ı KısırÀyı sardı zelzeleler

ÇÀrdeh-i şeh-nişini oldu harÀb

Aldı NÿşirevÀn 'ı pıçış u tÀb

Mýbedân gördü ol gice bir düş

Oldu ol düşden o da medöýş

Bir alay mest ü ser-keşân develer

Oldu ol düşten o da medöýş

Dicle nehrin eübýr úlmıslar

Fâris iúlimine daâlmıslar

Bu vaúâyi 'den ürkdü Nýsîrevân

Dedi bir gecede hep oldu ayân

Bir eazim emre dâldir bu şuyñ

Bir şeb içre zuhýra geldi bütün

Neye dâ olduâun soruşdurdu

Şâm 'a eAbdü 1-Mesîó í úoşdurdu

ä ordu kânin Satih 'a eAbd-i Mesih

Dedi Âbir deminde şöyle Satih

Ol zamân ki tilâvet arta a,şa

Sâve nehri bata Semâve ta,şa

Söne óangi zaman ki nâr-/ Mugân

Yûla ser-nigÿn ola evsân

Bu èalâmât ede o dem ki sudÿr

Eylese Sâibü 1-Herâve ôuhÿr

Yûlan ser-ni,şin úadar Dârâ

Ola zîb-i erîke-i Kistrâ

Ne ise baèdehû olur olacaú

Óükm-i Óaú ol zaman yerin bulacaú

Geldi èAbdü 1-Mesîó úldı/ beyân

Tesliyet-yâb oldu Nÿşrevân

SONUÇ

Çalışmamızın konusu olan XIX.yüzyılın ikinci yarısı ile XX..yüzyılın başında yaşamış bir şair olan Tayyib-zâde Hâfız Mehmed Zühdî Efendi, yaşadığı dönemde Trabzon'un kültürel yaşantısı içerisinde ciddi anlamda yer almıştır. Dönem itibariyle gazeteleri, şairleri, medreseleri ve daha birçok özelliği ile tam bir kültür merkezi durumunda olan Trabzon'da hemen hemen bütün sosyal etkinliklerin içerisinde gördüğümüz şairin bu anlamda en belirgin özelliği gazeteciliği ve mezar kitabeciliği olmuştur. Trabzon halkının her fırsatta eğitimini ve aydınlanmasını hedefleyen şair, yalnızca düz yazıda değil, şiirde de aynı gayeyi taşımış, aruz vezniyle didaktik şiirler kaleme almıştır.

Mehmed Zühdî, edebi anlamda gerek târîh, kırk hadis-i şerif, siyer ve daha nice konuda manzum eserler meydana getirmiş, gerek bir yıl boyunca yayına hazırladığı **Temkin** adlı gazeteyle ilgililerin edebiyat zevkini güncelleştirme hevesinde olmuş, gerekse mezar taşları için yazdığı pek çok manzumeyle halkın bedii zevkini sürekli ayakta tutmaya ve tarihe maletmeye çalışmış değerli bir şahsiyettir.

Kendisi de bir hafız olan Mehmed Zühdî, Trabzon'un ünlü hafızlarından Hacı Hâfız Tayyib Efendi'nin oğludur. On yaşında, babasından aldığı eğitimle hâfız olan Mehmed Zühdî, Halvetiyye-i Şâ'bâniyye tarikatına intisab etmiş, kırk yıl boyunca süren memuriyetinin yanı sıra pek çok hâfız yetiştirmiş, **Bostan**'dan, **Gülistan**'dan, **Mesnevi**'den hususî dersler vermiştir.

Bilindiği üzere edebî bir şahsiyetin eserlerini transkribe etme çalışması, şairin edebi tutum açısından en iyi şekilde ifade edilmesinde ve anlaşılmasında tercih edilen yöntemlerin başında gelir. Zira bir şairin dolayısıyla şaire ait Osmanlıca bir metnin anlaşılabilmesi için öncelikli olarak yapılması gereken, o eserin günümüz harflerine çevrilmesidir. Sanatkarı anlama sürecinde ikinci aşama ise transkribe edilmiş metni tahlil çalışmasıdır. Biz çalışmamızda, şairin his ve fikir dünyasına yaklaşabilmenin adına, bu anlamdaki ilk aşamayı kat etmeyi hedefledik ve şairin “**Nevbâve**” adlı eserini Osmanlıca’dan günümüz harflerine çevirdik. Ayrıca eserin biraz daha yakından tanıtımı ve şairin şiir karşısındaki duruşunu belirlemek amacıyla **Nevbâve**’yi, muhteva, şekil, üslup vb. özellikler bakımından değerlendirmeye çalıştık.

Şairin önemli bir özelliği olan gazeteciliği, Mehmed Zühdi’nin fikir dünyasını daha iyi anlayabilmemiz bakımından yardımcı bir kaynak niteliğinde oldu. Gazetede yayımladığı makalelerden onun, ilim, eğitim, kadının toplum için önemi, lisan, aruz vezni vb. konulardaki görüşlerini öğrenme imkanına sahip olduk. Yalnızca iki ve üçüncü sayılarını Ankara Milli Kütüphane’de bulabildiğimiz **Temkin**’in diğer sayılarına başka kütüphanelerde rastlayamadık.

Mezar kitabelerine târîh düşürerek şiirler yazan ve Trabzon mezarlığını yazdığı şiirlerle bezeyen Mehmed Zühdi’nin târîh düşürme konusundaki görüşleriyle, nüshalarına Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Bağış Kaitaplığı’nda rastladığımız **Vatan Hediyesi** ve **Mecmûa-i Zühdi** adlı eserlerinde sıkça karşılaştık. Şairin târîh çeşitleri, târîhin faydaları, zararları gibi zikredilen konuyla ilgili oldukça ayrıntılı şekilde verdiği bilgilere de tezimizde yer vermeyi uygun gördük.

Mehmed Zühdfî, yaşadığı dönemde faaliyetleri açısından oldukça benzerlik gösteren Hâfız Zühdfî ile sıkça karıştırılmıştır. Zira söz konusu iki şair, yalnız isim cihetiyle benzememekte, şairlik, öğretmenlik, mezar kitabeciliği yönleriyle de hemen hemen aynı özelliklere sahip bulunmaktadır. Biz çalışmamızda, Hâfız Zühdfî'yi ayrıca anlatarak onu Mehmed Zühdfî'den ayıran yönlerini ortaya koymaya çalıştık.

Şairin eserlerini muhteva, şekil, üslup özellikleri açısından incelediğimizde, onu ve şiirlerini Divan edebiyatı sahasının kapsam ve sınırları içerisinde değerlendirmeye çalıştık. Zira şairimizin divan şairinin kullandığı edebi sanatları, vezinleri ve mazmunları kullandığını müşahade ettik. Ayrıca, son divan şairi olarak kabul edilen velûd şair Hamâmi-zâde İhsan'ın hocası olduğu da göz önüne alınacak olursa, Mehmed Zühdfî'nin son dönem divan şairleri arasındaki yeri de sağlamlaşacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

- AKALIN, Sami, **Edebiyat Terimleri Sözlüğü**, Varlık Yayınları, İstanbul 1984.
- ALBAYRAK, Hüseyin, **Trabzon Basın Tarihi**, Diyanet Vakfı Yayın Matbaası, Ankara 1994.
- _____, **Trabzonlu Muallim İbrahim Cûdî, Hayatı, Eserleri, Şiirleri**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 1998.
- AKBULUT, Ömer, **Trabzon Şairleri**, Trabzon Matbaası, Trabzon 1952.
- _____, **Trabzon Meşhurları Bibliyografyası**, 1970.
- BAL, Mehmet Akif, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Trabzonlu Simalar ve Trabzon'un Köklü Aileleri**, Sarıcanlar Basım, İstanbul 2005.
- BAYRAK, Orhan, **Türkiye'de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü (1831-1993)**, Küll Yayınları, İstanbul 1994.
- BANARLI, Nihat Sami, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., c.II, İstanbul 1987.
- BURSALI Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, Meral Yayınevi, İstanbul 1975.
- Büyük Türk Klasikleri**, Söğüt Yayıncılık, c.V, İstanbul 1987.
- CÛDÎ, İbrahim, **"Tayyib-zâde Hâfız Zühdi Efendi"**, Genç Anadolu Mecmuası, S.6, Trabzon 1337.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, **Yahya Bey ve Divanından Örnekler**, Kültür ve Turizm Bak.Yay., Ankara 1983.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi, Ankara 1986.
- DUMAN, Hasan, **Osmanlı- Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri**, (1828- 1928) Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, c.II, Ankara 2000.
- EMİROĞLU, Kudret, **Trabzon Vilayet Salnamesi**, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, c.V- c.XIV, Trabzon 1995.
- Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu**, Milli Kütüphane Yayınları, Ankara 1963.

- GÖVSA, İbrahim Alaadin, **Türk Meşhurları**, Yedigün Neşriyat.
- İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal, **Son Asır Türk Şairleri**, Dergah Yayınları, c.IV, İstanbul 198
- İSEN, Mustafa – Rıdvan Canım, **Hamâmizâde İhsan Hayatı, Eserleri ve Divanı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- İPEKTEN, Haluk, **Şair Tezkireleri**, Grafiker Yayınları, Ankara 2002.
- İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.XXVI., Ankara 2002.
- KABAKLI, Ahmet, **Türk Edebiyatı**, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, c.I, İstanbul 2002 .
- KARACA, Alaattin, **İsmail Safa**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- KARADENİZLİ, Kemal, **Trabzon Tarihi**, Trabzon Kalkınma Cemiyeti Teşkilatı, Ankara 1954.
- KAYACAN, İsa, **Basınımızın Anadolu Cephesi**, Ece Yayınları, Ankara 1996.
- Kur'an-ı Kerim Açıklaması ve Meali**, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997.
- KURNAZ, Cemal, **Eski Türk Edebiyatı**, Bizim Büro, Ankara 2003.
- MÂCİT, Muhsin - Uğur Soldan, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, Grafiker Yayınları, Ankara 2005.
- MERCANLIGİL, Muharrem, **Ebcad Hesabı**, Doğu Matbaası, Ankara 1960.
- NÂBİ, **Hâdis-i Erbain Tercümesi**, Milli Tetebbular Mecmuası, c.2, 1331.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Maarif Basımevi, İstanbul 1954.
- PALA, İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Ötüken, İstanbul 1999.
- _____, **Divan Edebiyatı**, Ötüken Yay., İstanbul 1998.
- SAMİ, Şemseddin, **Kamûs-ı Türkî**, Kapı Yay., İstanbul 2004.
- SEFERCİOĞLU, Nejat, **Nev'i Divanı'nın Tahlili**, Ankara 1990.
- SINIR, Sabahattin, **Trabzon'un Durumu**, Tokyö Matbaası, Ankara.

TARAKÇIOĞLU, Mustafa Reşit, **Trabzon'un Yakın Tarihi**, K.T.Ü Matbaası, Trabzon 1986.

TATÇI, Mustafa, **Yunus Emre Divanı İnceleme**, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990.

TAYYİB-ZÂDE Hâfız Mehmed Zühdi, **Mecmua-i Zühdi**, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul 1307.

_____, **Nevbâve**, Trabzon Vilâyet Matbaası, Trabzon 1875.

_____, **Vatan Hediyesi**, İkbâl Matbaası, Trabzon 1913.

_____, **Zînetü'l-Efide**, Serasi Matbaası, Trabzon 1906.

_____, **Nazmu's-Siyer**, Serâsi Matbaası, Trabzon 1906.

_____, **Mir'atü'l-Mülûk**, Trabzon Matbaası, 1877.

_____, **Temkîn Gazetesi**, Trabzon 1907.

TOLASA, Harun, **Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası**, Akçağ, Ankara 2001.

Trabzon ve Çevresinde Sosyo- Kültürel Yapı, Trabzon Haber Gazetesi Yayınları, Trabzon 2000.

TUMAN, Nail, İnehan-zâde Mehmet, **Tuhfe-i Nâili**, Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri, Türk Ansiklopedisi Ktp. No:1959-B-15/1-2 .

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler/ İsimler/ Eserler/ Terimler) , Dergah Yayınları, İstanbul 1998.

ULUDAĞ, Süleyman, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Marifet Yayınları, İstanbul 1995.

URAZ, Murat, **Türk Edip ve Şairleri** , c.4, Numûne Matbaası, İstanbul 1940

YAKIT, İsmail, **Türk- İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme**, Ötüken, İstanbul 1992.

YÜKSEL, Murat, **Şâkir Şevket'in Trabzon Tarihi'nden Sayfalar ve Şevketnâme-i Osmânî'si**, Yunus Dergisi Yayınları, Trabzon 1993.

_____, **Trabzon Şairleri, Osmanlı Dönemi**, I., Yunus Dergisi Yayınları II. Trabzon 1993 .

_____, **Trabzon'da Türk İslam Eserleri ve Kitabeler**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, c.1, Trabzon 2000.

_____, **Trabzonlu Muallim İbrahim Cûdi, Hayatı, İnsani ve Edebi Kişiliği, Bazı Şiirleri, Eserleri ve El-Kenzu'l-l Esna Fi Şerhi'l-Esmâi'l-Hüsna'sı**, Maçka İmam Hatip Lisesi Yaptırma ve Yaşatma Derneği Yayınları, İstanbul 1989 .

_____, **Nazmu's-Siyer**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1990.

V.BÖLÜM

Nevbâve'nin Transkribe Edilmiş Metni

İFÁDE-İ MAÖâ ß ä A

Evlad ne úadar çirkin olsa yine pederi sever, eâer de ne úadar degersiz olsa yine âÀhib-i eâer øiyÀemini istemez.

ÁâÀr-ı ÀcizÀnemiñ úısm-ı aòlÀûisini ayırdım, işte şu risÀe meydana geldi. Úısm-ı şevûi ve àÀÀmisi daði úaâÀeid ü tevÀriðiyle risÀeniñ üç dört miâli óacmine bÀiâ olur. Vaútım müsÀeid olduúça onlar da evrÀı-ı perişÀn âyretinde úurmaúdan úurtılacaúdır.

ÁâÀımıñ enôÀı èÀnmeye úonulacaú derecede degeri óÀeiz olmadıanı bilirim. Faúaueâer benim olduâı cihetle øiyÀeina gönlüm úÀeil olmadı. BinÀen èaleyh şimdilik şu parçanıñ úabèina cesÀretlendim. Diger parçaları daði inşÀallah der-dest-i úabèdır.

Gençlik zamÀanı eyyÀan-ı óayÀıñ mevsim-i bahÀıdır. İşte bu risÀe bahÀ-ı èömrümün gÀh maàmým hevÀara teâÀdüfle girye-bÀr-ı teéeââür olan evúÀ-ı öüzn-Àmiziniñ ve gÀh güşÀyiş-i seóeriyle neşve-yÀb-ı inşirÀó olan ezmÀn-ı şevú-engiziniñ yetiştirdigi maóâyldür. Anıñ içün ismini “NevbÀve” úodum.

“NevbÀve” m beni bir èömr-i âÀâfiye mÀlik edemezse de öevú-i ÀşinÀyi şier olan erbÀb-ı inâÀfıñ muàÀaèa güzÀrı olduúça vesile-i raómet olabilir.

ÓÂfıô Zühdi

NEVBÁVE

DünyÀki meşime-i kederdir
 èlbret ki cümle zì-baãardır

MÀøisine óÀline baúarsañ
 Bir fÀcièa-gÀh-ı pür-i berdir

DeryÀda úarÀda ve havÀda
 Milyarca nüfys içün maúardır

Ol dÀr-ı fenÀo ibtilÀgÀh
 Bi'l-òâããa mesken-i beşerdir

AmmÀ o òulÀãatu'n-nüfysuñ
 AóvÀli daði èacib-terdir

İmèÀn-ı naôarla ger baúarsañ
 Her óÀleti cÀlib-i naôardır

MÀhiyyetini muèarrif işte
 Şu beyt-i güzìn-i muòtaãardır

“İnsÀn ne àarib-i cÀn-verdir¹⁹²
 èÁúil görünür cünÿn-eãerdür”

İnsÀn ne àarib sırra maôhar
 Maúãyduna vaøei uymaz ekãer

¹⁹² Bu beyt ØiyÀ PÀşÀmeróymuñdur.

ÓAcAnı arturur da her-dem
DünyAda óuøyr u rAóat ister

Hürriyyetin iddièÀ eder de
Tezyîd-i úuyýda hem emekler

Bir boş emel arúasında hemvAr
Yıllarca úalur gider mükedder

Bir fabriúa içre bir alay òalú
ÎemA-i tûfenge âaèy iderler

Ögrenmege èilm-i ùbbı bir òalú
íoøAr olunur güzelce bir yer

Bu óıfô-ı óayAt òalúa òAdim
İtlA-ı ibAd içün o rehber

Tedûú olunca óAl-i insAn
İnsAn oluyor bu óAle óayrAn

İnsAnlar içinde óaú muóáuúaú
Her úuvvete àÀlib olmaú el yAú

Tekrîmine maôhar itdi zîrÀ
İnsAnları zA-ı óaøret-i óaú

Óaú-perver olan verir bilÀ-şek
İnsanlıaa başúa türlü revnÀı

İnsanlıàını severse her kim
İnsana olur rahim u eşfaú

İcrÀsına Àı kim bu óükmüñ
Bir úısmı úalidir muvaffaú

ÓayfÀ ki terÀne-i zamÀndır
El-úuvvetü àÀlibü èale'l-óaú

EfrÀda naıl ki var bu óÀüñ
HeyéÀada var şumýli muılaú

Ey ãunèuna èaúl irişmez AllÀı
Eyle bizi óikmetiñden agÀı

İñler birisi firÀş içinde
Bir nÀle-i cÀn-òırÀş içinde

Yanındaki úomşusu taèabsız
Bir èÀlem-i neşve-pÀş içinde

Bir şaòãñ olur da óırãı bÀdı
Bir úıèa úalur ãavaş içinde

Eyler o âavaş sû-i teâîr
Milyonları úor telâş içinde

âaúlar biriniñ de óüsni fikri
Bir mülki òoş intiêâş içinde

Olmuş biri òande rîz-i behcet
Aâlar biri úân u yaş içinde

âafvetle biri işinde sâî
Úalmış biri iâtişâş içinde

Úılmıř o Kerîm-i bî-muøâhî
Însanları maâdar-ı melâhî

Olmuş biri küfr içinde ââîb
Bir dîgeri zelleden de tâîb

èAdliyle meóâsiniyle bir şaòâ
Müstecmièü aósenü'l-menâúb

Bir digeri de meôâlimiyle
Nemrýd-ı laêîne oldu nâîb

Merdâne biri işinde ââbit
Bâ-úalb-i metîn be-fikr-i ââîb

Pađarsa başında yıldırımlar
BÂrÂn gibi yaasa da meâÂib

Yeés-Âver-i şevú-i òıdmet olmaz
Ol merdümegin içün metÂib

Bir digeŕî èömrünü bitürmüş
Bir meslege olmamış muâÂib

YÂ èÂleme gelmemek gerekdir
YÂ óÂlini bilmemek gerekdir

Olmuş birisi duyýna maèrûú
Eyler tek ü tÂze kýçe vü sýú

Bir dîgeri de bilÂ-tekellüf
Milyonları itdi zîb-âandýú

Bir loúmaya muftaúır o nÂçar
EnvÂè-i nièamla da bu merzýú

KÂm –Âver-i intiúÂm-ı òÂnıú
Alýde-i òÂk u òýn-ı maònýú

Zevrakçe-nişîn-i õevú bir şaðã
Meéýys-i meded-res oldu maèrýú

Ôulmüyle muóáuúar oldu ÓaccÀc
 èAdliyle muvaúúar oldu FÀrýú

EnvÀè-ı teøÀd içinde dÀéir
 İnsÀn denilen àarib maòlýú

Her şeb ki cihÀnda cılve-gerdir
 AókÀm-ı serÀéir-i úaderdir

Ey nefsin iden cihÀnda mesèýd
 Senden èacabÀ bu muydu maúâýd

Meémýr-ı teèÀvün-i digersin
 Mensi mi yanıñda emr-i mÀèbýd

Bì-nÀm u nişÀn olur gidersin
 èÖmrüñ ne úadar da olsa memdýd

PÀ-mÀiñ olan şu òÀk-i nÀçiz
 İnsÀn idi èaãrlarca mevcýd

Sende o gürýhla olursun
 Birgün ebediyyet içre nÀbûd

LezzÀt-ı cihÀn èaşúa zÀéil
 EyyÀm-ı óayÀ işte maódýd

Bir yÀd-ı cemıl yÀdigÀ it
Mümkinse cihÀnı eyle mesèyd

Úılsun bizi óÀimizden ÀgÀh
Her óÀli bilen CenÀb-ı AllÀh
Fì teşrin-i sÀni sene (1) 301

TAÒMİS

Ne óükm-i tÀli-i bedden ne dehr-i pür cefÀdandır
Ne îcÀb-ı zamÀne ne sipihr-i fitne-zÀdandır
Hemîşe çekdiğim ÀÀm aókÀm-ı úaøÀdandır
NevÀl-i sofra-i “naónü úasemnÀ”yı ÒudÀdandır
Muóabbet ehline derd ü belÀ“úÀÿ belÀdan”dır

MuãaffÀ-dil müberrÀ-ı òÀırız tyl-i emelden biz
Úaøaya rÀıyız vÀresteyiz ceng ü cidelden biz
ÒulÀÀ çÀre cÿya olmayız derd ü ilelden biz
BilÀ-yÀriz bilÀ-rÿzileriz rÿz-i ezelden biz
Muóabbet ehline derd ü belÀ“úÀÿ belÀdan”dır

Benim şimdi perişÀn óÀ-i cevri-i devr bir maàdÿr
Esir-i úayd u àurbet mübtelÀ-yı miónet-i mevfÿr
AóıbbÀ-yı vaùandan dÿr vÀıl-ı yÀrdan mehcÿr
Baña ben doàmadan olmuş bu derd bu belÀ maúdÿr
Muóabbet ehline derd ü belÀ“úÀÿ belÀdan”dır

ÒarÀb-ı curèa-i bezm-i elestiz rind-i bì-bÀkız
 BelÀdan òevú alur bir ùurfe-müşrik pâk idrÀkız
 Fırâú-ı cÀn-güzâr-ı yâr ile ammÀ esef-nÀkız
 Enis-i muòtez-i derd-ÀşinÀ biz sine-âad çÀkız
 Muóabbet ehline derd ü belÀ“úÀÿ belÀdan”dır

BelÀ-yı ehl-i èaşúa òâã úılmıř ÒÀıú-ı aóúÀn
 BelÀdır zümreé-i uşşÀia bir øayf-ı mükerrrem hem
 Çeküp ben tek belÀ vü derd-i èaşúı ÓÀıôÀher-dem
 Dedi bu mîràè-ı ber-cesteyi bir pîr-i òurrem dem
 Muóabbet ehline derd ü belÀ“úÀÿ belÀdan”dır

MÜSEDDDES

Neşr-i èilm ü maèrifetdir emr-i zì-bÀl-i vaùan
 èılme èarz-ı ihtiyÀc etmekde aóvÀ-i vaùan
 Diúúat et hergün diàer-gÿn olmada óÀl-i vaùan
 MuòtasÀr etfÀl-i mülke şimdi ÀnÀ-i vaùan
 Kesb-i feyø etdikçe merteblerde eùfÀl-i vatan
 Gün-be-gün eyler terÀúúî řÀn u iúbÀ-i vaùan

Cümleye íósÀn iden òÀk-i vaùandır nièmeti
 Görmüşüz bu òÀkde òevú u óuøÿr u râóÀı
 Almışız feyø-i óayÀı bulmuşuzdur èizzeti
 Borcumuz teéyiddir ammÀ bu óáuú-ı nièmeti
 Kesb-i feyø etdikçe merteblerde eùfÀl-i vatan
 Gün-be-gün eyler terÀúúî řÀn u iúbÀ-i vaùan

Gerçi eslâf-ıñ mesâisi vaüanda eâlidir
 Anlarıñ himmetleri bâdî-i istiklâlidir
 eâlemin ammâ ki her demde teâayyür hâlidir
 Şimdi eûfâ-i vaüan ümmîd-i istiûbâlidir
 Kesb-i feyø etdikçe merteblerde eûfâ-i vatan
 Gün-be-gün eyler terâüü şân u iûbâ-i vaüan

İótiyâc-ı zamânı bilmeli saèy etmeli
 İârine himmetle eslâf-ı kirânıñ gitmeli
 Hâfîôa beyhyde efkâr-ı eâüâet bitmeli
 Óüsñ himmetlerde eski èunsuru bir gitmeli
 Kesb-i feyø etdikçe merteblerde eûfâ-i vatan
 Gün-be-gün eyler terâüü şân u iûbâ-i vaüan

MÜNİF PAŞA ÓAØRETLERİNİÑ BÜLBÜL á AZELİNİÑ TAÒMİSİDİR

Alışdı şekveye gülden zebânıñ ey bülbül
 Anıñçün üstüne gelmez dehânıñ ey bülbül
 Duyurduñ eâleme râz-ı nihânıñ ey bülbül
 Nedir çemende bu âñ u figânıñ ey bülbül
 Yazıú ki böyle geçer hep zamanıñ ey bülbül

Óuzýr u òâbıñı terk eyleyüp seherde bütün
 Nedir bu nevha bu girye bu derd-i rýz-efzýn
 Var ey fütâde-i èiffet şieâr u zâr u zebýn
 Enin ü âh ile perde-deride bir gül için
 Aman fedâ olacaú úuşca cânıñ ey bülbül

Bilür misiñ ne çiçek olduàun o àonce-i ter
 Gülüm gülüm dedigiñ Àh etdigin dilber
 AmÀn amÀn saña bir sý-i úaãdi var beñzer
 Nuhufte dÀmını altında òardan òançer
 O seng-i dil dökecek úuşça úanıñ ey bülbül

O iatlı şiveli sýzişli sözlerinden ben
 Seóerde àayş olayazdım kemÀ-i neşvemden
 AmÀn fesÀne mi efsûn mudur nedir o süðan
 KitÀb-ı ãad-varaú-ı gülde mi oúursuñ sen
 O eÀşúa ne edÀ dÀsitÀnıñ ey bülbül

NihÀl-i àoncada lÀne yapılsa saña revÀ
 Çemen-sitÀnı úudýmuñla eylediñ ióyÀ
 æebÀt-ı eàşúda benzersiñ ey fütÀde baña
 İderdi berg-i güli ferş-i ÀşiyÀne saña
 Olaydı bâàda bir úadr-dÀnıñ ey bülbül

Ne cÀnibe naôar itsek miyÀn-ı bÀda ger
 èAyÀn bedÀyiè-i aókÀm-ı úudret-i şiriz
 Birer lisÀn-ı mücessem kesildi ser-tÀ-ser
 Çemende sunè-ı Óaúı gerçi her varaú söyler
 Seniñ belîàdir ammÀ beyÀnın ey bülbül

Edîb-i êasr u erîb-i mükemmel ü mÂhir
 İmÂn-ı ehl-i süðÂn muútedÂ-yı her şÂîr
 Seniñ maúÂm u edÂñı öğüp şu beyitle dir
 NihÂl-i gülden olur minberi seniñ gibi bir
 Óaùîb-i òoş-süðan ü òoş-edÂñıñ ey bülbül

Egerçi âteşe pervÂne kendini âaplar
 FiâÂñıñ ateşi ammÂ seniñ cihÂnı yaúar
 Yaúarsıñ èÂlemi sen lîk o sÂde kendi yanar
 Ûariú-i èaşúda pervÂne-i òamýş u nizÂr
 Olur mu hîç seniñ hem-einÂñıñ ey bülbül

Ya bir èinÂyet-i Óaúdır bu Âeşîñ süðÂn
 Ya feyø erişdi saña rûó-ı pîr-i çengîden
 Nedir bu naâme-i dilkeş nedir bu âavt-ı óasen
 Bu şevú-i tâze ile pîr-i muùribÂnsıñ sen
 N'ola olurlar ise peyreniñ ey bülbül

Egerçi üýüde var başúadır seniñ óÂliñ
 Görülmedi hele bÂâ-ı fenÂda emâÂliñ
 Seóerde verd ile dÂéim geçirme visÂliñ
 Çemende düşse eger baña ôîll-i şehbÂliñ
 Çeker mi minnetini dil hüñÂñıñ ey bülbül

Miyân-ı bânâda ya ôâr u ôasda olsañ da
 Gülün esiri de yüzbiñ hevesde olsañ da
 Diliñ vaian çaairır soñ nefesde olsañ da
 á mÂ-yı tabêdan altun úafesde olsañ da
 Yine gözünde uçar Âsiyânıñ ey bülbül

Bu naôm ile seni bir èÂrif eyleyüp tÂêrif
 O naômı bendesi óÂfîoda eyleye terdif
 Ne baòtiyÂsıñ ey murâ ki zebÿn u øaèif
 Íşitdi naâmını gülşende oldu kilik-i münif
 KemÂl-i şevú ile şapÂş-òÂnıñ ey bülbül

Aóibbâdan baèøi ðevÂtın iltimÂsıyla yazılmıştır.

Bu úoúozluútan ôalÂı özlerim
 Bir kerem ıssı efendi gözlerim
 Hep zügürlükden şikâyet sözlerim
 Bir beşi bir yerde gözler gözlerim

Olmam üç biñ beş biñ altun ûÂibi
 Çünkü youúdur böyle ümmidiñ dibi
 Şimdilik olsa baña kÂfi gibi
 Bir beşi bir yerde gözler gözlerim

Geldi çatdı işte nÂm şehr-i âiyÂm
 Düşdü youluúla telÂş a ôÂs u èÂmm
 Cümleye íósÂn ide Rabbü'l-enÂm
 Bir beşi bir yerde gözler gözlerim

Dirler Allah'dan dilerseñ çou dile
 Doàrudur ammÀ çòu dursun hele
 Şimdi defè-i iótiyÀc-ı èÀcile
 Bir beşi bir yerde gözler gözlerim

Çou zamÀn zenginlige itdim emek
 Neyleyim yÀr olmadı baòt u felek
 Geçdik andan şimdi elde olsa tek
 Bir beşi bir yerde gözler gözlerim

Göñlümü añlardı evvel bir nigÀr
 Úande baúsam anda naúş olmuşdu yÀr
 Şimdi itdim naãb-ı èayn-ı intiôÀr
 Bir beşi bir yerde gözler gözlerim

.....

Pençe-i úahrında iñler èÀmm u óÀã
 Bu úouóozluú ôÀliminden el-óalÀã
 El-veliyü nièmet u luùf-ı iòtiãÀã
 Bir beşi bir yerde gözler gözlerim

áAZELİYYÁT

Miónet evidir èÀlem
á am mecmaèıdır Àdem

LÀ rÀóate fi'd-dünyÀ
LÀ rÀóate fi'd-dünyÀ

NÀdÀn sözüne úanma
RÀóat yaşarım ãanma

İnsÀn olamaz bì-àam
LÀ rÀóate fi'd-dünyÀ

èAhdinde vefÀ yoúdur
èAyşında ãafÀyoúdur

Her kÀrı àam-ender hem
LÀ rÀóate fi'd-dünyÀ

Müémin olanıñ óÀi
áam hem-demimiz her dem

áamdan olamaz òÀlì
LÀ rÀóate fi'd-dünyÀ

Óafîô elemi terk it
Míónet evidir èÀlem

LÀ rÁate fi'd-dünyÀ
RindÀne sır olup git

-*-

Virmez selÀm òalúla itmez kelÀm şeyò
Deşt-i riyÀya eyledi regz-i òiyÀm şeyò

Bu òanúÀh pîr ocaàıdır geliñ diyü
EmvÀl-i òalúı itmededir iltiúÀm şeyò

Tesòir içün o Àfet-i hem-vÀre hÿ çeker
Eyler âaúalı aàı ile óalúa dÀm şeyò

Tevéem yanında nÿr u ôalem sÿr u àam aın
Her úande âubó olsa ider anda şÀm şeyò

Göñlüm civÀndır ne úadar pîr isem diyü
Çekmekde postuna nice tÀze àulÀm şeyò

Óafîô èaãÀ vü óırúa-i peşmînesi ile
Deşt-i riyÀya eyledi regz-i òiyÀm şeyò

-*-

FÀèilÀtün FÀèilÀtün FÀèilÀtün FÀèilün

Himmet erbâından ol ger himmet isterseñ èaziz
 èizzet-i nefsiñ gözet ger èizzet isterseñ èaziz

Fikr ü feyð ü irtiúÀ rÀóatsız eyler Àlemi
 ÓÀe rÀı ol cihÀnda rÀóat isterseñ èaziz

Güft ü gÿy-ı òalúa baúma inzivÀ et sÀkin ol
 Bir güzel meslek bir ÀèlÀ èÀdet isterseñ èaziz

Sürèat et hem-cinsiniñ ÀvÀz-ı istimdÀdına yine
 Sen de èinde'l-óÀce èavn u nuâret isterseñ èaziz

Eyleme Óâfıô gibi bir ferde èarø-ı iótiyÀc
 ÚÀniè ol ãabr-ı iètiyÀd ol èizzet isterseñ èaziz

MefÀèilün MefÀèilün MefÀèilün MefÀèilün

Sen insÀn ol da taúsir eyleme aâlÀ mürüvvette
 DevÀm itmekde olsun varsın alçaklar denÀetde

İder bed aâl olan üç yer de kendi mÀyesin iôhÀr
 Ser-i kÀra geçende bezm-i èişretde refÀiatde

MuàaylÀzÀra òurşid neşr-i feyð-i òÀã eyler
 Baòil olmaz edÀniye eèÀli óüsn-i himmetde

Rediü'l-òalú içün òulúu degil mi düşmen-i kÀfi
 Ne maènÀvardır artıú öyle bir şaòâa èadÀvetde

CihÀnda herkesiñ mizÀn-ı úadri òulúudur ÓÀfîô
Muâaddaúdır bu fiúra nezd-i erbÀb-ı óaúíúatde

Mef'ûlü / Fâilâtü/ Mefâîlü/ Fâilün

äıóóat ne olduauñ bilemez görmeyen seúam
Allahu ekber etdi anı ekberü'n-nièam

VÀbestededir iúÀme-i erkÀn-ı dîn aña
ÒÀıú yaratdı äıóóati ol mertebe hem

DünyÀdeger daúíúası äıóóat zamÀınınñ
äıóóatsiz olamaz kişi dünyÀda muàtenem

MÀıñda nièmetinde óayÀında lezzetin
äıóóatle kÀeim eyledi FeyyÀz-ı zi'l-hikem

Øabù it yoluyla kÀèide-i óıfô-ı äıóóati
ÓÀfîô úoma o dÀèireden òÀrice úadem

Feilâtün (FÀèilÀtün) MefÀèilün Feilün (FÀèilun)

Söylemem ekâeri òamÿş olurum
Söyledikçe güher-für|ÿş olurum

Sözlerimle úulÿb-ı yÀÀna
CezebÀt-Àver-i òurÿş olurum

Reng-i ruôsÀr-ı yÀre baúdíúça
VÀlih-i mÀlehun-nuúýş olurum

Dilde óıfô eyleyüp teéeåærümü
Gülerim söylerim beşşş olurum

Fe'ılâtün Feıllâtün Fe'ılâtün Feılün

Hiç güldürmediñ ey tÀliè-i bed-òÀh beni
Bir èaõÀb-ı edebîde úoduñ ey vÀh beni

Kendi ÀmÀlimi aèmÀlimi fikr itdikçe
äad dirià eyliyorum ben daòì ikrÀh beni

á aflet itmişdir ióÀÀbeni ol mertebe kim
Eylemez hevl-i úıyÀmet daòì ÀgÀh beni

Bende yüz you bu úadar cürmle istiâfÀra
Kendi faølıyla meàer èafv ide AllÀh beni

Óalúa-i èÀıfet-i pîre ypışdım ÓÀfıô
Úurtarır lüüfile ancaú o Şehen-şÀh beni

FeèilÀtün FeèilÀtün FeèilÀtün Feèilün

Acı insân isen aóvÂine maàmumlarıñ
Baòt-ı ber-geşteleriñ tÂièi meşéumlarıñ

Meróamet eyleme ôÂimlere aâlÂ úauèÂ
Olmaú isterseñ eger ãaóibi maôlýmalarıñ

Kendi kendin yer olan sırr-ı semÂnaòvet ile
Naôar-ı ibret ile óÂine bÂı mýmalarıñ

Ne úadar úuş tüyü minderle bezetse ôÂim
ÔÂnesi birgün olur lÂnegehi býmlarıñ

Atma zÂhidlere ùş keff-i lisÂn it ÓÂıô
NÂmını òayr ile yÂd itmeli merhýmalarıñ

Mefèylü FÂèilÂtü MefÂèilü FÂèilün

VÂreste úayd-ı debdebeden ÂstÂnemiz
Maàbüü-ı âervet èacz ile mesdýd òÂnemiz

èÁÂade-i temellük bÂb-ı ekÂbiriz
äabr u úanÂeat oldu tükenmez òızÂnemiz

BÂlÂ-rev oldu âh ciger-sýz derk derk
Raúâa getürdi ùÂéir-i Úudsì terÂnemiz

ÓÀfîô bizi vaúÀyiè-i sìne-òirÀ ile
Bir büht-i âîrf içinde biraúdí zamÀnemiz

FÀèilÀtün FÀèilÀtün FÀèilÀtün FÀèilün

Òayr-òÀhÀn-ı vaûan biñ óüzn ü biñ şiven görür
Bilmeyen kÿteh-naôarlar her yeri meémen görür

Şüphesiz óÀ-ÀşinÀ-yı èaãr olan erbÀb-ı rüşd
ÓÀkim olmaúdansa maóúým olmaàı ehven görür

Çouú àaùÀ eyler temeyyüz nîk ü bedde nÀııãÀn
Mülóidi mürşid ùanır da rehberi rehzen görür

Sen taóarrüz eyle maèyyb olmadan heróÀlde
DÿstÀn setr itse görmezlense de düşmen görür

Óaddi mi düşmen óudÿd-ı mülke pÀy-endÀz ola
Cebhesinde ordularca merd-i şîr-efken görür

MefÀèilün FeèilÀtün MefÀèilün Feèilün

Birer belÀ ile herkes muãÀb olup gidiyor
FütÀde-i elem-i bì-óisÀb olup gidiyor

Vürÿdunuñ sebebin lÀyıúıyla añlamadan
Gelen bu menzile pÀder-rikÀb olup gidiyor

CihÀna gelmemek ÀelÀ imiş gelen zîrâ
Esîr gitmiş (esîr) ıøûrÀp olup gidiyor

Anıñda muømer-i úalbi ne àamları vardır
O gördüğün kişi kim kÀm-yÀb olup gidiyor

CihÀnı itdi belÀyı øarÿret istîlÀ
EsÀs åervet-i millî òarÀp olup gidiyor

FÀeilÀtün FÀeilÀtün FÀeilün

äänma cÀy-ı istiraóatten cihÀn
èAúıla dÀr-ı felÀkettir cihÀn

Ders-gîr-i óikmet ol her óÀlden
Bir temÀşÀgÀh-ı ibretidir cihÀn

Baú da óayrÀn ol niôÀm-ı tÀmmına
Bir bedÀyiè-gÀh-ı úudrettir cihÀn

Fikr-i istiúbÀl ile ãad Àh kim
Ser-be-ceyb u vaúf-ı óayretdir cihÀn

Añlamaz bilmezlere el-àıbûa kim
Bir gülistÀn-ı selÀmettir cihÀn

Bir Úîèa-ı èArabiyye

قبل ان لاله ذو ولد ثم ان الرسول قد كهنا
حانجا الله والرسول معا من لسان الورى فكيف انا

“TERCÜMESİ”

Óaøret-i ÒallÀú ibn ü bint nisbet itdi òalú
Dediler kÀhin şeh-i kevneyne bir çouú düzahî
èÁúil olmaz ifk ile ÓÀfîô teéeääür-yÀb yeés
Ífkden úurtulmadı AllÀh u peygamber daòì

ÚÎÛèA

Áteşin cevher-i ehliyyetimi
Áh maóv itmede òÀkister-i yeés
Derdimi kimseye yazmam zîrÀ
Dimiş olsam diyecekler lÀ yeés

ÓİKÁYE

Bir úanburu bir ôarîf görmüş
Diúúatle anı süzüp de ãormuş

Kéey şahã nedir senin bu óâlin
Yok meşye de vÀh vÀh mecÀlin

Ítmiş belini felek iki kat
Şefúat mi olur felekde heyhÀt

İnsan kılıfından itdi iherâc
Doğrulması lutf-ı Óaúú-ı muótâc

Kılmış seni ol mezâlim aóvâl
Gÿyâ yükü yok semerli óammâl

Ol mertebe itdi rÿy-ı ber-òâk
Tâ ôahrına úible oldu eflâk

Gönlüm acıyor görünce böyle
Yâ hÿ beri gel düşün de söyle

Mevc ursa bihâr-ı lutf-i Yezdân
Olsa saña fevúaél-âde íósân

Doğrultsa belîñ Òudâıyı bîçûn
Herkes gibi úaddin itse mevzÿn

Memnÿn olur musuñ bu óâle
Bu yollu cevâb vir suèâle

Òayli düşünüp ùaşındı úanbÿr
Olmam didi ben bu óâle mesrÿr

Kim görse beni gülerdi zîrâ
Eylerdi be-âayr-i óaú sitihzâ

Úanburluàuma gülerdi herkes
Râøî olamam bu hÀle ben pes

Ben isterim ol ulu ÒudÀ'dan
ÚahhÀr-ı Kerım-i ziél-èatÀdan

Úanbÿr ide herkesi o MennÀn
Ben de olayım doyunca òandÀn

Kim güldü ise beni görünce
Ben de güleyim ana doyunca

èAybıyla olan cihÀna maàlyb
İster ki göre cihÀnı maèyyb

AmmÀ ki olur mu doàru eàri
Mümkin mü ki olsun eàri doàrı

Óaú birdir ider mi hiç teaddüd
Bu meséele istemez tereddüd

Ya göründüğün gibi ol, Ya olduàun gibi görün

Mef'ûlü / Mefâîlün / Feûlün

İki yavru çúardı bir serçe
Anları besler idi mÀderce

Her şeb iùèÀm için o yavruları
Bekler idi güşÀyiş-i seheri

Bir āabaódan yine èale'lè-Àde
Yuvadan uçdu celb için zÀde

Kondu tÀ bir yolun kenÀrında
Müştaàılken zavallı kÀrında

Öteden bir efendi itdi ôuhÿr
O ùariú ile eyler idi mürÿr

Kılıàın şeklin eyleyim tÀerîf
Nasıl adammış aňlasın o óerîf

Giydiài cübbesi èaãÀsı yeşil
äarıàı sübóa-i riyÀsı yeşil

Taylasânı uzÀdı tÀ beline
Biñli tesbîhin aldı hem eline

Muttaâıl aàzı durmayup oynar
èİlm ü faølı fıúır fıúır úaynar

Başa uygun düşürdü pek ayaâı
Böyleye óüsn-i zan olur bayaâı

Anı bîçÂre úuşcaâız göricek
âandı insÂnı úıyÂfetinde melek

Didi böyle mübÂrek Âdemler
Eylemez ferd-i nÂle-dÂr-ı øarar

Tınmadı hîç yerinde itdi âebÂt
â Âfil aldandı âÿrete heyhÂt

O efendi yavaş yavaş gelerek
Geldi tÂ o úuşun hizÂsına dek

Úuş eti istedi görüp anı
O müşekkel efendinin cÂnı

Úuşu âayd eylemek hevÂsı ile
Urdu óayfÂ yeşil èasÂsı ile

Kırdı bî-çÂrenin øaèîf ayaâmı
Riúúat erbÂbının eritti yaâmı

Nevóalarla úuş oldu ecniha-bÂz
Şeh-i devrna úıldı èarz-ı niyÂz

EvvelÀ eyleyüp óikÀye-i óÀl
 Didi başıñçün intiúÀımını al

Yuvada úaldı yavrucuúlarım aç
 PÀdişÀım úitÀb-ı adliñi aç

á aøaba geldi ol şeh-i devrÀn
 İtdi iózÀına hemÀn fermÀn

Yaúa paça götürdüler deróÀl
 Şeh-i dÀd-Àver andan itdi suéÀl

Bakdı inkâr iderse úÀéide youú
 Çünki itdiàinin delÀéili çouú

Tevbeler èözrler kılup iôhÀr
 İtdi nÀçÀr cürmünü iúrÀr

Oldu baéde-l-muhÀkeme o ôalÿm
 Bir ayaàı úırılmaàa maókÿm

Yine úuş fikr idüp óÀkımÀne
 Didi riúúatle şÀh-ı zì-şÀna

PÀdişÀım bu şaòsı itme saúat
 Bu kıyÀfetde de bırakma faúat

İtmiş idi úıyâfeti iâfâ
İdemezdi beni kolayca topâ

Ben gibi eylemekden ise âalil
Anın eyle úıyâfetin tebdil

Ana óaydyd úıyafeti yaraşır
Çünkü vıcdân-ı ôâimâne taşır

Anı koy lâıı olduâı úılıâa
Tâ netice vire yalancılıâa

O kılıkda görüp anı savaşa
Ermeye mekri tâ ki başúa úuşa

İdüp ol şeh bu reéyi istiósân
Çabuk ol urbadan getürdü hemân

Der-âakab itdiler anı ilbâs
Giydi sevb-i münâsibin ôannâs

Úadr-i insan deâil úıyâfet ile
Ne menâıbladır ne âervet ile

İtmektedir ôiââ-i insânı
Úadrinin mustaúım mîzânı

Seni insan yaratdı ol MennÂn
Ne imişse düşün sana yaúıřan

ÓÂıııı ya göründüâün gibi ol
Ya görün olduâun gibi bol bol

Mefâiülün/ Feilâtün / Feilün

Ùrabzon á azetesi muóarrirliğine yazılıp vilâyet âazetesiyle neşrolunan bir mektûbdur ki Âideki tercümeyle taèalluúu olduâun cihetle derc olunur.

Efendimiz

ÁâÂr-ı èÂizÂnemize maôhar-ı naôar-ı taósiniñiz olduúca řevúim artıyor. řevúim arttıkça arasını kesmeyerek eâer taúdiminde devÂn itmegi özlüyorum fakaù benim řevúim úadar zamÂnım semÂóatlú degildir. Anıñ için baèøı kerre arasını kesmege øarýrî mecbýr oluyorum. Maèa-mÂ-fih her zamÂn kendi eâerimle oúuyanları bezdirmemek “velî küllî cedîdin lezzetün” mîâdÂúına ittibÂè itmek üzere bu defèada tercüme itdigim řu parçayı taúdim ediyorum. Bu parça imÂnü’l-meřÂrıú ve’l-meâÂrib CenÂb-ı èAli İbn-i Ebî ÚÂib raêıyyallahu èanh efendimiziñ matbyè divÂnındandır. Óaúúaten büyükleriñ sözü sözleriñ büyüğüdür.

Ol “bÂb-ı medîne-i èilm ü èirfÂn aleyhi’r-raómetu ve’r-rîêvÂnıñ biñ ikiyüz bu úadar sene evvel söylediği sözler bugün her kÂmil için birer dustýr-ı óíkmet ola bilmek şerefini óâízdir. DivÂn âaóíoan edebiyât-ı âarbiyye meraúılılarını bile meftýn idecek hikemiyyât ile mÂ-â-mÂdir. Bu gibi Ââ-ı èÂiyeniñ tercümesiyle edebiyât-ı islÂmiyyeye bir şeh-rÂh-ı medîd erbÂb-ı úÂeme bir sermÂye-i cedîd istiíoÂr iden terakkî-per-verÂn-ı lisÂnıñ eâerine iútifÂen añlayabildiđim baèøı parçalarıñ tercümesine yeltendim. Benim gibi bir biêÂeasız nev-heves için bu ðayli

cesâretidir. Zâten bizim de sermâyemiz cesâretten ibâret degil mi ya? Ammâ yazdıúlarım eyü düşmeyecek imiş. İbtidâ eyü olaraú kim bir eâer meydâna úoymuşdur. Tedric ile herkes eâerini eyüleşdirir. Ben de bugün yarın begendiremez isem futýr getürmem, daha ziyâde saèy ederim. Bir gün olur ki semere-i saèyimle yazdıúlarımı begendiririm.

Maèlým yâ tercüme ya óarfiyyen veyâ meéâlen olur. Óarfiyyen edilen tercümeler ekâerî şivesini àâéib idiyor. Çünkü bir lisânın şîvesi digerininkine uymaz. Anın içündür ki ekâer mütercimler meéâlen tercümeyi iòtiyâr iderler. Ben de ikinci şuíúú iltizâm iderek kendi zevú-i àabèime itbâèan mâ-hüvel maúâýd nâômı yazdım.

á azetemiz edebiyât sütunu açalıdan beri bir òayli şeyler àabè itdi. İçinde àaóíoan begenilecek eâerler de var. Bunlar bir àazeteye àabè olunuvirmekle iútifâ olunsun mu? Tercümân-ı Óaúúúat, fennî, edebî àabè ittigi parçaların münteòablarını haftada bir de ayrıca “Müntehabât-ı Tercümân-ı Óaúúúat” nâmıyla risâle şeklinde àabè idiyor. Maübaèamızın müsâèadesi var ise biz de haftada bir olmaz ise, ayda yâút iki ayda bir kerre “Müntehabât-ı Ürabzon” nâmıyla bir risâle çıúarsaú fenâbir şey olmaz âanurum. Yavaş yavaş münteòabâtımız belki bir risâle-i mevkýte şekline girer her óalde, himmet.

حرض بريك على الاداب في الصغر
كيما تقر بهم عيناك في الكبير

Óaúúúaten evlâd-ı úârî bilür ve vaòife-i übüvvet yoluyla ifâ itmek istersen evlâdı küçüklüâünde iótiyâcât-ı eâara göre oúut, òiââ-i èâiye ile taòallúú ideceâi adâb-ı islâmiyyeyi ögret, ihmal etme oúut,öğret ki büyüklüğündeki nýr-ı bââira-i iftiòârın olacaú bir òayru’l-òalef olsun.

وانما مثل الاداب تجمعها
في عنفو ان الصبى كالنقش في الحجر

(Delikanlılık çağında üzerinde topladığın/edindiğin iyi huylar taşta kazınmış nakış gibidir.)

Evet çocuú çocuú iken safvet-i úalbe ve òuluvvi-òihne mÂiúdir çünkü àavÀeil-i gÿn-Àgÿn-ı èÀem ile henüz Àÿde fikr olmadıàı cihetle gözü àışÀve-i aarÀø-ı úalbi óuúýd u ıbàÀø ile örtülmemiştir. BinÀberin her dürlü taèlîm ve terbiyeyi úabÿle müsteèid olur. İşte o zamÀnda øabù etdigi şeyler “ كالكش في الحجر ” óÀfıôa-i úabÿlünde yerleşir.

هي الكنوز التي نمو ذخائرها
ولا يخاف عليها حادث الغير

(Onlar, dışarıdan gelen tehlikelerden etkilenme endişesi duyulmayan ve sürekli büyüyen hazinelerdir.)

èİlm ü edeb ü VehhÀb-ı Kerîmin yanmaú yitmeú çalınmaú gibi óÀdiâÀ-ı feleúden maâÿn birer òazîne-i müstemir-i iltimÀsıdır.

ان الاديب اذا زلتايه قدم
يهوى على فرش الرياح والسرر

(Edep öyle bir şeydir ki, onunla bir ayak kayarsa (edep ili saptırılırsa) ipek yatak tahtlara düşer.)

Edip zî-maèÀrif olan èÀrif mevúîe-i iúbÀ-i âuverisinden düşse de nefÀeis-i ÀÀÀ-ı gÿn-Àgÿn ve cevÀhir-i efkÀ-ı óíkmet-numÿniyle yine bir cihÀn-ı maèrifetde óöküm-fermÀ olaraú óÀéizz-i iótirÀm olur.

الناس صنفان ذو علم ومستمع
واع وسائر هم كانلغو والعكر

(İnsanlar; bilen ve dinleyen olmak üzere iki sınıftır; bu sınıf dışında kalanlar ise boş işle uğraşır ve zihni bulanıktır.)

İnsân iki úısından ibâretdir. Biri biél-fiél içtihad-ı tÂm ile zÂy-zen-i taèallüm olaraú silk-i celil-i èulemÂya dÂil olan, ikincisi de o èulemÂnın naâiú-i maèúyle ve aúvÂ-i meşryèasını ziver-i gýş-i úabyú úılan erbÂb-ı himmetdir. Bu iki âınfıñ mÂedasındaki ser-levha-i kitÂbe-i èunvÂnı “el-èavÂm kel-hevÂm” úavl-i muèteberidir.

ÎmÂn-ı èAli kerremÂh veche óaæretlerininidir.

اغمض عيني عن امور كثيرة
وانى على ترك الغموض قدیر

(Hiç uyumama gücüne ve iradesine sahip olmama rağmen, gözümü birçok şeye bakmaktan alıkoyuyorum.)

Ben bÂb-ı medine-i èilm ü irfÂnım. İcÂbÂt-ı zamîneyi gözederek işe âalÂó-ı èumÿmîyi muóÂfaða nouúasından baúarım. İşte terkine de muútedir olduğum óalde birçou işde cebr-i nefis ederek iâmÂz-ı èayn etdigim o sebepledir. Çünkü zamÂn óÂkimdir. İcÂbÂt-ı zamÂneye tabiè olmayan yañılır.

وما من عمى اغضى ولكن ربما
تعامى واغض المرء وهو بصير

(Ben körlükten ötürü göremiyorum, ancak kişi görür olduğu halde de isterse görmez veya görmezden gelebilir.)

İnsânı tecÂhül-i óÂkimÂnesi çou kerre görüp durduàu bir işi görmezlenmege sevú eder. Bilür de bilmezlenür görür de görmezlenür olur.

واسكت عن اشياء لو شئت قللتها
وليس علينا فى المقال امير

(İstersem söyleyebileceğim birçok şeyi söylemez susarım. Çünkü konuşmamız için baskı yapan yoktur.)

İstesem pek aelÀsöyleyebileceğim çouú şey vuúÿè bulur ki úuvve-i mÀnièaya teãÀdüf itmedigim óalde o işte sükyt ederim. Çünkü menfaèat-i èumÿmiyyeye “velev cüzéi olsun” taàrruú idecek òalelin óuãÿlüne sebep olmaàa menÀfiè-i òÀiyyemiñ “velev küllü olsun” maóvini müntec olsa bile mecbÿl olduàum inãÀfımıñ èuluvv-i himmetim necÀbet-i hÀşimÀnem úÀéil olmaz.

اجبر نفسى باجتهادى وطاقتى

وانى باخلاق الجميع خبير

(Çabalarım ve gücümle nefsimi kontrol ederim. Bunun yanında herkesin huyları konusunda da uzmanım.)

Ben benim muvÀfıklarımıñ de muòaliflerimiñ de ne fikr ü emelde olduúlarını bilirim. Biliyorum da yine vaúÀ u temkîn-i èalî-cenÀbÀnemi àebÀ ve metÀnetimle muóafaòa ederim.

“Ebu’l-èUlÀniñdır”

عجا للمسيح بين النصارى

والي اى والدنسبوه

(Hz. İsa’nın Hıristiyanlara mal olması ve hangi babaya atf ettikleri hususunda şaşar hayret ederim.)

Şaşılır Öristiyanlarıñ şu iètiúadlarına ki “ey beni İsrÀéil şu öñümdeki TevrÀ’ı muãaddiú ve benden ãoñra Aómed nÀn-ı èÀisinde gelecek bir peyàamber-i zì-şÀniñ vürÿdunu mübeşşir olduàum óalde size min èındı’llÀh mebèÿà peyàamberim” demiş olan èİsÀèaleyhi’s-selÀmı veled olmaú üzere vÀid ü mevlÿddan münezzeh olduàum èaúlen ve óíkmeten àÀbit ve muóáuúáu olan Öat-ı Óáuú’a nisbet itdiler.

سلموه الى اليهود وقالوا

انهم بعد قتلهم صلبوه

(Onu Yahudilere teslim ettiler ve şöyle dediler: Onu öldürdükten sonra çarmıha çektiler.)

CenAb-1 Óáuúèa nisbet itdikleri Mesih èaleyhiés-selÀnı kendi elleriyle Yahudilere itdiler de didiler ki Mesió'i Yahudiler “óÀşÀ” hem úatlı ve hem áalb itdiler.

واذا كان ما يقولون حقا
فاسئلهم من اين كان ابوه

(Eğer dedikleri doğru ise o zaman onun babasının nereden geldiğini sorun.)

Eğerçi NaãÀÀnıñ bu sözleriniñ doàruluàu farø olunsa soruñuz Öristiyanlara ki Mesió'i oàlu olmaú üzere iètikÀd itdiğiniñiz CenAb-1 Óáuú zamÀn-ı vaúèada nerede idi ve ne için oàlunu úurtarmadı

واذا كان راضيا بقضاهم
فاشكروهم لاجل ما عذبوه

(Eğer baba yaptıklarından razı ise, o halde onlara teşekkür etmeniz gerek.)

Eğerçi mesióa Yahudileriñ itdikleri èaõÀb ve işkenceye babası olmaú üzere iètiúÀd itdiğiniñiz CenAb-1 ÓÀiú rÀı ise artıú siziñde Yahudilere teşekkürden başúa hiçbir şey dimemekliğıñiz lÀzımdır. Çünkü oàluna olunan èaúýbÀa vâlidîniñ rıðÀsı olunca digerleriniñ bir şey söylemege óáuúı úalmaz.

واذ كان ساخطا باذاهم
فاعبدوهم لانهم غلبوه

(Yok eğer razı değil ise, o halde onlar galip geldiklerinden ötürü onlara tapmanız gerek.)

Eğerçi oàluna olunan èaõÀb ve işkenceye pederi iètiúÀd itdiğiniñiz CenAb-1 Lem yezel rÀı olmadığıı óalde Yahydiler Cebran ve úahran úatlı ve sulbe muvaffaú oldular ise, o halde siziñ Yahudilere perestiş etmeniz lÀzım gelir. Ziràsaòèi ilÀhiyi mycib bir óareketiñ vuúýèunda maôhar-ı úahr olmaları lÀzım iken öyle bir úahra uàramadıúları içün ÚÀdir-i Muđlaú TeèÀÀşÀnuhý óaoretlerine bile àalebe itmiş oldular demektir.

İötüyÄruéd-dîn İbn-i GıyÄseddin

Doúuzuncu èasr-ı hicriyi tezyîn iden eèÄzım-ı èulemÄdan olup Sulıan Óüseyn Bayúara ìarafından Herat úÆîsı taèyîn olunmuş idi.

Bi-iftitâhihî (بافتتاحه) (897) ve bi-tetmimîhi (بتتميمه) (897) kelimeleriyle tarih ve şuru òitÄmı ôuhÿr iden “İktibÄsüel-EsÄs” nÄm kitÄb-ı leùÄfet istinÄsı sulüÄn-ı müşÄr-ün ileyh nÄmına teélif itmişdir ki kütüpòÄne-i millimizi tezyîn iden ÄsÄr-ı muèebere-i edebiyedendir. MüşÄr-ün-ileyh İötüyÄru’d-dinëin hem-eaârı olan meşÄhir-i èulemÄyı İslÄmiyyeden MevlÄnÄ èAbdurraómÄn CÄmî Óaøretleri daòì

ذاكتاب خلع البشر على ناظره
اذبدت بهجته خلعة دهش و وله
رب بالفضل اقم حجة من صنفه
ثم فى الملك ادم دولة من صنفه

útèasını kitab-ı mezkÿre taúiròø yamıştır.

(Bu öyle bir kitaptır ki, ona bakana müjdeler verir.

Beğenisi ve hayranlığı hemen yüzünde görülür.

Bu kitap, taşıdığı özelliklerle kendi dalında hüccet sayılır.

Sonra, hükümranlığı altında bu kitabın yazıldığı padişahın devleti ve mülkü dâim olsun.)

Bir èüinvÄn ve bir iftitÄó ile ìoúuz bÄb ve bir iòtitÄmdan ibÄret olan bu kitÄb meâelÄ tevekküle, ãecÄèate, hulf u vaède, kizbe dÄir vurÿd iden ÄyÄ ve eóÄdiâ ile ìrÄd idilen emâÄl ve eşèÄr-ı óíkemiyyeyi óÄvî olup esÄsen kitÄbet ve inşÄya müteèallıktır.

Bunlardan başúa bir úaç da óíkÄye-i latîfeyi şÄmildir.

KitÄbın matbyèunu görmemişdim olmamak da gerekdir.

EmâÄl-i óíkemiyyeden baèòıları müfid ü muòtaâar bulduàum ve numÿne olaraú bir iki hiúÄyesini daòì beàendiàim cihetle ber-vech-i Ätì tercüme ettim.¹⁹³

¹⁹³ HikÄyÄt-ı laüfe baèòı zamiyyÄ ile ayrıca ùbè olunacaktır.

Emâli-i Öikemiye

èİlm her zî-èilm için bir veled-i muòalleddir.

Gücün yettiàine itdiàin ôulmün muúÀbelesini gücüñ yettiàinden bekle. Ôülmün gölgesi kısıdır. DüşmÀıñ da Àül olması insÀı için saèadetden mÀeduddur. MÀına ihÀnet iden nefesine ikrÀn etmiş olur. İhsÀı-ı nÀbe-maóal ôulümdür. Reés-i rezÀeil istinâe-ı erÀzildir. ä abır hilesizlerin hilesidir. Terk-i hile de bir nevèi hiledir sözün güzeli óaúúa muvÀfıú olanıdır. á abıyy-i äadyú belâ-i keöybdan daha hayırlıdır. İncÀz-ı vÀed delil-i mecd ü şereftir.

Ledeél-óÀce inkÀ idilecek işden úarın-i maézeret olsañ da äaúın ErbÀb-ı temkîn ü úadrinin en çirkin işi kendine iètizÀ ile ilticÀideni èafv etmemesidir.

èAfv kerimi ne úadar iâlÀó ederse leêimi o úadar ifsÀd eder.

èAfva nÀdim olmaú uúybata nÀdim olmakdan òayırılıdır. Úudret-dÀr-ı aòz-ı sÀ olduğum óalde düşmanı affetmeñ úudrete teşekkür etmendir.

Áli-himmet olanlar kedersiz kalamazlar

Mülküñ èaskere iótiyÀcı úuşuñ úanada iótiyÀcından ziyÀdedir.

Nesim-i sabÀ muétedil esdigi cihetle maúbýldür.

Söylediài doàruya da inanılmamaú kezýbun cezÀıdır.

Teeénni temennì olunan şeyée vuãýla sebebdir.

HÀkim olanların teàÀfülü fıñatından ziyÀde olur.

TevÀøu äÀóibini tevkîre teèÀzum taóúira bÀeîsdir.

Vech-i kerim óayÀsı àÀib olan yüzdür.

HayÀ-i nÀ-be-mevziè delil-i zaèafdır.

èÁfiyet istersen kıllet-i kelÀmı èitiyÀd it

Sukýtuñ seni bir kerre nÀdim iderse kelÀmın bin kerre ider.

Tevfıú meşverete müekkeldir.

èÁúil èuúalÀile istişÀeden istiànÀitmez.

Kulÿb-ı aórÀ úubÿr-ı esrÀdır.
 En ziyÀde nefse hÀkim olan sırrını ketm edendir.
 Sırrın esirindir, söyler iseñ sen anıñ esiri olursuñ.
 Kibr buàzun kÀéididir.
 Mütekebbirin mübtelÀ-yı zell ü hevÀn olması muóáuúakdır.
 Óasÿd úadere daràındır.
 Buhl mesÀvi-i aòlÀki cÀmièdir.
 Baòil àanì faúîr-i sahîden efúardır.
 MÀl-i baòil ya óarîâle ya vÀriâle tebşir it.
 Cömerd kendi mÀlını baòilliñ mÀlı kendini yerler
 Ûamaè bir esÀret-i dÀéimedir
 Òamr-ı selb èaúl itmekde ùamaèdan çoú gerü úalır
 Raòne-i óırsı ùpraúdan başúa bir şey úapatmaz
 ÓırmÀn óırâla tevéemÀndır
 Reés-i òaùayÀ óırâ ve àaøabdır
 Cehl den büyük muâibet olmaz
 CÀhiliñ nièmeti mezbeledaki baàçeye beñzer
 Cehl faúrdan eşedir
 MücÀlise-i cühhÀ èÁıl òastalııdır
 èAcele mÀder-i nedÀmetdir
 Nefs çalışmaúdan ziyÀde istirÀóat-ı dÀéimeden uânır
 äÀóib-i kesel nÀéil-i emel olmaz
 Saña óüsñ-i ôan ideniñ ôannını taãdiú itdir
 KirÀm-ı nÀs àaøabda da intiúamda da sürèat itmez
 áaøab miftÀó-ı şurÿrdur
 èÁúiliñ àaøabı bahÀr yaàmuruna beñzer
 ÓırmÀn imtinÀndan ÀsÀndır
 VÀlideynini irøÀ iden veledinden da rÀóı olur

èAcele èacziñ fırãatıdır

İnsanıñ ôannı èaúlınıñ úıèeasıdır

èAúiliñ ôannı cÂhiliñ yakıninden òayırlıdır

AóbÂbıñı işiñ düşdükçe tecrübe it

EdbÂr-ı mióek azmÂyış-i aòillÂdır

AóibbÂ-yı zamÂn cevÂsis-i èuyybdur

èAciz dost úazanmayan, daha èÂciz úazanıp da àÂëib idendir

Hem-ser idinicek olduàunuñ óüsnünden ziyÂde èiffetine terbiyesine diúúat et

Meveddet-i selef mîrÂâ-ı òaleftir.

á ıybetde nekbetde vefÂtında muóÂfaôa-i óuúýúa çalışan âadıú-i óaúúúdir

Dost üçdür

Dost, dostuñ dostu, düşmanıñ düşmanı

Edep óaãýn-ı ièrÂzdır

Herşey èaúla èaúıl tecrübeye muótaçdır

èAúıl tecrübe-kÂr olandır

Göz úalbiñ tercümÂnıdır

Sefer, mîzÂn-ı aòlÂıdır

Temme

Nevbâve'nin Osmanlıca Metni

6597: K

مجلس شورای ملی
کتابخانه

مجلس شورای ملی و ولایت
معارف قومیت و اعضا ملازمین

ما فخر زهدی

مجلس شورای ملی

مجلس شورای ملی و ولایت معارف قومیت و رخصتیه ولایت
مجلس شورای ملی و ولایت معارف قومیت و رخصتیه ولایت

6597: K

6597: K

12334

ه نوپاره هم پنی بر عمر نانی به مالک اید مزسه ده ذرق اشنانی
شعر اولان ارباب اقصا مالک مکاری اولد قجده وسیله رحمت
بوله یلور .

حافظ ز حدی

(افاده مخصوصه)

اولاد نه قدر چرکین اولسه بته پیری سور الورده نه قدر
دکمر سز اولسه بته صاحب اثر ضیاعنی استغز .

اشار عاجز اله مالک قسم اخلاقه سی ابردم اشته شور رساله
قیده کادی قسم شوقی و خرامیسی دخی قصه تند و توار خیزله
رساله مالک اوج درت منی حجه نه بالغ اولور وقتم مساعد
اولد قجده الموده اوراقی بریشان صور تنده طور متدن قور بجه جقدن .

اشار مالک انتشار عامه به قویله جق درجه ده دکری حائر
اولد یغنی یلورم ققط اثر نیم اولد یغنی چمنله شعیاعنه کوکل
قائل اولدی بته طلیه شمیر مالک شو بار چنک طبعنه جبار تلندم
دیگر بار چنلری دخی ان شاه در دست طبعدر .

کنج مالک زمانی ایلیم حیالک موسم بهاریدر اشته بورساله بهار
غیر ملک کاه مقصوم هواره قصه اذقاله کر به بار نثار اولان اوقات
خرین امیر نیک و کاه کنیاش مخریله نشوه باب انشراح اولان
ازمان شوقی انکیز نیک شاد بر دیکر محف و لندر مالک انجور ناستنی
ه نوپاره ه قودم .

[۵]

انسان را بچند، حق محقق هر قوه غالب اولیای الهی
تکریمند مظهر ابتدای زبرای انسان ذات حضرت حق
حضور اولان و بر بلاشک انسان بقوه بشقه درلور و نطق
انسان لغتی سورسه هر کیم انسان اولور رحیم و اشفق
اجر امانده ایه کیم بو حکمک بر قسم قلبلدر موفقی
چینا که ترانه زماندر القوه غالب صلی الحلق
افراد فصلکه نوار بو حالک هیشا تده وار شمولی مطابق
ای صنفه عقل ابر شراه
ایله نری حکمتکدن اکام

ایکابر برایی فرایش اچینده بر ناله جانخراش اچینده
یاندیه کی قوموشی تبسیر بر عالم نشوه پاش اچینده
بر شخصلک اولورده حرصی بادی بر قلعده قالدور صواش اچینده
ایلر او صواش سوه تأثیر ملیونری قور تلاش اچینده
صاقلار برینکه حسن فکری بر ملکی خوش انعاش اچینده
اولاش بری خنده ریز بهجت اغلا بری فان ویش اچینده
صغرتله بری ایشنده ساهی قالش بری اغتشاش اچینده
قلبش او کیم بی مضاهی
انسانلری مصیدر ملاهی

نویاوه

دنیا که مشیه کدر در صبر که جله دی بصیر
ماضینه حالنه باقارسه ک بر فاجعه کاه پر بر در
دریاده قراده و هواده ملیارجه نفوس اچون مشرد
اول دار فنا و ابتلا کاه بالخاصه مسکن بشرد
اما او خلاصه النفوسک احوال دخی هچینسترد
امعان نظرله کر باقارسه ک هر حالتی با سب نظر در
ماهیتی معرف اشنه شویست کز بن مختصر در
و انسان نه غریب با نور در [۱]

و عاقل کور نور جنون اتر در ،
انسان نه غریب سره مظهر مقصود بندو ضعی او عاقل اکثر
حاجاتی ارتورده هر دم دنیاده حضور و راحت است
حر بن ادعا یدز ده نزدیک قیوده هم امکار
بروش امل ارقه سنده هموار ییلرجه قالدور کیدر مکدر
بر قاریته ایشره بر آلائی خانی اعمال تنده که سعی ایدر
او کر تمکه علم طبعی بر خلق احضار اولور کوز جله بریر
بو حفظ حیات خلقة خاد م ایلاف عباد اچون اور رهبر
تدقیق اولنجه حال انسان
انسان اولور بو حاله حیران

[۱] بو یدت، ضیا پاشا مر حومکدر

[۷]

ای نفسین ابدن چمن ابدمه سعود سندن عجبیا بو میدی مقصود
مأمور نماون دیگر سک منسی یا نکرده امر معبود
بی نام و نشان اولور کیدرسک عرک تقدرد اولسه معبود
پا مالک اولان شوخاک نابیز انسان ایدی عصری چهره موجود
سند او کروهله اولور سک بر کون ابدیت ایچره تا بود
لذات جهان اشقه زائل ایام حیات نشند محدود
بر باد جیل یاد کار ایت نمکنده جهانی اله معبود
قلسون بزی حالزدن اکاه

هر حالی یاسن جناب ا

فی ۱ آقصرین ثانی سنه ۳۰۶

تخمین

نه حکم طالع بددن نه دهر پر جفا دند
نه اجساب زمانه نه سپهر فتنه زاندند
همیشه چکیکیم الام احکام قضایاندند
نوال سفره تخمین قضای خدا دند

تجربت اهلسته درود بلا قالوا بلادند

مفسدال مبرا خاطر طسول املدن بز
قضاایر اضیروارسته بز جک و جلدندن بز
خلاصه چاره جويا اولیر اثر دو غلاندن بز
بلا بزل روز سیز روز ازلدن بز

محبت اهلسته درود بلا قالوا بلادند

[۶]

اولش بری کفر ایچده ثواب
حدایله محاسبیه بر شخص
بر دیگر ید مضاسبیه
مردانه بری ایشنده ثابت
پا طلاسره باشنده یلدر منور
یاس اور شوق خدمت اولان
بر دیگر عربی به ورده مش
پا عالمه کلیم کرکند
پا حالی بیلامک کرکند

اولش بری دینیه معروف
بر دیگر ید بلا تکلف
بر تقیه به فقر او ناچار
کام آور انقام خانق
زور قیله نشین ذوق بر شخص
شایله محتر اولدی چجاج
انواع قناده ایچنده دائر
هر شبکه جهانه جلوه کرد
احکام سرائر قند در در

کسب فیض ایندیکه مکتبدرده اطفال وطن
کونیکون ایلر ترقی شان و اقبال وطن

جمله احسان این خاک و ملندر نعمتی
کور مشر بو خاکده ذوق حضور و راحت
لمس فیض حیاتی بولش در عزتی
بور جز نیاید در اما بو حقی نعمتی

کسب فیض ایندیکه مکتبدرده اطفال وطن
کونیکون ایلر ترقی شان و اقبال وطن

هیب، مار فدر مدار فوزی ملک و ملنک
شرکتی ازل معارفله همسان هر دولک
ملکده تعمیرنه باشلی سیدر نرولک
وار ایسد اطفال ملکده سنده سعی ایت خیرلک

کسب فیض ایندیکه مکتبدرده اطفال وطن
کونیکون ایلر ترقی شان و اقبال وطن

کرچه اسلافک مساعیسی وطنده یالدر
البرک همتری با دی استغلا ایلدر
مالک اما که هر دمده تبعو حالیلدر

شمدی اطفال وطن امید استغلا ایلدر
کسب فیض ایندیکه مکتبدرده اطفال وطن
کونیکون ایلر ترقی شان و اقبال وطن

نیم شمدی پریشان حال جور دور بر معذور
اسیر قید غربت مبتلای محنت موفور
احیای و زندن دور وصل یاردن مهجور
بکا بن طوغدن اولش بودرد و بولا مقدور
محبت اهللند درد و بلا فالوا بلادندر

خراب جرعه بزم السعتر زندی پاکر
بلاد ذوق الور بر طرفه مشرف بالکادر اکر
فراق جا تکداز یار ایله اما اسفنا ککر
ایس محضر درد اشنا یز سیند صد چاکر
محبت اهللند درد و بلا فالوا بلادندر

بلای اهل عشقده خالق فیض خالق احکم
بلا در زمره عشاقه بر ضیف مکرم هم
چکوب بن تک بلا در دعشق حافنا هر دم
دیدی بو مصراع برجستنی بر به خرم دم
محبت اهللند درد و بلا فالوا بلادندر

(مکتبدرده اوقوتی اوزره نظم اولان ملی بر شرفی)
مسدس

نشر علم و معرفتدر امر زیبای وطن
علمه عرض احتیاج ایتسکده احوال وطن
دشابت هر کوزد کون اولده حال وطن
فخس اطفال ملکده شمدی آمال وطن

[۱۱]

امان اران سگار سو و قصدی وار بکر
نمقته داعی التله و خاردن خنجر
اوستکدل دو که چک فوشیده فاک ای بلبل

اومانی شیوه لی سوزشلی سوزز کدن بن
سحرده غشی اوله یازدم کال نشو و مدن
امان فسانه ای افشونیدر ندر اوسخن
کتاب صدورنی کاده ای اوقورسک سن

او عاشقه قانه ادا داسه ناک ای بلبل

نهال شخه ده لانه یایلمه سکاروا
چهنستانی قدو و کله ایلک احیا
شیار عشقه بکر رسک ای فاده بکا
ایردی برک کلی فرش اشیانه سکا

اولادی باغده بر قدر دالک ای بلبل

نیمجایه نظر ایستایمیان باغده ککر
عیسان بدایع احکام قدرت شیرز
بورلسان جسم کسه یلدی سرتاسر
چنده صنع حتی کر چه هرورنی سوبلو

سینک باغده امانی ناک ای بلبل

اذیب عصر واروب مکمل و ماهر
انام اهل سخن متقدای هر شیاه

[۱۰]

احتیاجات زمانی بلبلی سعی اقبلی
اثرینه هنله اسلافی کرامک کتملی
حافظا پیوده افکار عطالان بملی
نخسن هنرگاه اسکی عنصری برکتلی
کب فیض اندکجه مکبر لده المفال وطن
کوبیکون ایلترنی شان و اقبیل وطن

-

میف باشا حضر تیرنک بلبل خرنانک تغمیسینر

الندی شکوه به کارن زبانک ای بلبل
انکچون اوستنه کز دهالک ای بلبل
طوبور دلکجه راز نهالک ای بلبل
ندر چنده بواه و فغانک ای بلبل
یاز ککه بویه کچر هب زمانک ای بلبل

خضو و خرابکی ترنا یایوب شعر ده بنون
ندر بو و جد بو کر به بودر دروز افزون
وارای فاده عفت شعار و زار و زبون
انین واه لاله برده دریده بر کل ایچون
امان فدالوله حتی فوشیده جانک ای بلبل

سلور میان نه چیک اولدینین و غنجه تر
کلام دبدیک اه ایستدیکان دلبر

[۱۳]

شماي مبعدين التون قفسده اولسه كده

يه كوز كده اوچار اشيك اى بىل

بو نظم ايله سنى برعاف ايلوب تعريف

اونقنمى بندهسى حافظده ايله ترديف

نهختيار سناك اى مرغون وىضوف

ايدندى نغمه كاشنده اولدى كان شيف

كمال شوق ايله ساپاش خوانك اى بىل

—

اجيدان بعض ذواب التفسيره ازلشدر

بو توفوق لقدن خلاصى اولزم

بر كرم امى افندى كوزلزم

هپ زوكرنلكن شكايات سوزلزم

بر بىشى بر پرده كوزل كوزلزم

اولم اوچيك بشيك التون طالع

چونكد يوتامر بوله اميك د بى

شعرايك اولسه بكافى كچى

بر بىشى بر پرده كوزل كوزلزم

كادى چاندى اينده نام شهر صيام

دوشدى بوقلته تلاشه خاص وعام

چله يد احسان ايدو ريت الانام

بر بىشى بر پرده كوزل كوزلزم

[۱۲]

سناك مقام واداكى او كرب شو يتله دير

نهال كلدن اولور منبرى سناك كچى بر

خفايب خوش سخن خوش ادلك اى بىل

اكر چه انشه پروانه كندى صابلاز

قنالك اتنى اما سناك جهاني ياقار

ياقارسناك عالمى سن اينك اوساده كندى يار

طريق عشقه پروانه خوش و نزار

اولورمى هچ سناك هم ناك اى بىل

يار حنايت خنذر بو انشدين سخن

يافيض ابرشدى سكاروح بر چنكيدن

نذر بوقلته دلکش نذر بو صوت حسن

بو شوق تازه ايله پير مضر ناسناك سن

نوله اولور ايله پير و ناك اى بىل

اكر چه طوطيه وار بته قدر سناك حالك

كوزلدى هاله باغ فاده امناك

سحر ده ورد ايله دلم كچر مه وسناك

چنده دوشده اكر بكافى نهيلىك

چكرمى منى وىل هم ناك اى بىل

مئل باغده فاكاه و خنده اولسه كده

كلك اسير بديوزيك هوسده اولسه كده

دلك وطن چاغير صولنه فاكاه كده

[۱۵]

(غزلیات)

محنت اویدر عالم لا راحه فی الدنیا
 غم بجهنم ادم لا راحه فی الدنیا
 نادان سوزینه قائمه راحت بشارم صائم
 انسان اوله ما ز غم لا راحه فی الدنیا
 صدمده و طاووقدر عیشیده صفا یوقدر
 هر کاری غم اندرهم لا راحه فی الدنیا
 مؤمن اوله کمالی غدن اوله ما ز خالی
 غم همدن هر دم لا راحه فی الدنیا
 حافظه الی ترک ایت رندانه سر اولوب کیت
 عدت اویدر عالم لا راحه فی الدنیا

بر من سلام خلقه ابر کلام شیخ
 دشت و به المدی کن خیم شیخ
 بو خاقانه بر او جاغیدر کلان بو
 اموال خلقه ایچده بر انعام شیخ
 تیخیم ایچون واقی هموز هور چکر
 ایلر صغالی اخی الله خاندده ام شیخ

[۱۶]

دربر التمدن د بلسه ک چوق دیله
 طاووقدار اما چوغی ملورسون هله
 شمدی دفع احتیاج عاجله

بر بشی بر برده کوزل کوزلرم

چوق زمان نیکینلکه ایدم لدن
 بنیم بار اولدی بخت و فک
 کچک الدن شمدی الله اولسه ک

بر بشی بر برده کوزل کوزلرم

کوتلی اکلردی اول بر نیکار
 قدده ایدم انقش اولشدی بار
 شمدی ایدم نصیب عین انظار

بر بشی بر برده کوزل کوزلرم

.....

یخده قهرنده ایلر عام و خاص
 بو قوقوزلندن خالینین خلاص
 لایلی نعت لطف اخذینان

بر بشی بر برده کوزل کوزلرم

[۱۶]

توأم پندۀ نور و شمع سوز و شمع الک
هر قندۀ صبح اولسه ایدر اندۀ شام شیخ
کوکم جوالدر نقدر بر ابرسم بزو
چکیکده پوستند نیچۀ ناز و غلام شیخ
حافظ عصا و زرقا پشیمه سی ایله
دشت ر پاید ایلدی رکز خیام شیخ

هبت ار باندن اول کر هبت استرک عزیز
عزت نقسک کوزت کر عزت استرک عزیز
فکر فیض و ارتقا واحدین ایلر ادبی
حاله راضی اول جهانه راحت استرک عزیز
سختکوی خلقه باغدا نوا ایت ساکت اول
بر کوزل مساک بر انلا جادت استرک عزیز
سرعت ایت هجستکاک نواز استنادینه
سندۀ عند الخواجه عون نصرت استرک عزیز
ایله حافظ کچی بر فرده عرض احتیاج
قانع اول صبر اعتیاد اول عزت استرک عزیز

سن انشان اولده تقدیر یلد اصلا مروند
چو توأم ایچکده اولبدن و ارسون اچیلد نالنده

ایدر بد اصل اولان اوج برده کندی مایه سن اظهر
سرکار و کچکده بزم عشرتده رفاقتده
میلاراره ده خورشید نشر فیض خاص ایلر
بخشیل اولماز ادائی به اعالی حسن همندۀ
ردی اخلق ایچسون خلقی دکل دشمن کافی
نه معنا وار در ارتق اوله بر شخصه علاوتده
جهانده هر کسک میران قدری خلقتدر حافظ
مصدقدر بوقسمقره نزد آرو باب حقیقتده

- - -

صحت نه اولدینک یله من کورمین سقم
اه اکبر ایتدی انی اکبر انعم
وابستندر اقامۀ ارکان دین اکا
خالق براندی صحتی اول مرتبدهم
دنیاد ککر دقتدسی صحت زمانک
صحتسر اولماز کچی دنیاده مقیم
مالکده نمیشکده حیانتکده لائق
صحتله قائم ایلدی فیاض ذی الحکم

حافظه جا طاعت پیره یا بشدم حافظه
فور نازر لطفه انجق او شهناش به بی

—

ایچی انسان ایسک احوالنه معوملرک
بشقی برکشه تملرک طالعی مشتمولرک
مرحمت ایله طالعزله اصله قطعاً
اواق استمرک اگر صاحبی مظلوملرک
کندی کندین بر اولان سر مستخفوت ایله
نظر عبرت ایله حالنه باق مدوملرک
نقد قوش توبی مندرله برنسه به ظالم
خالهسی برکون اولور لایه کهمی بوملرک
ائمده زاهدله طالع کئی لسان ایت حافظه
نامنی خیر ایله یاد انجلی مرحوملرک

—

و ارسته قید دینه دن استانه من
مغبوط ثروت صبر ایله مدود خایه من
ازاده تملشقی باب امک پرز
صبر و قیامت اولدی تو کیم خیر انده من

منیطا ایت بویله فاعده حفظ صحفی
حافظه قومده او دار کردن خارجه قدم

—

سویله کم اکثری خوش اولورم
سویله کچم کفر فروش اولورم
سوزلرمله قلوب بارانده جذبات اور خروش اولورم
زینت باطنه مله در فخرم کچه ظاهره کهنه پوش اولورم
رنک رخسار یاره باقدنجه واله ماله نقوش اولورم
دلنده حفظ ایلیوب ثاری کولم سویلم بوش اولورم

—

هیچ کولدرمک ای طالع بدخواه بی
بر عذاب ابدیه قودک ایواه بی
کندی امالی اعمالی فکر ایتدیکه
صد دروغ ایلیورم بن دخی اگر اه بی
غفلت ایشدر احاطه بی اوارته کیم
ایلماز هول قیامت دخی اکاه بی
بنده یوز بوق بو قدر جرئه استغفاره
کندی فضیله مکر صفو ابدیه بی

[۲۱]

حدی دشمن حدود ملکه پای انداز اوله
جهنده سنده اددولجه مرد شیر افکن کورر

—*—

بر بلا ایلله هر کس معصاب اولوب کیدبور
فداده الم به حساب اولوب کیدبور
ورودینک سینه لایقوله اسکلا لاندان
کان یو منزله پادر رکاب اولسوب کیدبور
جهنده کلک اعلا ایش کان ز بر
اسیر کدش اضطراب اولوب کیدبور
انکده معفر قلی نه غمیری وارد
او کورد بکلت کئی کیم کامیاب اولوب کیدبور
جهندی ایشدی بلای ضرورت استیلا
اساس ثروت ملی خراب اولوب کیدبور

—*—

سنانده جای استراحتدن جهان طاقله دار قیلا کتدر جهان
رس کبر حکمت اول هر حالدن بر غمشا کاهه متعبر کدر جهان
فاده حیران اول نظام فاشده بر دلیغ کاه قشدر کدر جهان

[۲۰]

.....
.....

.....
.....

بالارو اولدی اه چکر سوز درک درک
رقصه کتوردی طائر قدسی ترانه من
حافظه بزی و قانع سینه خورش ایلله
بر بهت صرف اینجده بر اقدی زمانه من

—*—

خبر خواهان وطن پاک حزن وینک شون کورر
تیلیان کو تنه نظر هر بری مامن کورر
شبهه سحر حال اشای عصر اولان ارباب رش
حاکم اولندن سه حکوم اولمی اهور کورر
چوقی خطا اینر تمیز نیک و بدده ناقصان
ملیدی هر شد طایر ده رهبری رهزن کورر
سین تجر ز ایله معنیوب اولندن هر هر حالده
دوستان ستر ایلده کور مرالسه ده دشمن کورر

[۲۳]

حکایه

دقتی الی سوزیده صور مش
 بوق مشید ده واه واه بچالک
 شفتقی اولور فلکده هیهات
 طوغرولمسی اغف مقه محتاج
 کو با یوی بوق سهرل جمال
 تاشهر که قبله اولدی اذلالک
 یاهو بری کل دوشونده سوبله
 اولسه سکانوق العاده احسان
 هرکس کی قبله ایتسه موزون
 بر یوللو جواب ویر سوله
 اولام ددی بن یو حاله مسرور
 ایلودی بفر حق ستهز ا
 راضی اوله یاهو بوجاله بن بس
 قهار کرم ذی العظا دن

[۲۲]

فکر استقبال الیه صداه کیم
 اکلاماز بیلک زله الویله کیم
 سر سبیب ووقف برتر جهان
 کلستان لانداز جهان

(بر قفصد مرید)

قبیل ان لاله ذو ولد
 مانجا الله ورسول معا
 نعم ان الرسول قد کهننا
 من لسان الوری تکلیف انا

« ترجمه سی »

حضرت خلافت ابن ولایت نسبت ایندی خلق
 دیدیلر کاهن شه کک ویزنه بر چوق دوزخی
 حاقل اواساز افکله مایفظ نایر یاب یاس
 افکندن قور توانادی الله ویتیم بر دخی

—

« ترجمه »

اه محو ایتده خاکسه تر یاس
 دیش اولسه مویه کک لایاس
 (نشدین ج-هر اهلیتی
 دردی کیمسه یانام زرا

—

[۲۵]

متصل اغزی طور موبوب اربابار علم و فضل قفر قفر قاينار
 بانه اربابون دوشوردي اياقاي بوبله به حسن شن اولور يياغي
 اتی بچاره قوشخيز کور بيچاك صاندي انسان قايناده مالک
 ديدى بوبله مبارک ادمر ايلز فردي ناله دار ضسرن
 طندي هيچ برنده ايندي ثبات خافل الداندي صورته هيبت
 اولافندي بولش بولش کلدرک کادى تاول قوشك حذاسنه دک
 قوش اتی استندي کوروب اتی او مشکل افنديك جانى
 قوشى صيد اياق هواسى ايله اوردى جيفاييل عصبانى ايله
 قيردى بچاره دک ضعيف اياغن رفت اربابك اربندي ياغن
 نوحه له قوش اولسي اجنجه باز شده دورانه قيلدى عرض نیاز
 اولاي ايلوب حسکا به حال ديدى باشکچون انتقامى ال
 بواده قالدی يا ورو قلم اج بادشاهم کتساب عدلکى اج
 غضبه کادى اول شده دوران باندی اختيار به همان فرمان
 باقه باچا کور ديلدر حال شة داد اور الدن ايندي سزال
 باقدى انکار ايلدر سه فانه بوق چونکه ايندک کاک لائل چوق
 توبدر عدلر قلوب اظم سار ايندي ناچار جرمى افرازان

[۲۶]

قبور ايله هر کسى اوسنان بنده اوليم طوبونجه خندان
 کچه کولدى ايله بنی کورنجه بنده ککوله اکا طوبونجه
 عييله اولان جهان نه مغلوب استرکه کوره جهانى موبوب
 اماک اولور مى طوغرى اوشرى مکنجی کاولسون اوشرى طوغرى
 حق برادر ايدرمی هيچ نمسد بو مسنه استر تردد
 پاکور بندک کبی اول يا اولديک کبی کورون
 ابکی بلورو چينار دي بر سر چه انزى بسار ايدى مادر چه
 هر شب اطعام ايجون اولور بلورى بکل ايدى کتسابش سحرى
 بر صبا حدن نه على العاده بوان لوچدى جلبا بچون زاده
 فوندى تا بر بولک کسارنده مشغولکن زوالی کارنده
 اولدن بر افندي ايندي ظهور او طريق الله ايلز ايدى مرور
 فلنسن شکن ايلم قورق فصل ادمش اکلن ايدى حريف
 کيدى کى خشمى قضايتي بشل صاير بغي حبه ريلی بشل
 بلنسانى اوزاندى تا بلنه يکلى قشچى الدى هم ناله

[۲۶]

اولدی بعد الحاکمه او ظلوم بر ایانی قیراقمه محکوم
ینه قوش فکر ابوب حکیمانه دیدی رفته شاه دیشانه
پادشاهم پوشخصی ایتمه سقط پو قیافنده برانده قسط
ایتمسیدی قیافتی اغفال ایدمزدی بنی قولیجده طویال
بن صکی ایلکدن ایسه علبل انک ایله قیافتی تبدیل
اکا حیدود قیافتی باراشیر یوکنکه وجدان ظالمانه طایر
انی قوی لایق اولدینی قیلند تا تیجه ویره یا لایخیله
او قیلند کوروب انی صاوشه ابریمه مکرری تا که بشند قوشه
ابوب اول شه بورای اسخسان چایق اولور بدن کنورندی همان
در عقب اینیلیرانی الباس کیدی خوب مناسین خناس

قدر انسان دکل قیافت ایل نه مناسبه در نه ثروت ایل
ادمکر خصال انسانی قدرینک مستقیم میرانی
سنی انسان براندی اول منان نهامش سن دوشون سکا ایشان
حاصلی یا کورنده کانی اول باکورون اولدینک کی بول بول

[۲۷]

طریزون غریبسی محرومکنند یازیلوب ولایت غریبسیله نشرالنان
برمکنوبدر که آئیده کی ترجمه تعلاتی اولد بنی جهمله درج اولنور

افندمن

اثر عاجز ادم مظهر نظر تحسینک اولد قیجده شوم اریور شوم
ارتقیجه ارمه سنی کیمه رک اثر تقدیند دوا م ایتمکی اوزیلورم
قط بنم شوم قدر زمان سماحتلو دکادر انک ایچون بعض کره
ارمسنی کیمکه ضروری مجبور اولورم مع مانده هر زمان
کندی اثرمله او قویانلری زدیرمامک وه لکل جدید لذه مصداقنه
ایمانک اوزره بود فدهده ترجمه ایدیکم شوپارچده بی تقدیم ایدیمورم
بورارچده امام المشارقی والمغرب جناب علی ابن ابی طالب رضی الله
عنه افندم رک مضبوط دیوانلندر حقیقه یوکلرک مسوزی
سوزلرکیو کیدر

اول باب مدینه علم و عرفان علینا ازجده و ازضوانک پک ایکونوز
بودر سنده اول سولیدیکی سوزلر کوکون هر کامل ایچون بر دستور
حکمت اوله بیلک شرفنی جائزدر دیوان صحیحاً ادبیات غریبه
مراقلیرنی یله معقون ایدیکم حکیمان ایله مالا مالر یوکی
آلار یالایک ترجمه سله ادبیات انلا ایدیه بر مشهوره مدید ارباب فله
بر سر مایه جدید استحصار ادبی ترقی پرورون انلا ایلک اثریند افند
اکلا نه بیلدیک بعض بارچد رک ترجمه سنده بیلشام
دشاهه سندر نوخوس ایچون بوختلی جیساردر دانا رطبه

[۲۸]

میرایه من چسار تندن عبارت دکلی یا ؟ اما یازدهم ایود شید جان
ایش ابتدا یو اولهرق کیم براتر میدله تویشندس تدریج ایله
هر کس اتوینی اولشدیرر بنده بوگون یارن بکندیرر من ایسدم
فئور کتورم دهان یاده سخی لدرم برکون اولور که غره سینه
یازده قومی بکندیرم .

معلومیاترجه یا حرفیا و یا مالا اولور حرفیا ایدلان ترجمه
اکثری شیوه سنی غائب الیدیور چونکه براسلک شیوه می دیگر ککده
اوعنر انک ایچوندور که اکثر مترجمر مالا ترجمه می اختیار ایدلر
بنده ایکنجی شقی التزام ایدر ککده می ذوق طبعیه اتیانا ماهو
المقصود ناممی یازدم .

غریبه من ادبیات ستونی آچده لیدیری برخی شیر طبع یاندی ایچنده
صحیحاً بکشدله جان اولرده وار یولار بر غریبه طبع اولسور بر مکده
اکتفا اولدوغی ترجمان حقیقت فنی ادبی طبع ایدکی
یازچدار لیدیر برخی هفتده برده ابرجه هفتخبات ترجمان حقیقت
نامله رساله شکانده طبع لیدیور منبه منزه مساعده می وارا اید
برده هفتده بر اولماز اید آیه یا نود ایکی آده مرکز منتخبان
طربزون نامله بر رساله چیزار شقی فانی برخی اولماز صافورم یولاش
یولاش منخامز بلکه مدرسه یو قویه شکانه کیرر همد حالده می

ترجمان طبع علی الادب فی الاصغر
کیا تقریرهم حیثیت فی الکبر

حقیقت اولدی قادی یولور وک طریقه اولدی یولیه ایقلا غنایه استرسان

[۲۹]

اولادی کوچکلکده احتیاجات عصره کور و ارقوت ، خصال
عالمه خلق ایده جکی ادب اسلامی اوکرت اقبال انتقاد قوت
اوکرتیکه یوکلککده نور باصره افتخار ک اوله جکی بر خیر الخلف
اولسون .

و انما تمثل الاداب تجمعها

فی غنوة ان العی کالغش فی الحجر

اوت چوجتی چوجتی ایکن مسفوت قلبا و خلو ذهنه مالکدر
چونکه غرائل کونا کون عالم ایله هنوز الوده فکر اولدیمینی چیتله
کوزنی غشاوه اغراض قلبی حدود و ایغاض ایله اور توملمشدر
بنابرین هر درلو تعلیم و تربیتی ذوله مستعد اولور اشتا و زملنده
صبط ایدکی شیرله کالغش فی الحجر ، حافظه قویه لنده برلشور

هی الکنوز التي غنو ذخاها

ولا تخاف عليها حادث الغير

علم و ادب و هاب کریمک یاقق ینک چالقی کی حادثان فلکدن
مصون بر خزینه منیر الناسیدر

ان الادیب اذا مات به قدم

یروی علی قرن الیاسج والاسرر

ادیب ذی معارف اولان عارف موقع اقبال سرور سندن دوستده
نفاذس آثار کونا کون و چاهر اوکار حکمت عوطله یازده اول

[۳۰]

معرفده حکیم ما اهلرقی حاضر عزرا احترام اولور

الاس صفتان ذو علم و مستمع

واع و ساثرهم کالغو والعکر

انسان ایکی قسمن عبارتدر بری بالفعل اجتهاد تامله زانوزن
تعلم اولورق سالت جلیل علمایه داخل اولان ایکنجیسیده اولخلانک
نصائح معقوله واقوال مشر و عدستی زبور کوش قول قیلان رباب
همندر بوابکی صفات ماعداس نکرده سر لوحد کتابه عنوائی
ه العوام کالهم و ام قول معتبردر

-۳۰-

امام علی کرم الله وجهه حضرت تکریم

انخفض عینی عن امور کثیره

والی علی ترک العیوض قدیر

بن باب مدینه علم و عرفان اجابات زمانه بی کزوده کزایشه
صلاح عوی بی محافظه نقطه سندن باقارم اشعار کزنده معتبر
اولدیم حالده بی جوق ایشده جبر نفس آیدوزک انجاش عینا بدیکیم
اولدیم حالده بی زمانه سکر اجابات زمانه تابع اولمان
ناک اولور

[۳۱]

و مامن عی اغضی و لکن ربنا

تعاهی واتض المرء و هو بصیر

انسانی نجاهل حکیمانه بی جوق کره کوروب شور دینی برایشی
کجورمز لنگه سوزی ایدر یلورده بیلزانور کورده

کورمز نور اولور

واسکت عن اشیاء لوشنت فاتها

ولیس عایشا فی القفال امیر

استندیم یک اعلا سوزاید یله بکیم جوق شی وقوع اولور که بر قوه
دانه به اصادق ایتدیکیم حالده او ایشده سکوت ایدرم چونکه
منفعت مجویه به و لو جزی اولسون نظرق ایدرجک خلانک
حصول سبب اولغه منافع ذاتیمک و وارکی اولسون
مجویبی منیع اولسه یله مجبول اولدیم انصاف علم و عی نجات
هاتیمه قائل اولماز

اجبر نفسی اجتهادی و خافقی

و اتی باخلاق الجیع خیر

بنیم سوزا لرمک ده مجتهد لرمک ده فکر اولده اولدق قری
یلورمه یلورمه و عینک عینا یله می عات و مناشله
محافظه ایدرم

-۳۱-

[۳۲]

« ابو العلاء انكدر »

عجيباً لمسيح بين الانصارى
والى اى والى الدندوبه

شـ شيلور خرسنا نرك شو اعتقاد بيه كه « اى بنى اسرائيل شو
او كدهنى تورانى مصدق و بندن صكره اجر نام عالينده كله جنك
بر پيغمبر ديشالك و رود بى مبشر اولد بيم حالده سزه من عند الله
معوث پيغمبر » ديمش اولان عيسا عليه السلامي ولد اوليق اوزره
والنوم اولود دن مزه اولد بى عقلاً و حكماً ثابت و محقق اولان
ذات حقه نسبت اينديلىر

سايلوه الى اليهود وقالوا

انهم بعد قتلهم صلبوه

جنساب حقه نسبت اينديلىرى مسيح عليه السلامي كندى الزيله
يهوديلره تسليم اينديلدوله ديديلر كه مسيحى يهوديلر و حاشا
هم قتل وهم صلب اينديلىر

واذا كان مايقولون حقا

فاسئلوهم من اين كان ابو

اگر چه قصداً انك بوسوز ريسان بلوغ بلى فرض بالذنبه صور كن
سرسنايلره كه مسيحى اوليق اولور اعتقاد اينديلكن جنساب
حق عيسا زيان و فعيده زده ايندى به ايجون او غلتي وورتار ماذنى

[۳۳]

و اذا كان راضيا بقضاهم

فانكر وهم لاجل ما عذبوه

اگر چه مسيحه يهوديلر كه اينديلىرى عذاب و استنجيده ياباسى
اوليق اوزره اعتقاد اينديلكن جنساب خالق راضى ايسه ارتق
سز كده يهوديلره نكر دن بشقه هيچ برشى ديماكلان لازمدر
چونكه او غلند اولان عقوباته والدينك راضى اولنجه ديكر لر ينك
برشى سويليكه حقى قائلان

و اذا كان ساخطاً باذا هم

فاعدوهم لانهم غلبوه

اگر چه او غلند اولان عذاب و استنجيده پدى اعتقاد اينديلكن
جنساب لم برل راضى اولد بى حالده يهوديلر جبراً و قهراً قتل
وصلبه موفق اولد بى ايسه او حالده سزك يهوديلره برنش اينك
لازم كادر ذبرا سخط الهى بى موجب بر حر كنك و قوضنده
مظهر قهر اولورى لازم اكن اوليه بر قهر او غرامد قهرى ايجون
قادر مضاق نمالى شافه حصر تزيه ياله غلبه آتش اولد بى اينكدر

اختيار الدين ابن ضيات الدين

طراز حى عصر هجرى بنى زمين امدن اعظم علم الدين بلوون

[۳۵]

و مختصر ولیدیم و غوغه اولارق بر ایکی - کایه سنی دخی
بکشدیکم جهوله بر وجد آتی ترجمه ایتیم [۱]

امثال حکیمه

علم هر ذی علم ایچون بولد غلدر

کوجان بسدیکند ایندیکن ظلم مقاله سنی کوجان تقدیکندن
بکشد ظلم کولکدسی قیصه در دشمنکه عاقل اولسی
انسان ایچون سعادتدن معنوددر ماله اهانت ایدن نفسنه
اکرام انجش اولور احسان نایجل ظلدر رأس و ذائل
اصطناع اولدلد صبر حیا سزاک حیه سیدر ترک
بیله ده بر نوع حیه در سوزک کوزلی حقه موافق اولانیدر
ظنی صدوق بلوغ کدویدن خبر لیدر انجاز و عد دلیل مجلدو
شرف در
لدی الحاحجه افکار ایدله حاکم ایچیدن قرن معنرت اولسه کده

صاقین
ارباب حکیم و قدریک الکرکین ایچی کزاند اعدا ایلله انجیا
ایچی صفو اتمه سیدر
ظو کریمی قدر اصلاح ابرسه لیلی آؤ قدر افتاد لیدر
عنونه نام اولوق عقوبته نام اولقدن خبر لیدر فکدر بکار
اخذ کار اولدلفک حاله دخی حقو انک قدرته انکر ایکندر

[۲] حکایات ایلشه بعض مهملت ایلله ارجه درج اولله غلدر

[۳۴]

سلطان حسین یقرا طرفدن هرات فانیسی زمین اولنیش ایدی
باقتساحه بتقیقه کله ره نایخ شروع

۸۹۷ ۸۹۷

و ختای ظهور ایدن و اقتباس اساس نام کتاب لطافت
استیاسی سلطان مشار الیه نامه تالیف انجدر که کتبخانه مغیری
تزیین ایدن آثار معتبره ادیه در
مشار الیه اختیار الدینک همعصری اولان شاهبر علما مالامیددن
مولانا عبد الرحمن جامی حضرت تری دخی

ذاکتاب خلع البشر علی ناظره
آذیت بهجت خلعه دهش و وله
رب بالفضل اقم حجت من صفه
ثم فی الماک لدم دولة من صفه له

قطعه سنی کتاب مذ کوره تقریض یازم شادر

بر عنوان و بر افتتاح ایلله طغوز باب و بر اختتامدن عبارت اولان
بو کتاب بکلا نوله شجاعته خلف و عده کذبه ذاکر و زودلیدن
ایست و احادیث ایلله ابراد ایدلان امثال و اشعار حکیمین حازی
اولوب اسباب کتابت و انشاء معانددر
بولدن رفقه بر فاجده حکایت لطیفه علی شاملدر کتابک مطبوعی
مکرمه مستاد با و ایلله کرکدر با مثال حکیمین به صبر لری معانددر

ملک عسکره اختیار قوشك قنده اختیارچندن زیاده در
 نسیم صبا معتدل اسدیکی چهلته مقبولدر
 سولیلکی طوغری به ده اینانامق کنویك جزاسیدر
 ثانی غنی اولان شینه وصوله سیدر
 حکیم اولانك تغافل فشنندن زیاده اولور
 تواضع صاحبی توفیره تعظم تحقیره باعندر
 وجه کریم حیامی غالب اولان بوزدر
 حیله ناموضع دلیل ضلعندر
 حافیت استراک قلت کلامی اعتیاد ایت
 سکوت سنی بر کره نادم ایدرسه کلامک یل کره ایدر
 توفیق مشوره مؤکلس
 عائل عتلا ایله استشاره دن استغنا اغتر
 قلوب اسرار قور اسراردر
 ال زیاده نفسنه حاکم اولان سرین کتم ایدر
 سرک اسیرکدر سوبز ایدر سن انک اسیری اولور ساک
 کبر عظم فائیدر
 مکرک جلالی ذل وهوان اولمی محقددر
 جود قوره طار غنیدر
 عمل مساوی اخلاقی جامعدر
 خیل غنی قدرینه بدین اؤزدر

مال بخیلی یا حارکله یا وارثه تشریایت
 جومرد کندنی مالنی بخیاک مالی کندنی برل
 طمع بر اسارت دا میدر
 خبر سلب عقل ایتکده طمع دن چوق کبرو فالور
 رخنه حرمی طبراقدن بشته بر شی قیامتاز
 حرم مان حر صله توأم اندر
 رأس شعا با حرص و غنیدر
 جهلدن بیوک مصیبت اولماز
 جاهلک نعمتی مزبله کی بنجیده بکزر
 جهل فقر دن اشددر
 بحالیه جمال عقل خستد لغیدر
 عیله مادر ندامتدر
 نفس چالغندل زوده استراحت داندندن اوصاف
 صاحب کسل نائل ایل اولماز
 سکا حسن نل ایدرک ثانی تصدیق ایدر
 صکرام ناس غنیدر ده انقصادده سرعت اغتر
 غضب مفتاح شورو در
 عاقبت غضبی بهار یغو ریمه بکزر
 حرم مان امتیادن اساندر
 والدینی ارضاییدن ولدندن راضی اولور
 عیله حرم زلف صیدر

[۳۸]

انسانك خلقى منقذك قلمه سیدر

عاقاك خلقى جاهلك بیدندن خبر لیدر

احبابكى ایشك دوشیدكده نجر به ایت

ادبلى حشاك از مایش اخلاص

احبابى زمان جوامیس دیویدر

عاجز دوست قرانیان دها عاجز قرانوبده غائب ایندر

همسر ایندینجك اولدینكك حسسینندن زیاده عفتنه تریه سندن

دقت ایت

موده سلف میرك خلفدر

غیبتده نكیده وفانكده محافظه ستوقه چالیشان صدیق

حقیقیدر

دوست اوچدر

دوست دوستك دوستی دیتنك دشمنی

ادب حصون اعراضدیر

هرچی حظه عقل نخریده نمنا حذر

ناقل تجربه كار اولاندیر

كوز قلیك ترچاییدر

سحر میزان اخلاقدر

ÖZET

Tezimizin konusunu oluşturan Tayyib-zâde Hâfız Mehmed Zühdi Efendi, 1854 yılında Trabzon'da doğmuştur. İlk eğitimini devrin ünlü hafızlarından olan babası Tayyib Efendi'den alan şair, daha sonra kuvvetli bir medrese eğitimi alarak Farşça öğrenmiştir. Eserlerinin gerek şekil gerekse yapısal özelliklerine bakarak divan edebiyatı sahası içerisinde değerlendirdiğimiz Mehmed Zühdi, şairliğinin yanı sıra uzun yıllar memuriyet, okullarda din öğreticiliği ve ayrıca gazetecilik yapmıştır. 1914 yılında, yeni memuriyet görevine giderken vefat etmiştir.

Mehmed Zühdi, yaşadığı dönemde kendisiyle birçok özellik bakımından benzerlik gösteren Hâfız Zühdi ile karıştırılmıştır. Zira Hâfız Zühdi, Mehmed Zühdi gibi Trabzonlu olup, ismi, şairliği, hafızlığı, mezar kitabeciliği yönleriyle birbirlerine oldukça benzemektedirler.

Şairin kaynaklarda ismi zikredilen sekiz eserinden en hacimli ve en değerlisi, manzum bir siyer kitabı olan *Nazmu's-Siyer*'dir. Diğerleri ise, nesir-nazım karışık olarak kaleme alınan çalışmalardır. *Nevbâve* adını taşıyan eser, şairin gençlik döneminde yazdığı şiirleri bir araya getirdiği bir şiir kitabıdır. Bunlardan başka, onun gazetede yayınladığı makalelerinden meydana gelen *Vatan Hediyesi* ve *Mecmûa-i Zühdi*, Şâkir Şevket'in manzum Şevket-nâme-i Osmânî adlı şiirinin tahmisi olan *Mir'atü'l Mülûk*, hadis-i şerifleri manzum olarak açıklayan *Zînet'ü'l-Efde*, erkek mahlaslarının anlatıldığı *Defter-i Esâmi-i Ricâl* ve bir yıl yayını devam eden *Temkîn Gazetesi* Mehmed Zühdi'ye ait çalışmalardır. Halkın eğitimini, aydınlanmasını hedefleyen şair, bunu gazetesi aracılığıyla yapmaya çalışmıştır.

Mehmed Zühdi bunlardan başka, bir de mezar kitabeciliğiyle ilgilenmiştir. Trabzon mezarlıklarında Târîh düşürerek yazdığı birçok mezar taşı, tarihi çeşme kitabesi bulunmaktadır.

Gerek düz yazı gerekse şiirde sade bir dil kullanan Mehmed Zühdi, vezin olarak da aruzu tercih etmiştir. Onun şiirlerinde divan şiirinde görülen pek çok hususiyeti görmemiz mümkündür.

ABSTRACT

Tayyib-zade Hafiz Mehmed Zuhdî Efendi who formed theme of our thesis was born Trabzon in 1854. His first education was given by Hafiz Tayyib Efendi who was his father. Later, he learned Persian by taking a strong education. By looking his work's shape and structural features, we think that Mehmed Zuhdi takes place in old Turkish Literature. Mehmed Zuhdi was also a religion teacher and journalism. In addition, he became busy with official post. He died in 1914 when he went his new duty.

Mehmed Zuhdi was confused with Hafiz Zuhdi in terms of many features because their birth places, names, and occupations resembled to each other.

In searches are mentioned eight work of poet. Among these, Nazmu's Siyer is the best one. Nazmu's Siyer which is told life of Mohammed is a poem book. He wrote the others by combining prose and verse. Mehmed Zuhdi wrote poems in youth years and formed Nevbave book. His writing in newspaper formed Vatan Hediyesi and Mecmua-i Zuhdi. Şakir Şevket's poetical Şevket-name-i Osmani named poem's **tahmis** is Mir'atü'l Mülük. The other work is Zinet'ü'l Efide which explains Mohammed's word poetically. Also, there is Defter-i Esami-i Rical which was told man nicknames. Another work is Temkin newspaper. It has Mehmed Zuhdi's writings.

Mehmed Zuhdi was interested to write poems on grave stones. He had many grave stones which was written own poems on them with his date in Trabzon.

Mehmed Zuhdi preferred "prodody" as metre. It is possible to see many peculiarity in his poems.

This document was created with Win2PDF available at <http://www.win2pdf.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.
This page will not be added after purchasing Win2PDF.